SECȚIUNEA II: INFLUENȚA OSMANLIEĬ

Cap. I: Considerațiunĭ preliminare

§ 17. Importanța împrumuturilor. — Acțiunile mutuale între limbile învecinate sînt o necesitate etnică și resultatele lor sînt de cea maĭ mare importanță pentru istoricul progresuluĭ popórelor: adeseorĭ cu vorba străină se împrumută și noțiunea corespundétóre și atuncĭ cernerea și clasificarea acelor elemente exotice pot da indicațiunĭ prețióse relative la momentele culturale introduse din afară. Cercetările de asemenea natură făcute conform metodeĭ sciințifice, deși încă fórte puține la numĕr[1]), presintă un interes deosebit nu numaĭ pentru linguist, dar și pentru istoric și pentru psicholog.

Ast-fel este acțiunea considerabilă de ordine culturală ce limba grécă a avut-o asupra celeĭ romane și acesteĭ din urmă asupra tuturor idiomelor moderne. De câtă însemnătate pentru isto-

[1]) Weise, *Die griechischen Wörter im Latein.* Leipzig, 1882. Ahlquist, *Die Culturwörter der westfinnischen Sprachen.* Helsingfors, 1875. Brückner, *Die slavischen Wörter im Litauischen.* Weimar, 1877. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Magyarischen.* Wien, 1872 (II ed 1884). lucrare interesantă și metodică, dar care are nevoie, ca tóte disertațiunile analoge ale rĕposatuluĭ slavist, de un control riguros sub raportul circulațiuniĭ cuvintelor împrumutate. V. încă Vámbéry, *Die primitive Cultur des turco-tatarischen Volkes auf Grund sprachlicher Forschung erörtert.* Leipzig, 1879 (de utilisat cu multă reservă).

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

ria civilisațiuniĭ n'aŭ devenit terminĭ ca *litterae* (διφθέραι „tăbliță", de unde ar.-pers. defter „registru"), *schola* (σχολή, îndeletnicire) și *scena* (σκηνή, cort) pe de o parte, iar pe de alta *guberno* (κυβερνῶ, a cârmui corabia), *machina* (μηχανή, unéltă) și *talentum* (τάλαντον, greutate și monetă)?

Elementul grec s'a propagat până departe în Orient: în Asia, el s'a introdus în idiomele semitice (aramaica, araba), în persiana, turca, arména și georgiana; iar în Europa, acelașĭ element a îmbogățit gotica, slava, albaneza, româna și limbile romanice.

Fórte importante, sub raportul etnologic, pentru popórele din orientul Europeĭ și în special din Balcanĭ, sînt cercetările făcute de Miklosich asupra elementelor slave în româna, maghiara, neo-gréca, albaneza, țigana și turca (precum și influența lexicală a acesteĭ din urmă asupra idiomelor slave și a celor enumerate), la carĭ s'adaogă monografiile luĭ Gustav Meyer asupra contingentelor străine în neo-gréca și în turca.

In acéstă ordine de ideĭ sînt de mare însemnătate culturală elementele slave în limba maghiară: dintr'însele resultă starea de extremă degradare a Ungurilor[1]), când veniră întâia óră în contact cu Slaviĭ. Intr'adevĕr, slavismele din vocabularul maghiar îmbrățișéză o mare parte a viețiĭ sociale, morale și politice a națiuniĭ ungare. Ceĭ maĭ mulțĭ din acești terminĭ privesc Biserica (32 la numĕr), Statul și administrațiunea (37), armata (25), agricultura (90), meseriile și uneltele (66), casa și părțile-ĭ constitutive (64), apoĭ fauna (110) și flora (150) etc.

---

[1]) „Die auf der tiefsten Stufe stehenden Magyaren" Miklosich. *Die slavischen Elemente im Magyarischen*, p. 5.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

§ 18. Turcisme în maghiara. — Mai interesante pentru noi sînt turcismele în maghiara, al căror număr considerabil a făcut pe Vámbéry să numere acéstă limbă printre idiomele turco-tatare. Aceste turcisme nu datéză negreșit din aceiași epocă, căci afară de împrumuturile de la Pecenegi și Cumani, absorbiți apoi de Unguri, și afară de influența osmanliei din sec. XVI și XVII, maghiara mai posedă vorbe turce archaice cari aŭ dispărut din osmanlia, dar cari se regăsesc în dialectele orientale ale turcei. Aceste împrumuturi primitive par a proveni încă din patria primitivă a Maghiarilor, în partea sudică a teritoriului ugric, unde eraŭ învecinați cu popóre turce. De atunci datéză nume de animale ca oroszlán „leŭ“ (araslan), teve „cămilă“ (teve), majom „maimuță“ (maymun), ökör „boŭ“ (öküz), ürü „berbece“ (ürü) etc. Și tot în acea epocă cad cele câteva elemente iranice ca isten „D-ḑeŭ“ (izdan), ármány „vicleníe“ (ahriman „spiritul rĕului“), nap „sóre, ḑi“ (nap), vásár „tîrg“ (pers. bazar) și numeralele száz „sută“ (pers. sad) și ezer „mie“ (hezar)...[1]).

§ 19. Turcisme în limbile slavice și balcanice. In 3 perióde diferite, susține Miklosich, aŭ exercitat Turcii influența lor asupra Slavilor. Mai întâi, în primele secole ale erei nóstre, înainte ca triburile slave să fi pornit la apus, și de aceea aceste prime împrumuturi orientale sînt panslavice (vsl. klobukŭ „pileus“ în raport cu posteriorul serbo-bulg. kalpak; vsl. toporŭ: pers. tabar). A doua perióda începe cu jumĕtatea sec. VII, odată cu supunerea Slovenilor de pe malul

[1]) Cf. Hunfalvy, *Ethnographie*, p. 174 și Vámbéry, *Ursprung der Magyaren*, p. 265 urm.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

drept al Dunării de jos de către Bulgarii turani și acele câteva vorbe există numai în vechea bulgară sau slavonă bisericéscă (vsl. črĭtogŭ „thalamus“ în raport cu posteriorul serbobulg. čardak). A treia perióda, cea mai fecundă, începe cu stabilirea definitivă a Turcilor în Europa, pe la mijlocul secolului al XIV-lea.

Afară de acésta, limba rusă a mai încercat o influență special tatară din causa dominațiunii seculare a Mongolilor asupra Rușilor, carii au luat de la dînșii o parte a organisațiunii lor politice: kazna „vistierie“ (tat. hazna), čin „rang“ (tat. ordine), yam „poștă“, denĭgi „bani“ (damga „semn“), yarlyk „diploma Hanului dată cnézului“, yasak „tribut în piei“ (tat. lege), yasaul „ofițer“ (tat. intendent) etc.

In idiomele balcanice turcismele sînt representate cam în aceiași proporțiune și ating cam aceiași sferă de noțiuni. In raport cu limba română, ele sînt și mai bogate în elemente orientale, din causa contactului direct și mai îndelungat cu Turcii [1]). Imprumuturile coincid obicinuit în tóte aceste idiome și numai rare-ori revine vr'un turcism propriu uneia dintr'însele. Ele figuréză mai ales în poesia populară balcanică, în special în cea neo-grécă (indexul lui Passow conține un întreg vocabular). O privire quanti-

---

[1]) Relevăm de sub litera A, din monografia lui Miklosich, câți-va termini comuni idiomelor balcanice, dar lipsind limbei române: *ačik*, deschis, *ada*, insulă, *aigyr*, armăsar, *altyn*, aur și galben (monetă), *aslan*, leu etc. Bulgara și neo-gréca sînt tot atât de avute în turcisme (dacă nu și mai bogate) ca limba română. Iată câteva exemple împrumutate din glosarele adaose de Dozon și Passow la colecțiunile lor de cântece populare (exemple carĭ lipsesc românesce): *aganym*, mon maître; *alen*, rouge; *aralĭa*, blessé; *ahyr*, écurie; — καβάκι, platanus; καβοῦλι, conventus. καϊρέτι, animus; καχπέ, meretrix; κουτσέ, calix rosae; κουμέρκι, telonium; κουρσούμι, bomba; κυβούρι, sepulcrum.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

tativă asupra acestor ingrediente osmanliĭ, cât privesce peninsula balcanică, o presintă *grosso modo* monografia luĭ Miklosich, lipsită însă de orĭ-ce indicațiune cronologică saŭ teritorială. Limba bulgară și cea neo-grécă (ca și macedo-româna) nicĭ n'aŭ fost încă serios studiate sub raportul lexical și în special al elementuluĭ oriental. Din causa acestor lacune, un studiŭ comparativ nu e cu putință în starea actuală a lucrurilor. Totuși, în acéstă lucrare, am ținut pretutindenea sémă de formele paralele balcanice, întru cât aŭ ajuns la cunoscința nóstră.

Cap. II: Elementul fonetic

§ 20. Alfabetul turc. — Turciĭ adoptând alfabetul arab prea complicat pentru sonurile osmanlieĭ, aŭ simplificat o serie de nuanțe fonetice necunoscute eĭ. Acele finețe și asperități ale limbeĭ arabe — diferite sonurĭ pentru *s* și *z*, aspiraținnĭ dure și articulațiunĭ guturale — aŭ fost atenuate saŭ reduse la uniformitate în gura osmanliuluĭ.

Ast-fel, ceĭ treĭ *s* aĭ nouluĭ alfabet *(sa, sin* și *sad)* s'aŭ confundat în osmanlia într'unul singur și tot așa în turcismele românescĭ (cf. saftea, sabur); dacă unele vorbe cu *sad* inițial aŭ tendența de a evolua în românesce către *z*, acésta este un fenomen cu totul modern: zalhana, zaraf, zof s'aŭ desvoltat din salhana, saraf, sof (ca turc. zümbül din sümbül, zürna din sürna și ca ngr. ζάχαρι din σάχαρι, ζαφείρι din σαφείρι).

Ceĭ treĭ *z* propriĭ arabeĭ și anume *zal* (zaherea, huzmet), *za* (zarif, nazar, haz), și *zad* (zaif, huzur, havuz) s'aŭ identificat în gura os-

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

manliului cu propriul său *ze* (ex. zevzec), ce corespunde lui *z* al nostru, și aceiași uniformitate se constată firesce în împrumuturile corespunzătóre, cum arată exemplele citate.

Cei doi *t,* lin (tinichea) și dur (taraf, tacâm), se rostesc deopotrivă, numai că cel din urmă are deja în osmanlia tendența de a se apropia de *d:* dalac, dandana, darac. Din contra, *d* turc e înlocuit în dialectele orientale cu *t* și tot așa în rostirea vulgară a osmanlieĭ, precum odinióră în graiul cuman.

Cei doi *h* propriĭ arabeĭ, și anume *ha* dur saŭ tare aspirat (hac, halva) și *ḥa* gutural, impus de Maurĭ și limbeĭ spaniole și transcris de alțiĭ *kh* saŭ χ (ḥabar, maḥmur), sună turcesce absolut ca propriul lor *he,* lin saŭ ușor aspirat (hayde). Cât privesce sonul specific arab *'ain,* el n'are în turcesce nicĭ o valóre fonetică și se redă obicĭnuit în transcriere printr'un apostrof: 'akyde și 'akaret devin românesce acadea și acaret.

Sonurile guturale *kaf* (transcris și *q)* și *ghain* (transcris și *gh),* nu sufĕr nicĭ o schimbare în românesce: capac, bacal, bardac — aga, baga; dar cel din urmă are deja în osmanlia tendența de a se atenua saŭ omite între două vocale saŭ înaintea unor liquide (ca și ngr. γ): ya(g)urt, ya(g)ma, tu(g)ra. Sonurile palatale *kief* (transcris și *ḱ*) și *ghief* urméză după aceiași normă: cherem, chibrit, berechet, ciurechiŭ — gherdan, ghiulea.

Sonul specific turc (care exista și în cumana) *sagyr nun* saŭ *n* mut, transcris ñ și rostit nasal, se confundă în turcismele românescĭ cu simplul *nun* saŭ *n* propriŭ-ḑis: bimbașa (archaic: binbașa), ienibahar, ienicer.

Cu modul acesta, eliminându-se sonurile spe-

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

ciale arabeĭ (doĭ *s*, treĭ *z* și doĭ *h*), sonul propriŭ persianeĭ *ža* saŭ *j* românesc, care maĭ că nu figuréză în turcismele nóstre ca și nasala turcéscă ñ, acele 33 de caractere ale alfabetuluĭ arab se reduc în realitate la 24 și chiar la 21 (dacă nu se ține sémă de vocalele fluide). Alfabetul, ast-fel simplificat, e comun turceĭ, arabeĭ și persianeĭ; ba limba vulgară reduce chiar la 18 (unificând sonurile dublului t, g și k) numĕrul caracterelor primitive ale osmanlieĭ și anume (după ordinea alfabetuluĭ turcesc): b p t ğ č d ṙ z s ş g f k l m n v h (la carĭ adăogăm varianta guturală ḥ și semi-vocala y).

Numaĭ aceste sonurĭ primitive sînt de ținut în sémă, când e vorba de a se studia fonetica turcismelor în limba română. Celelalte subtilităților fonetice sînt exclusiv propriĭ arabeĭ și decĭ necunoscute osmanlieĭ și idiomelor influențate de dînsa[1]).

§ 21. Fonetica împrumuturilor. — După aceste observațiunĭ preliminare trecem la studiul fonetic al turcismelor române.

Răposatul Rudow a făcut cel dîntâiŭ o serie de observațiunĭ asupra foneticeĭ împrumuturilor orientale (la sfîrșitul adaoselor sale la ale mele Elemente turcescĭ). Din nenorocire, nu numaĭ că acel tablouŭ fonetic e plin de erorĭ, autorul admițênd vorbe de altă origine de cât cea turcéscă, dar ceea ce este maĭ grav, nu stabilesce

[1]) Transcripțiunea acestor caractere e făcută maĭ ales după Zenker: *y* representă în acelașĭ timp semi-vocala i (yad, bey) și sonul obscur *ĭ* (agyrlyk), după cum precede saŭ urméză o vocală orĭ o consónă; cu *ş* transcriem pe š. Am omis (după exemplul luĭ Miklosich și Korsch) indicarea cantităților vocalelor în vorbele arabo-persiane ca fără valóre pentru osmanlia și decĭ și pentru elementele împrumutate dintr'însa.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

o distincțiune fundamentală între turca literară și osmanlia, așa că o serie de fenomene proprii celei din urmă și de-a gata transmise idiomelor balcanice sînt atribuite limbei române.

Asemenea fonetisme familiare osmanliei sînt:

alternarea între *b* și *p*, prima fiind o rostire literară (araba neavênd *p*) iar cea d'a doua vulgară, de unde variante osmanlii ca: paklava și pazar (carî aŭ trecut decî și în românesce) alăturea cu formele mai literare: baklava și bazar;

alternarea paralelă între *d* și *t*, cea din urmă fiind o rostire vulgară pe care osmanlia o împărtășesce cu turca orientală și cu cumana: tarak, tefter și tellal în raport cu darak, defter și dellal — de unde variante românescî: talan (cf. dalac), tarac (cf. darac), catifea (arch. cadifè), tenchiŭ (t.-or. tenk: t.-pers. denk), teșghea (pers. destgiah, vulg. tezgia), testea (pers. deste, vulg. teste), testemel (pers. destimal, vulg. testimel);

alternarea între *k* și *h*: turcesce kavaf, harbuz, kyna, čoha în raport cu ar. ḥaffaf, pers. karpuz, ar. hyna și t. čoka; de aci și românesce dublete ca: casap și hasap (tot așa în neo-grécă), cîrmîz și hîrmîz, cherestea și herestea, culă și hulă (cf. ngr. καζάνι și χαζάνι, καζνὰς și χαζνέ); invers; curmà d. pers. ḥurma, ngr. κουρμὰς și χουρμὰς;

alternarea între *m* și *b* (vorbele turco-orientale începĕtóre cu *m* trec în osmanlia regulat în *b*: giagatai men și muz corespund osmanl. ben „eŭ“ și buz „ghiață“); forma persiană müsülman sună în osmanlia busurman; și tot așa cu formele arabe mabein și mübașir ce limba vulgară le rostesce babein și bubașir, de unde variantele românescî archaice: babein (la cronicarî: mabein), bumbașir (alăturea de mumbașir) și

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

busurman, nume ce vechiĭ noștri scriitorĭ dau Turcilor.

Apoĭ rostirĭ fonetice iarășĭ propriĭ osmanlieĭ în raport cu formele literare arabo-persiane: kiavgir, tarabḥane și zarzavat (pers. kiargir și sebzevat, ar. zarabḥane saŭ ðarbḥane) aŭ dat în românesce gherghir, tarapana și zarzavat, carĭ sînt transițiunĭ normale și n'aŭ nimic a face cu prototipurile lor de origină literară.

Ținênd sémă de aceste constatărĭ indispensabile, fonetica turcismelor române se reduce la următórele observațiunĭ:

Vocalele turcescĭ *ö, ü* și *y* devin românesce *io, iŭ* și *î* (acest din urmă sunet maĭ existând în albaneza, bulgara și rusa): karagöz, güle și kalabalyk devin caraghioz, ghiulea și calabalîc; *ö* se rostesce une-orĭ *io,* iar *ü* ca *u* și chiar ca *i* (forme vulgare): kör, götüre și güveč devin chior, ghiotură și ghiveciŭ.

Un *b,* final saŭ median, devine *p* (un *b* final se rostesce și turcesce ca *p):* arap, casap, dulap în raport cu ortografia literară: arab, kasab, dolab; asemenea mertepea, telpiz, tiptil față cu mertebe, telbiz, tebtil. De asemenea *d* final devine *t* (și tot așa turcesce): canat, getbeget față cu kanad, ğedbiğed; precum *s* final devine *z:* atlaz, miraz, seyiz în raport cu atlas, miras, seyis (cf. turc. talaz din θάλασσα); despre transițiunea analógă a unuĭ *s* inițial, veḍĭ § 20.

Un *k,* inițial saŭ final, devine une-orĭ *g:* găitan, gance (obicinuit: cange), gârbaciŭ, gavanos în raport cu kaitan, kanğa, kyrbač, kavanos; baltag, ciomag față cu baltak, čomak (invers turcesce, un *ghain* inițial înclină spre *k*: kalion, kazeta, kalabalyk).

Un *m* final devine *n:* băcan, susan, taman

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

în raport cu bakkam, susam, tamam (invers: madem din maden); aceiași transițiune a unuĭ *m* inițial o presintă năframă (arch. mahramă, mod. maramă) și năstrapă față cu mahramà și maṣrapà (cea din urmă cu intercalarea unuĭ *t* normal).

Alternarea între č și ğ: cephana, cance paralel cu gephana, cange (haraciŭ: ḥarağ) și gergevea, giampara paralel cu cercevea, ciampara.

Un *ş* saŭ *č* turc se conservă intact în românesce; une-orĭ un *ş* final alternéză cu č: baciŭ, cerviciŭ, dîrviciŭ din (cioban)baș, cerviș, derviș (o asemenea alternare există și în turca vulgară). Redarea unuĭ *ş* prin *s* orĭ *ţ* indică fără dór și póte un intermediŭ neo-grec, de óre-ce numaĭ acéstă limbă dintre idiomele balcanice nu posedă sonurile *ş* și *č*: numaĭ așa se explică forme ca masala, saltea, sefterea (μασαλᾶς, σελτές, σαχτερές) în raport cu turc. maṣalà, șeltè, șahterè; saŭ țeft, țelebi, țol (τζίφτι, τζελεμπής, τζούλι) față cu turc. čift, čelebi, čul (cf. cioltar).

Dubla consonanță inițială, în araba și în turca. se evită prin antepunerea unuĭ *i* (o caracteristică a acestor limbĭ): cf. ar. Iflatun din Platon, turc. Iflak și Ibraila din Vlah și Braila. Limba română admițênd grupul consonantic inițial, lépădă acest *i* eufonic: schele, schingiŭ, ștubeciŭ, Stambul din iskele, iskenğe, istubeč, Istambol (cf. totușĭ: ișlic).

Protesa unuĭ *s* (cf. sbiciŭ): sbenghiŭ, scrum etc. Epentesa unuĭ *b* (dambla), a unuĭ *n* (amande: amadè, basmangiŭ, boiangiŭ), a unuĭ *r* (arșa și arșic: aṣyk și haṣa), a unuĭ *t* (năstrapă: maṣrapa) etc.

Elisiunea silabeĭ atone saŭ a consóneĭ: (inițială în) cabaz, chindie, laie, léfă, satara, (i)șlic scurtate din hokka-baz, ikindi, alay, 'ülefe, mu-

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

sadere, başlyk ; (mediană în) bulubaș și suman din bulukbaşy, sukman ; (finală în) iadeș, meș, pangea, patlagea din yadest, mest, pangăr, patlyğan.

Metatesă s'a făcut în chitie, mahal, nacafa și siminechie din formele paralele tichie, hamal, nafaca și sinamechie ; micșunea e o formă metatetică din menekșe.

O amplificare finală se face la câte-va vorbe bisilabice, indicând mai ales nume de rudenie, prin silaba intensivă *-că* (sub analogia formelor desmierdătóre ca taică, maică etc.) : băbacă, duducă, nenécă (cf. iacă „bunică“) din primitivele baba, dudu și ninè ; apoi prin analogie : inicercă. O simplă amplificare derivativă revine în vorbe ca chirie (primitiv chirà) și magazie (alăturea de magaza).

O amplificare ca la vorbele : abac, bageac, baltac etc. (în raport cu formele primitive : aba, bagea, baltà etc.) există probabil și în turcesce.

Alternarea între vocala simplă și aspirațiunea ei și viceversa (aba și haba, alaiŭ și halaiŭ, araba și haraba, arap și harap — invers : habar și abar, harman și arman, harșa și arșa) nu e specifică împrumuturilor turcesci, ci este o caracteristică generală a limbei.

Incheiăm aceste observațiuni fonetice cu câte-va cuvinte asupra asimilațiunii vocalice, un fenomen comun al limbei, în special al limbei române care o aplică pe o scară mai mult saŭ mai puțin întinsă la tóte contingentele ei lexicale.

Acest fenomen linguistic a fost de curînd studiat de d. Storch sub numele de „armonie vocalică“ [1]), un termin cu totul impropriŭ, de

[1]) Ad. Storch „Vocalharmonie în Rumänischen“ în Weigand, *Jahresbericht* VII (1900), p. 93—175 : studiŭ excelent ca spirit și metodă, dar concepțiunea fundamentală pare eronată.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

óre-ce în idiomele uralo-altaice (de unde autorul a împrumutat acest terminu) se înțelege printr'însul acțiunea vocaleĭ *radicale* asupra *sufixelor* (§ 1) fără nicĭ un raport cu accentuațiunea: pe când acomodarea saŭ asimilațiunea vocalică în românesce (și în celelalte limbĭ indo-europene) se datoresce totdeauna influenței accentuluĭ, fie el principal saŭ secundar. Altminterea, acest fenomen, cel puțin cât privesce turcismele românescĭ, e parte de origine modernă și parte de proveniență locală.

Ast-fel alternéză: carvasara (arch. chervășărie), ciriviș (arch. cerviș), marafet (arch. marifet), nișiște (arch. nișaste), razachie (arch. rezachie), revent (arch. ravent), ristic (arch. răstic), siminechie (arch. sinamechie), tipsie (arch. tepsie), tiptil (arch. teptil), zaharea, (arch. zaherea), zarba (arch. zerbaf); — iar pe de altă parte: badana (Munt. bidinea), bucluc (Munt. bocluc), burungiuc (Munt. borangic), chilipir (Mold. chelepir), chimir (Mold. chimer), dușumea (Mold. dușamè), gialat (Mold. gelat), nohot (Munt. năhut), seftea (Munt. saftea), sefterea (și safterea) etc.

Maĭ observăm că pretinsa armonie vocalică lipsesce tocmaĭ în majoritatea formelor unde ea există în turcesce: lichea (t. leke), peltic (t. peltek), pingea (t. penğe), sidef (t. sedef), tingire (t. tenğere). Din contra, în turcesce și românesce: cercevè, testemel, tenekè, tikia, zarzavat.

Cum se vede, asimilațiunea vocalică e cu totul de altă natură și e departe de a avea valórea uneĭ legĭ fonetice ca armonia vocalică din idiomele uralo-altaice, deși ambele par a se datori aceleiașĭ cause primitive de natură fisiologică: eufonia, un motiv ce variază după loc și timp (cum o arată și formele locale ale ace-

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

leiași vorbe turcesci): cf. variantele moldovenesci: ceti, fimee, vidè cu formele literare muntenesci: citi, femee, vedé; și invers: pacat, sopon cu păcat, săpun.

Iată acuma cele câte-va casuri de asimilațiune reală, progresivă și regresivă, după cum influența analogică se exercită asupra unei vocale care urméză saŭ care precede:

a) acadea: akyde (formă intermediară *acădea); becher: bikiar (ngr. μπεκιάρις), budulac: budala (alb. budalek), fișic: fișe[n]k (ngr. φυσέκι), mindir: minder (ngr. μεντέρι), patlagea: patliğan (ngr. πατλιζάνα) etc.

b) bidiviŭ: bedevi, bursuc: borsuk, ceplegea: kaplyğa, duium: doyum, fudul: fodul, mazdrac: myzrak, mosor: masur (ngr. μασούρι), sacsana: seksane, șandrama: sondurma, terezie: terazi, tibișir: tebașir (ngr. τεμπεσίρι), zarnacadea: zerinkadè (ngr. ζερνεκαδές).

Ast-fel, asimilațiunea jócă în fonetică același rol ca analogia în domeniul general al limbei: ambii acești factori, de natură psichologică și fisiologică în același timp, concură a explica modificările speciale, cari par a fi refractare legilor mecanice ale foneticei.

§ 22. Accentul. — Accentul în limba turcă e uniform și cade de regulă pe ultima silabă (în opositiune cu fineza și maghiara); dar neavênd o silabă dominantă, tonul nu se opresce pe silaba din urmă și variéză cu schimbările ce suferă vorba prin flexiune saŭ prin positiunea-i sintactică. Chiar în vorba isolată întonanarea ultimei nu e o regulă absolută; ast-fel vorbele următóre aŭ tonul pe antepenultima: àferin, bìnbașy, kabàniča; altele mai numeróse

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

pe penultima: čànta, èlbett, gànbaz, yàdest, kòpča, kùka, kùla etc.

Turcismele române aŭ în cea mai mare parte accentul pe ultima silabă. Deviațiunile de la acéstă normă generală, dacă nu există în turcesce, pornesc saŭ de la un motiv de diferențiare semantică ca: abà și àbă, agà și àgă, bulgùr și bùlgăr, mascarà și măscărà; saŭ accentul modern diferă de cel vechiŭ ca în câșlă (arch. câșlà), iàmă (arch. iamà), iùreș (și iurùș), léfă (arch. lefeà), pastràmă (arch. pastramà) etc.; saŭ, în fine, vorba se intonéză pe ultima orĭ penultima după localităților: barèm și bàrem, bașcà și bàșca, dușmàn și dùșman, haidèm și hàidem, helbèt și hèlbet, sipèt și sìpet (cf. àripă și arìpă, bolnàv și bòlnav, vùltur și vultùr).

Problema accentuluĭ în limba turcă e fórte importantă, maĭ ales întru cât privesce raporturile sale cu idiomele balcanice și în special cu limba română. Din nenorocire, nu există încă o monografie completă asupra cestiunĭ[1]). Din capul loculuĭ surprinde contrastul intonațiunĭ între maghiara saŭ fineza și turca, tóte idiome în carĭ silaba radicală constitue deopotrivă elementul stabil iar formele gramaticale fiind nisce simple elemente adiționale. La început pare că și turca accentua prima silabă adică cea radicală, cum dovedesc încă unele proparoxitone (cf. bámia, tákia) și că treptat tonul a înaintat asupra silabelor adiționale, până s'a fixat în cea maĭ mare parte asupra ultimeĭ.

---

[1]) Aceea de Bonelli, *Del movimento dell' accento nel turco-osmanli* (Roma, 1893) e cu totul insuficientă sub raportul lexical, singurul care ne interesézā aci.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

In vorbele terminate într'un diftong cu *i* final, accentul cade pe prima din cele două vocale: alày, bèy, bòy, nèy, sòy, serày etc. Accentul originar se menține de asemenea în vorbele străine (còtura, efèndi, hàtman, iskèle, iskèmle, kòntoș, kundùra, kuvàta, palàska, șàpka, sòba, tràmpa, tulùmba), în cele neologice (bandièra, baràta, duzìna, kazèta, lìra, lokànda, salàta, Itàlia, Rùsia, Spània) și în formele derivate (hày-de, kapàn-ğa, sàn-ki, tabàn-ğa).

Abstracțiune făcênd de aceste casurĭ speciale, există totuși un număr însemnat de turcisme românescĭ, carĭ nu observă oxitonia caracteristică și quasi-generală. Asemenea elemente par a aparține uneĭ fase maĭ archaice a accentuațiuniĭ turcescĭ, cel puțin unele dintr'însele. Spre a scóte în relief acéstă accentuare excepțională, alăturăm formele corespundĕtóre neogrecescĭ, singura limbă balcanică care dă accentuluĭ o expresiune grafică:

a) trisilabe: dulàmă (ντουλαμᾶς), ghiòtura (cf. κουτουροῦ), maràmă (μαχραμᾶς), tingìre (τεντζερές și τεντζέρι);

b) bisilabe: bùga (μπουγᾶς), càlfă (καλφᾶς și κἀλφας), chìlă (κιλές), fòtă (φουτᾶς), màngăr (μαγκοῦρι), paiàntă (παγιαντᾶς), tàftă (ταφτᾶς), tàvă (ταβᾶς), tòrbă (τορβᾶς).

In turcesce silabele uneĭ vorbe neformând un tot indisolubil ca bună-óră în limba franceză, fie-care din aceste silabe îșĭ menține óre-cum individualitatea și se rostesce cu un ton secundar. Acest caracter fluid al accentuăriĭ osmanliĭ explică până la un punct abaterile românescĭ (și probabil balcanice) de la oxitonia obicinuită a împrumuturilor turcescĭ.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

Cap. III: Elementul morfologic

§ 23. Sufixe. — Sub raportul morfologic sînt importante sufixele turcescĭ, carĭ aŭ devenit atât de familiare urechiĭ românescĭ, în cât ele se anină prin analogie și la vorbe de altă origine. Și acest fapt este comun tuturor limbilor balcanice carĭ aŭ fost influențate de turca[1]).

Aceste sufixe sînt: *-ǧi* saŭ *-ći* (ǧy, ǧü, ǧu), *-i, -li* (ly, lü, lu) și *-lyk* (lik, lük, luk), carĭ aŭ devenit românesce -giŭ saŭ -ciŭ, -iŭ, -liŭ și -lîc, formând nume de agenți saŭ de acțiune și nume abstracte.

I. Sufixul -ǧı, -čı *(-giŭ, -ciŭ)* formézĭ substantive și adjective indicând meseria, îndeletnicirea, deprinderea[2]).

1. profesiunea (fabricant saŭ vînḑĕtor): abagiŭ, boiangiŭ, cafegiŭ, cherestegiŭ, giuvaergiŭ, halvagiŭ (analogic: pilafgiŭ, rahagiŭ), iaurgiŭ, iorgangiŭ, papugiŭ, pastramagiŭ, simigiŭ, șalvaragiŭ, tinichegiŭ, toptangiŭ, tutungiŭ, zarzavagiŭ; calpacciŭ, topciŭ, tufecciŭ.

2. o ocupațiune:

a) cel ce posedă saŭ îngrijesce: conacciŭ, dughengiŭ, hergheligiŭ, sofragiŭ, tulumbagiŭ, ciubucciŭ, fanaragiŭ (analogic: masalagiŭ), narghelegiŭ;

b) cel ce pórtă saŭ duce: bocceagiŭ, buzduganagiŭ, iedecciŭ, chervangiŭ, chirigiŭ, harabagiŭ, surugiŭ;

c) cel ce cântă din: muscalagiŭ (analogic: giamparagiŭ), naingiŭ, tamburagiŭ.

---

[1]) Miklosich, *Über die Einwirkung des Türkischen auf die Grammatik der südosteuropäischen Sprachen.* Wien, 1889.

[2]) Numele de agent în *-ǧi* corespunde sufixului persian *-dar:* defterdar, haznadar alăturea de teftergiŭ, haznagiŭ.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

3. o apucătură saŭ obicĭnuinţă (maĭ ales rea): haramgiŭ, inacciŭ, mascaragiŭ, tertipgiŭ, zorbagiŭ.

Pe cale analogică sufixul se aplică maĭ întâĭ chiar la vorbe turcescĭ în accepţiunile enumerate: [profesiune] astaragiŭ (cf. abagiŭ), rahagiŭ (cf. halvagiŭ); [ocupaţiune] binagiŭ (cf. cherestegiŭ), carvasaragiŭ (cf. hangiŭ), sacagiŭ (cf. surugiŭ); [posesiune] damblagiŭ, lefegiŭ, mahalagiŭ; [pornire rea] hatîrgiŭ, moftangiŭ, palavragiŭ, zamparagiŭ.

El se alipesce apoĭ la elemente romanice: barcagiŭ (cf. caicciŭ), laptagiŭ (cf. cafegiŭ), lampagiŭ (turc. lampaği, cf. postaği „facteur"), contracciŭ (bulg. kontrakčiĭa), duelgiŭ, reclamagiŭ, scandalagiŭ (serb. larmağiĭa); cf. Moldovangiŭ: (Cron. III, 262) cu serb. Dunavğiĭa „locuitor de lângă Dunăre";—la elemente neo-grecescĭ: galeongiŭ, lemongiŭ, săpungiŭ;—la elemente slave: bragagiŭ (cf. bozagiŭ), darabangiŭ (cf. turc. daulğu), marfagiŭ (cf. bocceagiŭ), pomanagiŭ (cf. chilipirgiŭ), povarnagiŭ (cf. turc. rakiği), zavergiŭ saŭ zavragiŭ (cf. zorbagiŭ).

Sufixul *-giŭ* alternéză cu sinonimele românescĭ *-ar* saŭ *-aş* (capugiŭ: portar, caicciŭ: luntraş); bidinar (t. badanaği), cizmar (cf. papugiŭ), ciaprazar şi găităr (t. kaitanği), ciubucar (alăturea de ciubucciŭ, cu sens diferit); chiriaş (şi chirigiŭ, cu sens diferit), boclucaş (dar tertipgiŭ), ciomăgaş (dar duelgiŭ) etc.

II. Sufixul *-ı* formézĭ adjective indicând o asemĕnare sub raportul colorieĭ: cărmîziŭ, chimioniŭ, conabiŭ, fistichiŭ, ghiviziŭ, ghiurghiuliŭ, havaiŭ, limoniŭ, naramgiŭ, neftiŭ, samaniŭ, singepiŭ, turungiŭ aŭ produs pe cale analogică:

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

cafeniŭ (cf. samaniŭ), caisiŭ, chihlibariŭ, liliachiŭ, micșuniŭ, năhutiŭ, pătlăgeniŭ.

III. Sufixul -LI *(liŭ)* formézĕ adjective exprimând:

1. o aparținere „care ține de, care face parte din“: cazacliŭ, misirliŭ, ogiacliŭ, osmanliŭ, pazvantliŭ și cârjaliŭ;

2. o posesiune „care are...“: capanliŭ, chefliŭ, hangerliŭ, iedecliŭ, nurliŭ, tabietliŭ;

3. o relațiune: belaliŭ, catifeliŭ, ogurliŭ;

4. portul saŭ îmbrăcămintea: binișliŭ, caftanliŭ: cf. turc. čakșyrly „qui porte une culotte“, șapkaly „qui porte un chapeau“.

Câte-va forme analogice: giubeliŭ (cf. binișliŭ), hazliŭ (cf. nurliŭ) etc. Sufixul se adaogă (maĭ rar) și la elemente străine: corajliŭ (cf. chefliŭ).

Din acest sufix s'a desvoltat românesce o formă secundară -LIE, formând substantive cu sensurĭ corespunzĕtóre: cazaclie „un fel de căciulă“ (kazakli), ghimirlie „cocióbă“ (kemerli), sarailie „un fel de plăcintă“ (saraily), zoralie „horă cu săriturĭ forțate“ (zorly).

IV. Sufixul -LYK (*-lîc* saŭ *-lic*) și -LUK (prima formă în româna, albaneza și bulgara, a doua exclusiv în sêrbesce) formézĕ maĭ ales nume abstracte exprimând:

1. o stare generală: ciraclîc, hagialîc, surghiunlîc;

2. o calitate (în deosebĭ rea): cabazlîc, caraghiozlîc, ciapcânlîc, hainlîc, mardalîc, mascaralîc, mucalitlîc, murdarlîc, mofluzlîc, pișicherlîc, șiretlîc, tembelîc, zamparalîc, zorbalîc;

3. o ocupațiune (și folosul ce resultă): boiangilîc, bozagilîc, giambașlîc, hamalîc, harabagilîc, samsarlîc, telalîc, vechilîc, zaraflîc;

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

4. un grad saŭ rang (și un teritoriŭ anumit): caimacamlîc, pașalîc, zapcilîc;

5. o colectivitate: boccealîc, calabalîc, giamlîc, mezelic, paralîc, parmaclîc, tamazlîc (nume de monete colective: beșlic, ichilic, irmilic);

6. un raport („ce ține de...“): anterlic, berbelic, ciorbalîc, (nume de daruri: bairamlîc, balgibașlîc, beilic, ramazanlîc).

Forme analogice: avocatlîc (turc. avokatlyk: cf. vechilic), berbantlîc și crailîc (cf. zamparalîc), senatorlîc, varvarlîc (Beldiman; cf. zorbalîc).

Acest sufix alternéză cu sinonimul românesc *-ie:* hainie și hainlîc, harabagie și harabagilîc, murdărie și murdarlîc, surghiunie și surghiunlîc; apoi călfie și căvăfie (cf. hamalîc), chelie (cf. murdarlîc), ghidușie și pehlivănie (cf. cabazlîc).

La sufixele menționate se póte adăoga și -MAN, care figuréză în următórele vorbe turcesci: busurman, dușman, talașman, tergiman... gugiuman și sucman; la primele patru exemple se referă și ortoman, primitiv iortoman. Turcesce acest sufix formézĕ adjective (=ly: dizman saŭ șișman „gras“, koğaman „enorm“) și colective (=lyk: karaman „popor“ din kara „glótă“; cf. müsülman, turkman etc.).

Vorba BAŞ „cap“ este un prefix special ce constitue obicinuit primul, une-ori și ultimul element al unei compositiuni și se alătură la vorbe turcesci (baș-ciauș și bulu-baș, baș-salahor și cafegi-basa) saŭ românesci (baș-boier și portar-basa, baș-căpitan și capudan-basa), dând în ultimul cas compositiunii cu adjective și o nuanță nefavorabilă (baș-bătăuș, baș-marghiol, baș-neghiob).

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

Tot un fel de sufix e și elementul pronominal -sy (*-si*), ce se anină turcesce la un al doilea membru al unei compositiuni, exprimând un raport de posesiune față cu primul membru: ienicer-agasi, divan-efendisi, Silistra-valesi etc. Acest sufix se conservă sau se lépădă în românesce, după caracterul mai mult sau mai puțin usual al vorbei corespundétóre.

Sufixele românești, cari revin mai des în formațiunile secundare ale vorbelor turcești, sînt:

I. Sufixe diminutivale, fórte numeróse (în număr de 22):

-ac (cf. prostănac): budulac;

-ache (ngr. -άκι: παιδάκι „copilaș", Costache, Petrache): agache, beicache, cilibidache, fudulache (cf. țafandache);

-aș (cf. copilaș, cuțitaș, flueraș): buzdugănaș, caicaș, catîraș, chimiraș, ciobănaș, fermenaș, găitănaș, ghiozdănaș, sipetaș, tulpănaș, zăbunaș;

-că (cf. maică, taică, dădacă, doică): babacă, duducă, nenécă;

-cior (cf. oscior): fescior, levincior;

-ecă (cf. scurteică): ciubeică, ghiordeică, giubeică;

-el (cf. cercel, cojocel, scăunel): atlăjel, băltăgel, benișel, birlicel, bondocel, bostănel, caicel, capoțel, ciobănel, ciomăgel, coltucel, dovlecel, gârbăcel, gavanoșel, ietăcel, papucel, sănducel, sipețel, tencurel, vătășel, zăbunel; pl. șalvăreĭ, zulufeĭ.

-eș (cf. scăueș): sumăeș;

-ică (cf. fetică, păsărică): bostănică, sultănică, tingirică;

-iciŭ (cf. gădiliciŭ, tremuriciŭ): măscăriciŭ;

-ină: arapină, haramină;

-ior (cf. căprior, frățior): dulăpior, rachior, zarifior;

-ióră (cf. inimióră, păióră): abăióră, cutióră, farfurióră, lefușóră, mărămióră;

-ișcă (cf. morișcă): cadișcă;

-iță (cf. codiță, peniță, porumbiță): cătrăniță, du-

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

gheniță, fotiță, halviță, odaiță, rachiiță, tulumbiță; băbăiță, duduiță.

-UC (cf. sătuc): hărămuc:

-UE (cf. ferestrue): dudue.

-UȘ (cf. ineluș): aguș;

-UȘĂ (cf. curelușă): perdelușă;

-UȘCĂ (cf. femeiușcă): arăpușcă;

-UȚ (cf. bănuț): cerdecuț:

-UȚA (cf. mănțăluță, steluță): abăluță, bărdăcuță, băsmăluță, catifeluță, farfuriuță, gentuță, giubeluță, iehneluță, părăluță, perdeluță, saieluță, sărmăluță, tărăbuță, tăsmăluță, tichiuță; duducuță, nenecuță.

II. Sufixele augmentative sînt, din contra, fórte puține (6):

-AIE (cf. flăcăraie): dănănaie;

-ANDRĂ (cf. copilandru): micsandră d. micș-unea (finalul organic considerat ca un sufix).

-ÂU (cf. lingâu, mâncâu): haidâu, telălâu;

-ILĂ (cf. murgilă, ochilă): arăpilă, chiorilă;

-OIU (cf. pietroiu): surloiu, tărăboiu;

-ÓNĂ (d. suf. verb. ngr. -ov-).: mascaróna (archaic).

III. Sufixele de moțiune sînt tot de origină diminutivală (5 forme):

-CĂ (cf. fiică, țărancă): dușmancă, hagicâ, teleleică;

-ÉSĂ (cf. împĕrătésă, preotésă): băcănésă, bidinărésă, vizirésă;

-IȚĂ (cf. bivoliță, morăriță): băcăliță, mîrzăciță, rachieriță, tătăriță, telăliță;

-ÓIE: agóie, pășóie;

-ÓICĂ (cf. nemțóică): arăpóică, hangióică, hatóică, mahalagióică, moftangióică, samsaróică, telelóică.

IV. Sufixe nominale:

1. concrete (nume de agent):

-AR (cf. argintar, bucătar, portar): arșicar, bidinar, cabazlicar, ciaprazar, ciorecar, ciurecar, găitănar, giolar, iștlicar, ogegar, olăcar, sucmănar, surlar, șăicar, tăbăcar, testemelar, zăbunar.

-AȘ (cf. arendaș, ostaș, meseriaș): buciucaș, chiriaș, ciomăgaș, lefaș, mazilaș, odăiaș, rufetaș, satîraș;

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

-ER (cf. pivnicer, pălărier, vier): abăger, becer, bogasier, hărăcer, rachier;

-IST (ngr. -ίστης: cf. gornist, bonjurist, junimist): divanist, zeflemist;

-IT (ngr. -ίτης): divanit (alăturea de divanist), măscărit (alăturea de măscăriciŭ şi mascaróná).

-UŞ (cf. jucăuş, spiriduş): ghiduş.

2. abstracte (nume colective saŭ de acţiune):

-Ă: bostană, mahală, ulucă; şi formele românizate: călăuză, caraulă.

-ĂRIE (cf. bozărie, stufărie): bostănărie, ciubucărie, dulăpărie, căzănărie (veḑĭ -ERIE şi -IE);

-ĂRIT (cf. văcărit): beşlegărit, tutunărit (veḑĭ -IT);

-ATICA (ngr. -άτικα pl. d. -άτικον): cantariàtica (cf. μαγαζιάτικον, loyer d'un magasin);

-CIUNE (cf. urîciune): măscăriciune (archaïc);

-ÉLĂ, -IALĂ (cf. albăstrélă, poleială): boială, cănélă; ciomăgélă, igurţélă, mahmurélă, sictirélă, sulemenélă;

-ELNIŢĂ (cf. căḑelniţă, vîrtelniţă): chibritelniţă, şerbetelniţă;

-ENIE (cf. grozăvenie, vedenie): şiretenie;

-ERÍE: boiangerie, bozagerie, ciubuccerie, harbuzerie, iorgangerie, mungerie, paciagerie, simigerie, sofragerie, tinichegerie, toptangerie, tutungerie (veḑĭ -IE);

-ETE (cf. vrabete): dovlete;

-ICÁ (ngr. -ικά pl. d. -ικόν): bacalica (cf. zaharica), giuvaerica (cf. diamantica) etc.;

-IE (cf. ferărie, pescărie): abagerie, băcălie, becerie, bogasierie, căftănie, călfie, căsăpie, căvăfie, ciobănie, dulgherie, rachierie, salahorie;—(cf. judecătorie, împĕrăţie): agie, beşlegie, căimăcămie, ciauşie, hănie, mîrzăcie, olăcărie, păşie, saigie, vizirie, zapcie; — (cf. frăţie, lăcomie): cărdăşie, chelie, duşmănie, fudulie, hainie, mahmurărie, moftangie, mofluzie, murdărie, pelticie, surghiunie; — (cf. jucărie): ghiduşie, măscărie, pehlivănie, ruşfetărie;

-IME (cf. călărime, mulţime): arăpime, arnăuţime, cadînime, ienicerime, mazîlime, tătărime, vechilime;

-ISMĂ (ngr. -ισμα): buiurdismă, harasladismă etc.;

-IT (cf. asfinţit, călărit, ciripit): căftănit, cântărit, măhălit, mazilit, saigit, salahorit, sulemenit, tăbăcit;—(cf. morărit, văcărit) căimăcănit, ciohodărit (veḑĭ -ĂRIT);

-URĂ (cf. lovitură): zapciitură.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

V. Sufixe adjectivale:

-AȘ (cf. nevoiaș, pătimaș): boclucaș;
-AT (cf. buzat): perciunat;
-CIOS (cf. urîcios): măscăricios;
-ÉN (sl. én; cf. bourén): mofturén, sinonim cu mofturos;
-ESC (cf. românesc): agemesc, arăpesc, viziresc, zapciesc, arnăuțesc, bogdănesc, cârjaliesc;—(cf. domnesc): agesc, ciaușesc, gelepesc, hantătăresc, mazilesc, pășesc, saigesc, spahiesc;—(cf. băbesc): abăgeresc, bogasieresc, harbuzesc, salahoresc, samsaresc, surugesc;
-ÉSCĂ (în nume de hore: cf. ardelenéscă, oltenéscă, țigănéscă): arăpéscă, arnăuțéscă, cadînéscă, cerchezéscă, ciobănéscă, gelepéscă, lăzéscă, tăbăcăréscă;
-IT (cf. ciuruit): căngiuit;
-LOG (cf. fomfolog, terfelog): moftolog;
-NIC (sl. -ĭnik; cf. sfetnic, zavistnic): mozavirnic, pazarnic; (cf. datornic): măscornic d. măscară (archaic).
-OS (cf. fricos, sperios): bălăbănos, chelbos, dușmănos, hăzos, marafetos;
-RIŬ (cf. auriŭ, plumburiŭ): tuciuriŭ.
-ROS (cf. lăudăros, somnoros): mofturos, năzuros.

VI. Sufixe adverbiale, puțin numeróse:

-ESCE (cf. boieresce, frățesce): beșlegăresce, ciobănesce, surugesce;
-ETICA (ngr. -ετικα): sadètica.
-IȘ (cf. cruciș, orbiș): chiorîș.

Cum se vede, numĕrul sufixelor românescĭ, carĭ se anină la tulpine de origină orientală, sînt fórte numeróse și covîrșitóre celor de proveninț̦ă direct turcéscă. Pe de altă parte, alăturarea sufixelor turcescĭ (ce-ĭ drept, în casurĭ maĭ puțin frequente) la tulpine de diferite originĭ are o deosebită importanț̦ă linguistică, ținênd sémă de caracterul óre cum exterior al influenț̦eĭ osmanlieĭ. Ambele aceste fapte, de ordine maĭ mult intelectuală, concură a demonstra intimitatea relativă a contactuluĭ etnic și

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

procesul de infiltrațiune al elementului oriental în limba română.

§ 24. Formațiunea pluralului. — Pluralul vorbelor derivate din turcesce se formézĕ pe cale analogică după următórele norme[1]):

1. Numele masculine fac pl. în *-i*: bacal, baciŭ, beiŭ, călăuz, casap, cioban, dulgher, dușman, hagiŭ, hamal, moftangiŭ, mușteriŭ, pehlivan, salahor, surugiŭ, telal, vechil, zaraf.

Tot așa numele de plante: bostan, cais, harbuz, liliac, nufĕr, salcâm; și de animale: bursuc, catîr; precum și un șir de vorbe ca: ciorapĭ (cf. colțunĭ), imineĭ și papucĭ (cf. pantofĭ), ciacșirĭ și șalvarĭ (cf. nădragĭ), butucĭ și tumurugĭ (cf. buturugĭ), perciunĭ și zulufĭ (cf. perĭ).

După aceiași normă procedézĕ adjectivele: abraș, agiamiŭ, bondoc, caraghioz, chel, chiabur, chior, ciacâr, fudul, hain, mahmur, murdar, peltic, pișicher, zevzec.

Puținele nume masculine în *-ă:* agă, calfă, pașă fac asemenea la plural: agĭ, călfĭ, pașĭ (după analogia lui popă, vlădică).

2. Numele neutre fac pluralul:

parte în *-e:* anterie, arcane, baltage, buzdugane, caice, cântare, capace, cazane, ciaune, ciubuce, gârbace, giamantane, hambare, iatagane, ibrice, ilice, mintene, sahane, sumane;

parte în *-urĭ:* alaiurĭ, alișverișurĭ, bacșișurĭ, beciurĭ, benghiurĭ, boclucurĭ, buturĭ, caimacurĭ, calupurĭ, canaturĭ, câștiurĭ, caturĭ, chefurĭ, chibriturĭ, chilimurĭ, chilipirurĭ, chimirurĭ, chiupurĭ, ciarșafurĭ, cilicurĭ, cituri, ciurecurĭ, cusu-

[1]) Cele mai multe din datele acestui paragraf sînt luate din *Gramatica elementară a limbeĭ române* (Iași, 1897) a d-lui A. Philippide: un material bogat și metodic se află aci pus la dispositiunea cercetătorului (p. 30-35). Cf. și Weigand, *Jahresbericht* IV (1897), p. 82-135.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

rurĭ, dezghinurĭ, fesurĭ, fișicurĭ, fitilurĭ, giamurĭ, hapurĭ, hatîrurĭ, marafeturĭ, mărgianurĭ, meremeturĭ, mezaturĭ, mezelicurĭ, mofturĭ, naiurĭ, pervazurĭ, rafturĭ, soiurĭ, tacâmurĭ, taifasurĭ, tainurĭ, talazurĭ, telurĭ, téncurĭ, tigheluri, toiurĭ; și colectivele: calabalîc, parmaclîc, tamazlîc;

parte în *-e* și *-urĭ:* acarete și acareturĭ, amanete și amaneturĭ, arșice și arșicurĭ (și arșicĭ), capóte și capoturĭ, cerdace și cerdacurĭ, coltuce și coltucurĭ, conace și conacurĭ, divane și divanurĭ, găitane și găitanurĭ, giuvaere și giuvaerurĭ, halate și halaturĭ, hangere și hangerurĭ, iatace și iatacurĭ, maidane și maidanurĭ, metereze și meterezurĭ, satîre și satîrurĭ, sipete și sipeturĭ, tavane și tavanurĭ (și tavanĭ, cu alt sens), tulpane și tulpanurĭ, zimbile și zimbilurĭ.

3. Numele feminine fac pl. în *-e:* ciorbă, fotă, giantă, havră; în *-ĭ* și *-e:* dulamă, năframă, tarabă; iar în *-ĭ:* odaie, tingire.

Cele mai multe dintr'însele terminându-se în -á saŭ -eá (-iá) îșĭ modeléză ast-fel pluralul:

(după cățea, măsea, nuea, stea, surcea)— boiele, cafele, narghilele, perdele; abale, agale, basmale, parale, sacale; și tot așa masculinele: beizadea, farfara, haimana, mascara; (după argea, mărgea) — ipîngea.

Vorbele curmale, nazurĭ și nurĭ aŭ numaĭ pluralul; léfă face la pl. lefĭ (cf. plățĭ) și lefurĭ (cf. hacurĭ); ocă: ocĭ, ocale saŭ rĕmâne neschimbat; dulap, tavan și uluc fac pl. în *-ĭ* și în *-urĭ,* cu sensul diferențiat.

Vorbele agă și pașă pot avea un întreit plural: agĭ și pașĭ, agale și pașale (din agá și pașá) și chiar forma turcéscă a pl. agalarĭ (în cronice, în bulgara, sĕrba și albaneza) și pașalarĭ (macedo-rom. pășălar).

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

In flexiune, tóte vorbele populare aŭ încercat modificările fonetice după prototipurile vechĭ ale limbeĭ: arman face la pl. armene (de unde sing. și armén), boiele din boia (după gălbenele), liliecĭ din liliac, feligene și mintene din feligén și mintén, gavanóse din gavanos (cf. óse), gente din géntă (cf. gene din génă); ciomag face ciomege (după toiag), dar baltag conservă vocala finală, din causa caracteruluĭ sĕŭ maĭ puțin popular.

Vorbele agă, babacă, duducă etc. fac la genitiv: agăĭ saŭ aghiĭ, babacăĭ și babachiĭ, duducăĭ, duduchiĭ și chiar duduciĭ (după analogia cu bunică, doică).

§ 25. Particule. — Interesante sînt și numerósele particule (adverbe, conjuncțiunĭ și maĭ ales interjecțiunĭ), carĭ sînt și astădĭ fórte populare și unele caracteristice: aferim! ama! aman! bre! carnaxi! haide! halal! haram! helbet! Apoĭ: abitir, afif, amandè, barem, bașca, giaba, hicĭ, peșin („îndată"), sanche, sîc, taman; și forme compuse: ciat-pat, get-beget, ghioj-ghióre, goj-gogea, hurduz-burduz, techer-mecher; în fine, locuțiunĭ adverbiale: buluc, tabla-bașa, urdu-belea; cu duiumul, cu ghiotura, cu toptanul.

Iată și următórele carĭ, din causa caracteruluĭ lor local orĭ sporadic, n'aŭ putut fi trecute printre Vorbele populare.

Adverbe:

chez „tocmaĭ" în cântecele dobrogene (Burada, 176: *Chez* fata cadiuluĭ, Nepóta 'mpĕratuluĭ; 211: Dar fata de unde o ia? *Chez* din tîrg din Dobrogea). — kez, idem.

evet „da" în poesia populară (Alexandri, 136: Turciĭ toțĭ *evet* ḑicea). — evet, oui; bulg. serb. evet.

ioc „nu", în jocul păpușilor și aiurea (Teodorescu, 121: Para în pungă *ioc*, Mâncare de loc; Bogdan, Poveștĭ, 118: la alt negoț nu se pricepe nicĭ *ioc*). — yok, non.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

Popular e și compusul **dibioc** „nu se află, nu se pomenesce“ (Marion, 49: c'așa cărcîmăriță *dibioc* în tótă mahalaua). — DIB YOK, il n'y a pas (litt. pas de fond).

Interjecțiunĭ:

alalah! strigăt de admirațiune entusiastă în baladele nóstre și care nu-ĭ de cât forma reduplicată a lui Allah! strigătul războinic al Mahometanilor (Alexandri, 167: *Alalah!* caĭ arăpescĭ! *Alalah!* caĭ tătărescĭ!).

avalîm! bravo! într'un cântec din Covurluiŭ (Etymologicum, 2141: *Avalîm* Tudor vitéz, Mulțĭ 'țĭ maĭ mor de necaz!). — EVALLA! (ar. eyvallah „j'en jure par Dieu!“) oui! soit! (finalul sub acțiunea sinonimuluĭ *aferim*); bulg. vallaha! serb. vallaa!

dur! „stăĭ!“ într'o colindă (Teodorescu, 74: *Dur, dur, dur!* negrule, *dur!* Că nu-ĭ fur, ca să te fure). — DUR (imper. d. durmak), arrête-toi! alb. serb. dur! „stăĭ!“

ghèlaĭ! vino! în poesia populară (Alexandri, 116: *Ghelaĭ* tu cu mine, Că te-oiŭ purta bine; Burada, 150: Tu fată a cadiuluĭ... *Ghelaĭ! ghelaĭ!* până colea). — GEL, (imper. d. gelmek), viens! serb. gel! bulg. ela! ngr. ἔλα!

hairusum (**airusum**!) să-ĭ fie de bine! sinonim cu halal! (Marion, Universul d. 1893, No. 15: *hairusum* d'așa nevastă! Ibid. 1894, No. 21: *airusum* să-mĭ fie!). — HAIR OL SUN, que bien te fasse!

işala! expresiunea resignăriĭ musulmane în privința celor viitóre: 1. de o vrea D-ḑeŭ! corespunḑênd românesce luĭ „bun e D-ḑeŭ!“ (Zilot, 37: Nazîrul iarăși îĭ se făgăduia cu *işala!* cum obicĭnuesc Turcii de ḑic... Teodorescu, 568: Turcii din gură striga: *Işala* și maşala! 606: Impĕratul d'audia, *Işala!* că le ḑicea); 2. (ironic) bravo! (Alexandri, Teatru, 352: să nu crîcnescĭ cióră... *işala*! am închis baragladina! 433: o mie cincĭ sute galbenĭ!.. *işala!* maşala! m'am făcut chiabur!). — INŞALLA (ar. in ṣa'allah„ s'il plait à Dieu!“) j'espère, peut-être; bulg. işalah! serb. inşalah! alb. işala! span. oxalá!

maşala! exclamațiune turcéscă de admirațiune saŭ preservativ împotriva diochiuluĭ (litt. ce o vrea D-ḑeŭ): bravo! sinonim cu aferim! (Stamati, 348: îĭ striga toțĭ într'un glas: aferim și *maşala!* C. Negruzzi I, 24: Arnăuțiĭ strigară *maşala!* închinându-se până la pămînt: Teodorescu, 654: Tótă nunta 'mĭ chiuia, Letin ḑicea *maşala!*). — MAŞALLA (ar. ma ṣa'allah „ce que dieu veut“), à

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

merveille! bravo! bulg. serb. maşala! macedo-rom. maşala! (într'un descântec de diochiŭ).

salamalic! formulă de salutare a Orientalilor şi care se obicĭnuesce numaĭ între musulmanĭ: SELAM ALEKIM (ar. selam 'aleikum), que la paix soit sur vous! alb. bulg. sĕrb. salamalek (selam alekim). Vorba revine la cronicarĭ şi în cântecele populare (ca subst. corespunde turc. SELAMLYK, salutation):

a. în cronice, şi sub formele literare „salamalechi" şi „selamalichim" (Dionisie, 188: Pazvand aŭ făcut *salamlichiul* saŭ hiritisma către capigiĭ; 200: după *salamalichiul* ce aŭ făcut agalele capigiuluĭ; Cron. anonimă 140: Banul Cornea, îndată ce aŭ vĕdut pe Hadîm-saip al Impĕratuluĭ, nimic alt n'aŭ maĭ căutat, măcar un *selamalichim* de la Musaip s'audă, ci aŭ încălecat pe cal şi aŭ luat crângul în cap. Revista II, 329 [Istoria Voevoduluĭ Hangerli]: Decĭ după ce aŭ intrat (Turcul) Şi *sălamu-alechi* i-aŭ dat (luĭ Vodă)...

b. în poesia populară, şi sub formele „salamanic" şi „selamalic" (Marian I, 138: Carabet gróznic păşia Şi la dînşiĭ când sosia, A strigat *sălamanic!* Vulpian, 21: Iar Căpitan-Paşa *salamanic* îĭ da, Şi din gură o întreba; Teodorescu, 545: Tu *selamalic* l'eĭ da (Turcilor) Şi l'eĭ dice cu gura...; 564. Maĭ d'aprópe când venia [ciaŭşul], Babeĭ *selamlic* îĭ da).

Rĕspunsul la acéstă salutare, ALEKIM SELAM, denotă românesce ironic o mâncare turcéscă (Alexandri, Teatru, 671: vreĭ şi selém?.. *alcchim-selém?*.. bucate turcescĭ? cum nu! Adă şi *alechim-selém!*).

Spre a putea aprecia cum se cuvine importanţa semantică a unor particule atât de rĕspândite ca barem, başca, giaba, haide etc., observăm că printre împrumuturile lexicale ungurescĭ nu figuréză nicĭ-una de o circulaţiune maĭ generală (bătăr=barem şi mînten[aş]=pe-şin avênd numaĭ valóre locală); că singurele particule slavone: ba, da, iar... aŭ importanţă sintactică (pe lângă adverbele aevea, aidoma, tocma=taman, nesam-netam=techer-mecher); şi în fine, că gréca modernă rivaliséză, sub acest raport, cu turcésca: pe lângă

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

adv. „măcar“, sinonim cu barem și el însuși de origină orientală (ngr. μακάρι și μαγάρι d. turc. și cuman. magar „fortasse“, de unde alb. bulg. sĕrb. magar și măkar), gréca modernă a dat limbeĭ române un șir de particule caracteristice: agale (ἀγάλι), alabàbula și arababùră (ἀλλαμπάμπουλα „pêle-mêle“, de proveninţă italiană ca și alivanta = tumba d. it. tombolo), alandala (ἄλλ' ἀντὶ ἄλλα „altele în loc de altele“), anapoda (ἀνάποδα), anocato (ἀνωκάτω, arababură), serta-ferta (σύρτα-φέρτα „allées et venus“) etc.

Acéstă constatare, pe lângă cea făcută cu ocasiunea sufixelor, ne îndreptăţesce a afirma, că influenţa turcéscă nu are, în totalitatea extensiuniĭ sale, un caracter superficial și transitoriŭ (cum s'a susținut în atâtea rînduriĭ) și că dacă multe turcisme sînt expuse să péră definitiv din limba nóstră, apoĭ unele particule și sufixe orientale cu rădăcinĭ adîncĭ în graiul popular vor resista de sigur aceleĭ dispariţiunĭ treptate în evoluţiunea limbeĭ.

§ 26. Verbe. — Pe calea directă limba română n'a dobîndit din turcesce nicĭ un singur verb, lucru remarcabil și care 'șĭ găsesce póte explicaţiunea în finala Infinitivuluĭ (-mak saŭ -mek), care nu e susceptibilă de a fi românizată.

Altminterea, o stare analogă reflectéză influenţa maură în Spania: din araba, spaniola n'a moștenit direct nicĭ un verb, ci din substantivele împrumutate ea a format verbe originale și conforme cu spiritul limbeĭ.

Tot ast-fel cele maĭ multe forme verbale ale nóstre de acéstă categorie sînt derivaţiunĭ din substantive turcescĭ: arcănesc, băcănesc, boiesc, căftănesc, călăuzesc, cănesc, cântăresc, căsăpesc, cătrănesc, chefuesc, chiaburesc, chiorĕsc, conăcesc,

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

ciomăgesc, dulgheresc, fîstîcesc, fudulesc, huzuresc, mazilesc, murdăresc, schingiuesc, sulimenesc, surghiunesc, tăbăcesc, zăpcesc, zoresc — tóte după norma conjugăriĭ IV (afară de unicul amanetez). Câteva altele se formézĕ direct după analogia verbelor neo-grecescĭ, ca meremet-isesc, zeflem-isesc etc.; saŭ și cu prefixe ca DES-: desăxănez, desbogasieresc, descotorosesc, destoiesc, desturlăcesc; și maĭ ales cu ÎN-: încălîfez, închiaburez, încărdășesc, închiriez, încondur, îndoldoresc, înrăfturez, însăxănez etc.

Patru verbe (bășcăluesc, chefăluesc, hareciluesc și zorbăluesc) aŭ admis silaba verbală maghiară -LU (cf. burzuluesc, chezășluesc), pe când sufixul verbal unguresc -UI se regăsesce în chefuesc și marafetuesc; verbele giugiulesc și pingelesc aŭ suferit acțiunea analogică a luĭ fudulesc (cf. și săngeclesc); de asemenea, fesuresc și gebrăresc datoresc tot analogieĭ forma lor amplificată.

Alte verbe, în fine, puține la numĕr, ne aŭ venit prin mijlocirea bulgareĭ. Acéstă limbă, ca sĕrba și albaneza, a adoptat pentru Infinitivul eĭ aoristul (tot așa și româna în verbele neo-grecescĭ: afur-*is*-ire) și sufixul *-is* al aoristuluĭ verbelor derivate din grecesce îl adaogă la Infinitivul (-sam) saŭ la aoristul verbuluĭ turc (-disam). Ast-fel „atîrdisesc“ și „cortorosesc“ corespund verbelor bulgărescĭ atardisam și kurtulisam, direct derivate din turc. artyrmak (aorist: artyrdy) și kurtalmak; după aceiașĭ normă analogică a procedat „ciracladisesc“ în raport cu turc. čiraklamak (aor. čiraklady + sufixul aoristuluĭ grec *-si*). Asemenea verbe conțin decĭ la Infinitiv un îndoit sufix aoristic, de aci lungimea lor caracteristică, conținênd un minimum de patru silabe.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

Cap. IV: Elementul semantic

§ 27. Accepţiuni metaforice. — Sub raportul sensului, un număr însemnat de vorbe orientale aŭ dobîndit în românesce o accepţiune figurată, ce pare a fi străină de limba originară: e în majoritatea casurilor, o eflorescenţă ideală proprie pe noul sol în care aŭ fost resădite, ceea ce dovedesce în acelaşi timp ce rădăcini adînci aŭ prins acele expresiuni în mintea poporului. Ast-fel, spre a ne mărgini la câteva exemple:

abraş, în sens de „piază rea", resultând din superstiţiunea populară pentru caii abraşi;

benghiŭ pătrunse asemenea în sfera superstiţiuniĭ ca preservativ în contra diochiuluĭ;

balama, aplicată articulaţiunilor corpuluĭ, deveni sinonim cu „picior";

bocluc căpětâ sensul metaforic de „belea" cu o nuanţă materială (deja în turcesce);

catran, primitiv termin de marină, aplicat apoĭ uneĭ stărĭ de excitare morală („a se cătrăni");

coltuc, cu o bogată evoluţiune semantică: perniţă, colţ de pâine, gest de refuz cu cotul („a arěta coltucul"), tóte deducţiuni metaforice de la sensul primitiv „subţióră";

lichea, de la înţelesul material de „pată" trecu la cel moral de „om pătat, secătură";

mehenghiŭ „iscusit, şiret" însemnéză la adică „probat, pus la încercare" după analogia metalelor supuse la piatra de prubă numită mehenghiŭ;

muşama, în sens de cocoloşire a uneĭ fapte rele („a face muşama");

meşĭ, în sens de curaj („nu-ĭ da meşiĭ să . . ."); nurĭ, litt. „lumină", se aplică feţeĭ luminóse şi pline de graţiĭ.

Comparaţiuni luate din sfera faunei (bursuc)

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

și a florei: bostan și dovléc, aplicate familiar capului (cf. tigvă); fisticul a dat nascere lui fistichiŭ (fig. bizar) și lui fîstîcesc (litt. a se se face verde ca fisticul: cf. sfeclesc); apoi din cercul meseriilor, și anume:

de la cizmari noțiunea de „a înșela“ (calupciŭ, papugiŭ, pingelesc: cf. înșel, litt. a pune șéua, deci a acoperi calul);

de la croitori, noțiunea de mustrare, dojană („a trage cuiva un ibrișim, un tighel“), metaforă luată și de la bărbieri („a trage cuiva un perdaf“);

de la dulgheri, noțiunea de linie dréptă („a umbla ca pe ciripie“);

din sfera caluluĭ: ciapcân „șiret, șmecher“ (litt. cal ce umblă în sărite) și giambaș, litt. saltimbanc care 'și riscă viața (ambele deja în turcesce);

din jocul de cărți, terminul de coz („frumósă coz“), iar din jocul în arșice expresiunea „puiŭ de giol“ (Ispirescu: să dea puiŭ de giol la inel);

din sfera spectacolelor populare: cabaz e la adică scamator și măscăriciŭ e pur și simplu bufon saŭ paiață, mucalit însemnéză „actor“ și pehlivan „atlet“; caraghioz era numele arlechinului într'o farsă fórte rĕspândită, care se representa cu mai multă saŭ mai puțină reservă (de unde sensul figurat al vorbei „perdea“ ce servia de cortină acestui teatru primitiv).

Ironia jócă un rol însemnat în domeniul împrumuturilor turcesci: marafet e propriŭ „sciință, talent“, aḑi cu sensul de viclenie, nazuri; tot așa tertip, primitiv „proiect, plan“, iar aḑi intrigă, chichițe. Vorbe ca aferim, agiamiŭ, babalîc, berechet (în sens concret), chiolhan, cirac, fudul, habar, hal, halal, hatîr, haz, palavră, taifas etc. sînt întipărite de acea ironie optimistă

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

și caracteristică, ce pórtă la noĭ numele turcesc de „zeflemea“. Bufonul are o întrégă sinonimică: cabaz, caraghioz, ghiduș, măscăriciŭ, mucalit și soitariŭ. Spiritul umoristic culminéză în fecunditatea semantică extraordinară ce a dobîndit în românesce expresiunea *moft,* pe când turcesce sfera vorbeĭ e fórte mărginită, fiind pur și simplu un sinonim cu „giaba“. Ironia poporuluĭ, care n'a cruțat de parodiare o bună parte a elementuluĭ slavo-grec, urmărit de spiritul satiric al Românuluĭ până și în domeniul terminologieĭ religióse, a găsit în contingentul turcesc o adevĕrată mină de exploatare și de resultatele eĭ beneficiéză în permanență literatura umoristică.

§ 28. Generalizarea sensuluĭ. — Elementul militar a jucat un rol însemnat și soldatesca a fost unul din factoriĭ principalĭ în transmiterea turcismelor: de aci fenomenul remarcabil al generalizăriĭ în domeniul limbeĭ a uneĭ seriĭ de terminĭ ce făceaŭ parte la început din sfera exclusiv militară (unele, ca alaiŭ și chilipir, deja în turcesce):

alaiŭ, primitiv „regiment“, apoĭ paradă domnéscă și la urma urmelor mulțime de ómenĭ, și cu o nuanță nefavorabilă (cf. laie);

beșlégă, odinióră căpitan de beșliĭ, dobîndi înțelesul de bĕtrân, maĭ ales nevoiaș (cf. *bĕtrân,* primitiv soldat veteran);

buluc, companie de soldațĭ, apoĭ generalizat în „glótă, dróie, grămadă“; tot așa bulubașă, comandantul unuĭ buluc, ajunse maĭ-marele uneĭ șetre de țiganĭ;

buzduganul, odinióră unul din insigniile Domnieĭ, trecu în domeniul basmuluĭ, unde deveni arma favorită cu care se luptă Fețiĭ-fru-

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

moșĭ, iar sinonimul seŭ, topuzul, îșĭ găsi în cele din urmă un refugiŭ într'un joc de copiĭ;

chilipir însemna la început prada soldaților în războiŭ, apoĭ lucru ușor (saŭ ieftin) dobîndit;

dandana era sinonimul luĭ alaiŭ, ambele însemnând o pompă militară, din care n'a persistat în limbă de cât gălăgia ce o însoția;

deliŭ, soldat vitéz din corpul deliilor, apoĭ înalt de stat, om bine făcut (cf. maĭ jos: levent);

duium era jaful în războiŭ, mulțimea de prinșĭ tîrîțĭ în robie;

iamă e primitiv prada dușmanuluĭ și iureș, năvala soldaților la luptă;

léfă, primitiv „soldă“ (în special solda lunară a ienicerilor), de unde lefegiŭ corespunde întocmaĭ luĭ soldat; tot așa la Romanĭ, *stipendium* însemna la început solda legiunilor, apoĭ cu sens generalizat;

levent, voluntar din corpul călărașilor levințĭ, a dobîndit sensul general de „sdravĕn, puternic“ (întocmaĭ ca slav. voinik. primitiv „oștén, războinic“).

salahor se numia săténul care (scutit de dărĭ) lucra la repararea uneĭ fortărețe;

tain era anume merticul de proviant dat ienicerilor...

Apoĭ generalizarea numelor propriĭ, ca: Agem, Arnăut, Cifut, Fez, Halep, Misir, Mosul, Tarabulus etc.

§ 29. Reminiscențe istorice. — La începutul secoluluĭ nostru localitățile mărginașe cu Dunărea aŭ fost bântuite de faptele nesăbuite ale câtorva rebelĭ în contra Porțiĭ, fapte ce aŭ lăsat un rĕsunet stăruitor în limbă. Cel maĭ faimos dintr'acestĭ hainĭ a fost Pazvantoglu, Pașa al Diuluĭ

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

(Vidin), care, vrênd să rĕsbune mórtea tatăluĭ sĕŭ, fost aian al orașuluĭ, ucis de serascher, se puse în 1803 în fruntea a 10000 de Cârjaliĭ, carĭ comiseră excese nemaĭ pomenite, tăiând, arțând și prădând pe toțĭ carĭ le cădeaŭ în mână. Sub Alexandru Moruzi, Pazvantoglu năvăli cu cetele luĭ în Oltenia (în Tîrgu-Jiŭ și în Craiova) și cine scăpâ de sabie și de foc, fu ciuntit fără cruțare. Până astădĭ, numele de *pazvangiŭ* și de *cârjaliŭ* denotă pe omul cumplit, al căruĭ cuget e ațintit numaĭ la jaf și la omor.

După exemplul luĭ Pazvantoglu, patru căpeteniĭ, poreclite Dahiĭ adică vitejĭ, îșĭ recrutară un corp de bosniacĭ luxos echipațĭ și, sub numele de *Cabadahi,* îĭ trimeteaŭ prin orașele și satele sĕrbescĭ reclamând o țecime din recoltă și constrîngênd pe locuitorĭ la angarale [1]).

O altă căpetenie a luĭ Pazvantoglu, anume Manaf Ibraim, care „în țările turcescĭ dĕdese gróză mare cu ardere de foc, cu prădĭ, vĕrsărĭ de sânge“ (Zilot), intrâ sub Mihail Suțu în Mehedințĭ cu cetele luĭ de *manafi* și surprinse Clénovul într'o ți de bîlciŭ, omorînd și jăfuind tălhăresce pe toțĭ ceĭ adunațĭ acolo. In acelașĭ timp un alt căpitan de Cârjaliĭ, Carafefiz, cu cetele luĭ de *carafefiżĭ,* dădu foc Calafatuluĭ.

Dintre eroiĭ Zavereĭ, figura ce a lăsat o amintire maĭ durabilă în imaginațiunea poporuluĭ, a fost căpitanul arnăuților din oștirea luĭ Ipsilant, faimosul *Bimbaşa Sava,* care, trecênd în partea Turcilor, petrecea o viață de Pașă, rĕmasă proverbială: până astădĭ „a trăi ca Bimbașa Sava“

[1]) Boué, *La Turquie d'Europe.* Paris, 1840, vol. II, p. 159 și vol. IV, p. 256 urm. Zallony, *Essai sur les Phanariotes.* Marseille, 1824, p. 229: Un homme brave est, selon les boyards phanariotes, un fat, un rustique, un rodomont, enfin dans leur langage, un *kabaday.*

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

însemnéză a duce un traiŭ plin de belșug și fără grijă. El peri, tăiat de Turcĭ, în Bucurescĭ și tragicul sĕŭ sfîrșit intră în domeniul poesieĭ populare, române și bulgare (Teodorescu, 484):

Fóie ș'o lalea,
Ciauș că-ĭ venia
Bimbașiĭ Sava;
Ciauș că-ĭ venia,
Temenea 'ĭ făcea,
Din gură 'ĭ ḑicea:
— Paşa Chihaia,
Chiamă pe Sava,
Cu delibaşa,
Căpitan Ghencea,
Ca să bea, să bea
Ciubuc și cafea.

Cap. V: Elementul lexical

§ 30. Caracteristica luĭ. — Turcismele introduse în limba română nu provin tóte din aceiașĭ epocă. In afară de influența cumană anterióră stabilirĭ Turcilor în Europa (influență incontestabilă, dar care nu póte fi precizată din causa intimeĭ sale afinități cu osmanlia), introducerea elementuluĭ oriental s'a făcut, în rĕstimp de peste 3 secole, prin contact direct între Turcĭ și Românĭ.

In acest lung interval se pot fixa douĕ perióde succesive și anume: un prim strat de turcisme din sec. XV—XVII și altul din epoca fanariotă, sec. XVII—XVIII. Caracterul lor distinctiv e gradul de circulațiune al stratuluĭ corespunḑĕtor și maĭ ales starea provisorie saŭ permanentă a elementelor sale.

Intr'adevĕr, maĭ tóte turcismele din ultima perióḑă, de ordine politică și socială, aŭ intrat definitiv în domeniul istorieĭ odată cu dispariținea Domnilor fanarioțĭ și decĭ și a influențeĭ imediate a Turcilor; o parte dintr'însele aŭ rĕmas, dar neavênd timp când să prinḑă rădăcinĭ în limbă, aŭ dobîndit în gura Românuluĭ o ușóră

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

nuanță de ironie și aŭ căḑut în sfera comiculuĭ, devenind o mină bogată de exploatare pentru literatura umoristică. Acéstă sórte curiósă a împărtășit'o de altminterea elementul turc recent cu cel contemporan neo-grec, a căruĭ ultimă fasă contrastéză în seriositate și persistență cu grecismele anterióre epoceĭ fanariote.

Cu totul diferit e caracterul turcismelor din prima perióḑă: ele aŭ pătruns în viața poporuluĭ, se bucură de o mare respândire și aŭ prins o formă definitivă în limbă. Ast-fel: amanet, basma, cântar, chirie, cusur, dușman, fotă, léfă, maramă, odaie, para, soiŭ etc. aŭ încă o viață lungă înaintea lor și nu se prea prevede terminul dispariținiuĭ lor din graiul românesc. Numĕrul sufixelor și al particulelor turcescĭ, carĭ aŭ intrat în limba nóstră, dovedesc asemenea o circulațiune intensivă (§ 23 și 25). Pe de altă parte, persistența turcismelor în poesia populară din Muntenia, Moldova și Bucovina (spre a nu maĭ vorbi de Dobrogea) — ca și în cântecele bulgare, sĕrbe, albaneze și neo-grece [1]) — arată în de ajuns, că influența orientală nu s'a mărginit numaĭ asupra Curțiĭ și claselor înalte, că ea n'a fost o simplă importațiune oficială (cum o credea rĕposatul Rössler), ci resultatul necesar al unor raporturĭ intime și îndelungate.

Turcismele din Muntenia sînt în genere comune și Moldoveĭ cu restricțiunile următóre:

In Moldova s'a conservat une-orĭ forma primitivă maĭ corect ca în Muntenia, unde a fost óre-cum românizată: bacaĭ, badana, derbeder,

---

[1]) Elementul lexical turc a pătruns și în dialectele grecescĭ chiar din acele regiunĭ, carĭ n'aŭ stat niciodată sub dominațiunea osmanlie. Cf. G. Meyer, *Türkische Studien* I, 4.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

dușamè, magaza, meidén, nohot, tiutiun reproduc maĭ exact prototipurile lor de cât formele muntenescĭ corespunḑĕtóre: băcan, bidinea, derbedeŭ, dușumea, magazie, maidan, năut, tutun.

Unele turcisme fórte populare sînt înlocuite în Moldova (în total saŭ în parte) cu corespunḑĕtóre de origină grécă saŭ slavă: ciorap (călțun), caldarîm (pavea), ciarșaf (prostire), dud (agud), tibișir (cridă), peșchir (prosop), tavan (sofit, alăturea de bagdadie); dar și vice-versa, însă maĭ rar: babacă și nenécă (propriĭ Moldoveĭ), duducă (domnișóră), dughiană (prăvălie). Aci trebue să adăogăm cele câteva împrumuturĭ directe de la Tătarĭ și carĭ sînt propriĭ Moldoveĭ (§ 6).

Alte-orĭ figuréză în cele douĕ țărĭ cuvinte diferite dar de aceiașĭ origină orientală: bostandovléc, capangă-căpcană, haraba-chervan.

Dar o asemenea considerațiune geografică s'ar putea aplica la tóte elementele lexicale ale limbeĭ.

In fine, unele turcisme fórte rĕspândite, odată introduse în limbă, aŭ dat nascere la o serie de derivațiunĭ propriĭ românescĭ pe lângă cele direct importate din limba originară. Ast-fel aba (afară de formele directe abagiŭ, abaie și habaciŭ), a produs în românesce o întrégă familie de derivate: abager, abageresc, abagerie, abăióră, abăluță; chirie (pe lângă chirigiŭ), chiriaș și închiriez; chel (pe lângă chelbaș și cheleș), chelbe, chelbos, chelboșesc, chelie; cioban: ciobănesc (adj. și v.), ciobănie, ciobănaș; dușman: dușmănesc (adj. și v.), dușmănie, dușmănos; fudul: fudulache, fudulaș, fudulesc, fudulie; halva (pe lângă halvagiŭ), halvagerie, halviță, halvițar, halvițărie; tabac: tăbăcar, tăbăcăresc, tăbăcărie, apoĭ tăbă-

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

célă, tăbăcesc, pe lângă tărbăcélă, tărbăcesc (dintr'o formă diferențiată: tărbacă).

Tot așa sufixele -giŭ și -lîc, ajungênd de tot familiare urechiĭ Românuluĭ, aŭ provocat la rîndul lor forme derivate necunoscute limbeĭ turcescĭ (§ 23).

Acéstă influență nu trebue negreșit exagerată. Firea celor două popóre era prea profund diferită în credințele și aspirațiunile lor, pentru ca elementul oriental să fi putut pătrunde în sfera intimă a vieții, în cugetul și sufletul Românuluĭ. Mai tóte turcismele sînt de ordine materială și se rapórtă, afară de politica și de arta militară, la nume de plante, animale și minerale, la casă, îmbrăcăminte și nutriment, la meseriĭ, comerț și industrie. Viața religiósă și intelectuală aŭ rămas cu desăvîrșire străine de acest contact secular: bilanțul elementuluĭ osmanliŭ nu conține nicĭ o noțiune de ordine pur abstractă, nicĭ un verb propriŭ-dis.

In acéstă privință, e interesantă o comparațiune între influența turcéscă din țările române (și din Balcanĭ) și cea arabă din Spania. Condițiunile istorice și psichologice fiind maĭ aceléșĭ, un asemenea paralelism presintă o mare analogie. Intr'un singur punct influența maură va diferi cu totul, sub raportul intelectual, căcĭ araba fu, înaintea latineĭ, organul sciinței în evul-mediŭ și Universitățile din Cordova, Sevila și Toledo aŭ radiat asupra Europeĭ confundată în barbarie. De aceea influența arabă asupra limbeĭ spaniole nu se mărginesce numaĭ la nume de imposite, de mĕsurĭ și greutățĭ, de stofe și meseriĭ — ci ea se resfrînge în terminologia sciințifică (botanică, chimie, astronomie, medicină) și în cea artistică, maĭ ales în architectură. Nu-

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

mai elementul religios lipsesce, pentru ca acéstă acțiune culturală să se pótă compara, în totalitatea ei, cu influența exercitată de Grecia asupra Italiei antice. Abstracțiune făcênd dar de acești termini de ordine intelectuală, acțiunea limbei arabe asupra celei spaniole se confundă absolut cu a elementului osmanliŭ asupra vocabularului românesc. „Ni la grammaire, ni la prononciation ne s'en sont ressenties. Le génie de ces deux langues était trop différent pour que l'une exerçât sur l'autre une action tendant à la modifier... Le vocabulaire seul a été enrichi de mots arabes. Sauf quelques rares exceptions, ce sont tous de termes concrets, que les Espagnols ont reçu avec les choses qu'ils désignaient. De ces substantifs se sont formés des verbes, et de ces verbes de nouveaux substantifs; mais tot cela s'est fait suivant les règles de la langue espagnole. C'est donc bien à tort qu'on a voulu quelquefois dériver des verbes espagnols directement de l'arabe“ [1]).

§ 31. Rolul lui cultural. — Odată acéstă reservă făcută, trebue accentuat rolul cultural al influenței otomane, sub care raport ea rivalisézá întru câtva cu al elementului grec, superiórá fiind influenței maghiare atât sub raportul numeric cât și sub al circulațiuniĭ.

Intr'adevĕr, din tóte elementele străine carĭ în decursul timpurilor aŭ îmbogățit fondul latin al limbei nóstre, slava a exercitat fără îndoială acțiunea cea mai intensivă și cea mai durabilă. Insuflețiți de aceiași credință cu Românii, Slavii aŭ lăsat urme nesterse în viața religiósă și

[1]) Dozy-Engelmann, op. cit., Introduction.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

sufletéscă a poporuluĭ nostru, urme consacrate prin vechimea și profunda lor infiltrațiune. Imediat după slava vine influența grécă, cea anterióră epoceĭ fanariote, a căriĭ acțiune a fost maĭ mult de ordine intelectuală, resfrângêndu-se în domeniul religiuniĭ, școleĭ, jurisprudențeĭ etc. Rolul jucat de elementul grec în sfera învățămîntuluĭ și a legislațiuniĭ se completézá óre-cum cu acțiunea seculară a elementuluĭ turc în domeniul politiceĭ și al arteĭ militare.

Intréga epocă fanariotă este sub dependența imediată a viețiĭ politice și sociale a Turcieĭ. Curtea și societatea înaltă respiră o atmosferă absolut orientală și acésta nu numaĭ în ceea ce privesce administrațiunea și ceremonialul oficial, dar în viața de tóte ḑilele, în îmbrăcăminte și în mâncărĭ, în felul de a fi și de a simți al claselor boieréscĭ, se observă un contrast profund cu traiul anterior și cu viața nóstră modernă. Acea calchiare a modeĭ orientale a durat peste un secol și cu tot caracterul eĭ provisoriŭ și nepopular, ea constitue un capitol curios și interesant din istoria civilisațiuniĭ nóstre.

Ne vom încerca a face, în paginile de maĭ la vale, un tabloŭ cât se póte de fidel al aceleĭ societățĭ turcite cu despotismul eĭ ridicul, cu eticheta-ĭ severă, cu portu-ĭ bizar și cu tóte apucăturile caracteristice epocelor de umilire și decadență a spiritului național. După acéstă descriere a viețiĭ artificiale, în care a vegetat boierimea nóstră grecizată peste un secol și din care n'aŭ rĕmas aḑĭ de cât urme puțin apreciabile, va urmà sintesa, după ordinea categoriilor, a influențeĭ elementuluĭ turc în resultatele-ĭ durabile, așa cum ele s'aŭ resfrînt asupra poporuluĭ și în parte asupra țărănimiĭ nóstre.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

In corpul însuși al lucrăriĭ se va stabili o strictă demarcațiune între acest element archaic și transitoriŭ și între cel permanent și popular prin introducerea divisiuniĭ în Vorbe populare și Vorbe istorice, îmbrățișând ast-fel în totalitatea resultatelor eĭ acțiunea seculară a elementuluĭ turcesc în trecut și în present.

§ 32. Turcisme în macedo-româna. — Dintre dialectele limbeĭ române, cel istrian a rĕmas cu totul străin de influența turcéscă, căcĭ Româniĭ din Istria, astă-dĭ aprópe slavizațiĭ, aŭ pornit (după părerea luĭ Miklosich) nu din Orient, ci dintr'o regiune sudică locuită de Bulgarĭ, ceea ce explică numĕrul preponderant de slavisme în graiul lor.

Dialectul macedo-român e din contra fórte bogat în elemente turcescĭ și stând chiar astă-dĭ sub influența imediată a administrațiuniĭ și justițieĭ otomane, el a adoptat o serie de terminĭ specialĭ și necunoscuțĭ limbeĭ daco-române. Aceste turcisme dialectale, existente cele maĭ multe în albaneza și în gréca modernă, se rapórtă:

1. la resortul administrativ: vilaiete „provincie“ (vilayet), sangiac „district“ (sanğak), valiŭ „guvernator“ (vali), megelise „consiliŭ“ (meğlis), cogea-baș „primar“ (hoğabaşy), caimacan „sub-prefect“ (kaimakam), zăbit „administrator“ (zabyt), ghiumbruche „acsiz“ (gümrük);

2. la domeniul religios: imarete „spital“ (imaret), vacăfe „fundațiune religiósă“ (vakf), bairame „serbătóre turcéscă și petrecere la o nuntă“ (bairam), curbane „jertfă“ (kurban), sunete „circumcisiune“ (sünnet);

3. la justiție: mefchemèe „tribunal“ (mehkeme), chiatip „grefier“ (kiatib), arzoaltă „petiţiune“ ('arzi-hal), zăndane „închisóre“ (zyndan);

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

4. la arta militară: aschère „óste“ (asker), barotă „praf de pușcă“ (barut), ciadîr „cort“ (čadyr), talime „exerciţiŭ militar“ (talym), topă „tun“ (top), tufèche „pușcă“ (tüfek) etc.[1])

5. la noţiunĭ abstracte: avae „aer“ (hava), dunaia „lume“ (dunya), ihtibare „stimă“ (i'tibar), ihtizae „nevoie“ (iktiza), măraze „întristare“ (maraz), nămuze „onóre“ (namus), săate „oră“ (sahat), zămane „timp“ (zaman), zănate „artă“ (zanat), zărare „pagubă“ (zarar);

6. la categoriĭ diverse: ahure „grajd“ (ahor), aslanu „leŭ“ (aslan), bilbilu „priveghetóre“ (bülbül), cubèe „cameră“ (kubè), lală „moș“ (lalà), madene „metal“ (maden), paiá „zestre“ (payè „rang“), șămdan „sfeșnic“ (șamdan), sufra „masă“ (sofra), zaerèe „merinde“ (zaḥirè).

§ 33. Lipsa turcismelor în ardél. — Sub raportul circulaţiunĭ cel maĭ mare numĕr de elemente turcescĭ îl posedă graiul daco-român, și anume în Muntenia, Moldova, Bucovina și (maĭ puţin în) Basarabia. Cât privesce Ardélul, afară de orașele limitrofe cu Muntenia, turcismele sînt ca și necunoscute și în locul lor figuréză echivalente maghiare, maĭ rar săsescĭ orĭ nemţescĭ. Ast-fel „chibrit“ se aude la Brașov, Sibiŭ și până în Banat, dar maĭ obicĭnuite sînt echivalentele românescĭ „apringióre“ și „lemnușe“, orĭ sinonimul nemțesc *raepelţ* (Reibholz) saŭ cel maghiar *ghiuſă*.

Iată o serie de asemenea paralelisme turco-maghiare: barem-batăr (bátor), catifea — barșon (bársony), basma — chescheneŭ (keszkenö), chibrit — ghiuſă (gyufa), ciarșaf — lepedeŭ (lepedö),

[1]) Cf. Mihăilénu, *Studiŭ asupra dialectuluĭ Românilor din Macedonia*. Bucurescĭ, 1889, p. 57.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

dulap—almar (almáriom), gialat—hoher (hóhér), lulea — pipă (pipa), mezat — cochivechĭ (kótyavetye), perghel—ţircălam (cirkalom), peşchir — chindeŭ (kendö), rachiŭ — palincă (pálinka), rîndea — gialăŭ (gyalu), saltea — strojac (Strohsack), tain—mertic (merték) tutun—duhan (dohány).

Apoĭ formele alternante, sinonime turco-maghiare deopotrivă cunoscute şi la noĭ: berechet — belşug, calup — şan, gavanos (chiup) — borcan, haraciŭ — bir, leş — hoit, soiŭ — ném...

§ 34. Turcismele bănăţene. — In graiul Românilor din Banat întîlnim din contră o serie de turcisme, carĭ însă, după părerea nóstră, n'aŭ venit de la Turcĭ, ci direct de la Sĕrbiĭ din acele părţĭ. La prima vedere, constatarea póte surprinde. Intr'adevĕr, Banatul a stat peste un secol şi jumĕtate (1526—1716) sub stăpânirea Turcilor şi ar fi cu neputinţă ca, în acest interval, să nu fi venit în atingere désă cu populaţiunea indigenă. Dar un fenomen analog revine în slovena, ale cărei turcisme s'aŭ propagat asemenea printr'o filieră sĕrbo-croată; de aceea Miklosich a omis, în monografia sa, slovena dintre idiomele slave direct influenţate de turca.

Cercetând elementul oriental în glosarul bănăţén adunat de Weigand[1]), constatăm analogiĭ fonetice şi semantice între turcismele Românilor din Banat şi ale Sĕrbilor, carĭ nu maĭ lasă nicĭ o îndoială despre caracterul proveninţeĭ lor.

Ast-fel Bănăţeniĭ rostesc: băbăluc (în Rom.:

[1]) Weigand, *Jahresbericht* III (1896), p. 311—332. Incă un argument óre-cum topografic despre caracterul sĕrbesc al turcismelor bănăţene e faptul, că ele lipsesc cu desăvîrşire în graiul Românilor din ţara Crişuluĭ şi a Murĕşuluĭ, graiŭ studiat în timpul din urmă tot de Weigand, *Jahresbericht* IV (1897).

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

babalîc), băglăma (în Rom.: balama), başce şi başcevan (turc. bagče şi bagčevan), dolaf (în Rom.: dulap), întocmaĭ ca Sĕrbiĭ: babaluk, baglama, başća şi başćovan, dolaĭ etc. Asemenea forme ca argèlă (în Rom.: herghelie) şi atagan (în Rom.: iatagan) nu pot veni de cât de la formele sĕrbescĭ corespunḑĕtóre: ergele şi atagan [1]).

Sub raportul sensuluĭ, analogiile sînt şi maĭ decisive: baş în sens de „tocmaĭ", bărăbar „egal", bucluc cu înţelesul primitiv de „gunoiŭ", burma „inel de logodnă", divan „convorbire" şi divănesc „a conversa" nu există de cât în sĕrbesce: bokluk, barabar, burma (prsten), divaniti (zboriti).

Ast-fel fiind, nu ne sfiim a considera celelalte turcisme din glosarul bănăţén ca împrumuturĭ făcute de-a dreptul din sĕrbesce. Aşa:

arambaşa, „căpitan de tălharĭ" (serb. arambaşa), avlie „curte şi cimitir", sinonim cu ogradă (serb. avliĭa), bunar „fîntână" (serb. bunar), bărdac „cană de rachiŭ" (serb. bardak), cărăboĭ „vitriol" (serb. karaboĭa), condur „zestrea mireseĭ" (serb. kondura), dovlece (serb. duleće), hănger (serb. hanğar), ibrişin (serb. ibrišim), inat „ciudă" (serb. inat), maframă (serb. mahrama), măscăresc „a înjura" (serb. maskariti), misir „ţesătură fină de bumbac" (serb. misir), morut „violet" (serb. mor), peştimală „şorţ mare" (serb. peštemalĭ), podrum „pivniţă" (serb. podrum), socac „uliţă" (serb. sokak), tamam şi taman (ambele sĕrbescĭ).

Dacă analisăm turcismele, relativ puţine la numĕr, aflătóre în cel maĭ vechiŭ dicţionar bănăţén, de la sfîrşitul secoluluĭ XVII-lea, care a

[1]) Cf. *turama* „turcime" la Vulpian, 77 (din Banat): Câtă frunḑă şi iarba, Tot maĭ multă *turama*.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

fost studiat de Hasdeŭ și Crețu (cel din urmă reproducêndu-l întreg în „Revista Tinerimiĭ“ din 1898), ajungem la un resultat identic: la filiera sĕrbéscă se maĭ adaogă aci și un intermediŭ maghiar (ortografia însășĭ a vocabularuluĭ e unguréscă), căruia se datoresc următórele vorbe cu accentuarea caracteristică a acesteĭ limbĭ:

àbă „pannus rusticanus sophiensis“ (ung. ába);
àfium „herba soporifera (ung. áfium);
csùtură „mortarium“ (ung. csutora);
gòrbacs „scutica“ (ung. korbács);
kòboz „lyra“ (ung. koboz) etc.

Majoritatea însă a acestor elemente orientale aŭ venit, ca de obiceiŭ, prin mijlocirea Sĕrbilor din Banat:

gĕjtàn (gĕjtenyel) „zona“ — serb. gaitàn;
hàjda „agedum“ — serb. hàĭda;
hĕmbàr „granarium“ — serb. hambàr;
ibrìk (lăsat fără traducere) — serb. ibrìk;
ibrishìn „filum sericeum“ — serb. ibrișìm;
konàk (fără traducere) — serb. konàk;
kotùnĕ „magale“ — sĕrb. katùna „métairie“;
lefegsiu „stipendiarius“ — serb.?
mĕjdàn (fără traducere) — serb. meĭdàn;
mĕjmùcă „simia“ — serb. maĭmùnče;
meshìnă „pellis ovina“ — serb. meșìn;
mĕtràk „baculus“ — serb. matràk;
Misìr „Aegyptus“ — serb. Misìr;
mosòr (fără traducere) — serb. mosòr;
olàk (olĕkar „cursor“ și olĕkăresc „cursorem ago“) — serb. ulàk.
sulimàn (fără traducere) — serb. sulimàn;
tipsìe (fără traducere) — serb. tepsìa.

Iată principalele din aceste pretinse turcisme bănățene (cu citate din scriitoriĭ localĭ saŭ din cântecele populare):

AIDAMAC „bîtă“ (Țichindél, 403: proptindu-se în *aidamacul* luĭ gróznic cu carele lovia leiĭ și urșiĭ) — serb.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

haĭdamak „toiag“ (numaĭ în sĕrbesce cu acest sens); la noĭ și aiurea, vorba are sensul de „vagabond“.

ARGELAR „hergheligiŭ“ (Marienescu, 68: Unde 'șĭ béŭ ciobaniĭ baniĭ Și *argelariĭ* 'șĭ mâncă caiĭ); — serb. ergele, cu sufix românesc.

ARMIG „armăsar“ (Vulpian 34: Cu soră-sa ce 'mĭ lucra? De doĭ *armigĭ* o lega); vorba se aude și în Valea Crișuluĭ (Frîncu-Candrea);—turcul AR[G]AMAK „cheval de race arabe“ e cunoscut și în Dobrogea (Crăsescu I, 226: plecase călare pe un *arhamac* turcesc). Vorba însăși e tătărească, de aceea revine la Ruși (argamakŭ „armăsar de soiŭ“), la Poloni și la Ruteni (rumak): de la ceĭ din urmă. de la Ruteni, aŭ căpĕtat'o probabil Moții și Băn[ă]țeniĭ.

AVLIE „curte, ogradă“ (Vulpian, 84: porțile le deschidea, Nunta 'n *avlie* tuna);— vedĭ maĭ sus.

BĂBALUC, în locuțiunea „din băbăluc“, adică din moși strămoși;— vedĭ maĭ sus.

BĂCA „vedĭ bine!“ (Țichindél, 279: ĕste în Alcoran scris, iarăși întrébă dervișul, că toțĭ Turciĭ sînt frațĭ unul cu altul? *Baca!* cum n'ar fi dacă ĕste? rĕspunse Sultanul); — serb. baka d. turc. bakmak „regarder“.

BĂRĂBAR, de unde BĂRĂBĂRESC „a se împăca uniĭ cu alțiĭ“; — serb. barabar „asemenea“ (turc. barabar „également, ensemble“) și barabariti „a se aseměna“.

BUCLUC „bălegar, gunoiŭ“ (Mangiuca, Călindar d. 1883: dacă în Aprilie cade néuă, atuncĭ se îngrașă pămîntul maĭ bine de cât de *bucluc*); — serb. bokluk (ca și turc.) „fumier, ordure“.

BURMA „inel de logodnă“ (Hodoș I, 56: Fă-mĕ *burme* și inele La mândra pe degețele); — vedĭ maĭ sus.

CABANIȚĂ, haină țărănéscă lungă; — serb. kabaniţa „zeghe, zăbun“.

CĂLAĬ „cositor“ (Convorbirĭ XXVI, 451); — serb. kalaĭ (turc. kalay) „étain“.

CARVAN „chervan“ (Marienescu II, 256: De un *carvan* domnesc și negustoresc, Ce-l acoperit cu pocrov negrit); — serb. id. (turc. kervan).

DIVĂNESC „a sta de vorbă, a conveni“ (Hodoș I, 62: Să ne *divănim*, Unde să ne întîlnim; Șeḍétórea I, 274: da unde ți-e fata să *divănesc* eŭ cu eà?); — serb. divaniti „a convorbi“ d. divan „adunare“ (cf. rom. cuvîntare cu lat. conventum).

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

DUGHIAN „prăvălie“ (Hodoș I, 181: Și sĕ duce la *dughian*, Să ia la drăguț duhan); — serb. dućan (turc. dukian); în Moldova: dughianĕ.

GHIUTURA „ghiotura“ (Hodoș I, 35: I-așĭ da banĭ cu *ghiutura*); — serb. dĭutura (turc. götüre) „en bloc“.

INAT „pică, pizmă“ (Hodoș I, 123: Cine are *inat* pe noĭ, Otrăvi-s'ar până Joĭ); — seb. inat (turc.-ar. i'nad) „entêtement“, ngr. ινάτι (=πείσμα), mcr. inate „încăpățânare, necaz“. Graiul muntén cunósce numaĭ forma derivată *inacciu*.

MĂRĂMIȚĂ, diminutiv identic cu „mărămióră“ (Vulp. 40: *Mărămița* cea nouă Părea că e ruptă 'n două); — serb. maramița (vedĭ maĭ sus: maframa).

MARMAZIŬ „(vin) purpuriŭ“ (Simeon Dascălul I, 412: miere multă și bună de care fac mied așa de bun, cât se potrivesce *marmaziului*; Vulpian, 34: Tot rachiŭ d'al *marmaziŭ*, Care'ĭ tare și bețiŭ); — sĕrb.(?): cf. turc. mor „bleu foncé“ și mazy „noix de galle“.

ORTAC „tovarăș“ (Hodoș I, 176: Li-aș striga că's blestemați, Dar cu toțiĭ 'mĭ sînt *ortacĭ*; Coșbuc: să-și plângă pe *ortacul* lor); — serb. ortak (turc.) „compagnon“, cuman. ortak „socius“.

PĂIVAN „pripon“, de unde PĂIVĂNESC „a priponi calul“ (Vulpian, 35: Voinicu că 'mĭ sosesce, Murgu *păivănesce*); DESPĂIVĂNESC (Id. 57: Că [murgu] mi-e *despăivănat*, Fuge cu șaua pin sat) și ÎMPĂIVĂNESC (Ibid.: El murgu *impăivănia*, Cu fata 'n luptă se da); — serb. paivan „funie de caĭ la pășune“, litt. funie de legat piciórele caluluĭ (turc. paivant = pers. paibend „entrave“ d. pa „pied“ și bend „lien“); ruten. poivan „funie lungă“.

PODRUM beciŭ „pivniță“; — serb. podrum (turc.) „cave à vin“ (d. ὑπόδρομος).

RACHIE „rachiŭ“ (Bibicescu, 330: Un acâŭ de *rachie*, De rachie marmazie); — serb. rakila (turc. raki) „eau-de-vie“.

Conchidem dar că, în graiul bănățén n'a persistat nicĭ o singură urmă despre o directă influență turcéscă și lăsăm pe séma istoricilor explicațiunea acestuĭ fenomen interesant[1]).

---

[1]) Ne mulțumim a reproduce, ca explicațiune provisorie, ur-

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

§ 34ª. Considerațiuni literare. — Turcismele considerate din punctul de vedere literar sugeră următórele observațiuni.

In vechile texte religióse nu se află nicĭ o urmă de element osmanliŭ din causa lipseĭ complete de noțiuniĭ abstracte în aceste împrumuturĭ; de aceea literatura teologică este în principiŭ exclusă din bibliografia nóstră [1]).

Cu atât maĭ bogat e representat acest element la cronicarĭ (maĭ ales la ceĭ moldoveniĭ): cel maĭ vechiŭ, Moxa, e de pe la 1620, cel maĭ recent, Zilot, de la 1821, așa că literatura analistică îmbrățișéză două secole și coprinde peste douĕdecĭ de scriitorĭ, între carĭ primele nume ale vechiĭ nóstre literaturĭ: Ureche, Cantemir, Costinescĭ, Neculce.

Negreșit, sub raportul numeric, se observă

---

mătórele două importante pasaje din „Temișana saŭ scurta istorie a Banatului temișan“ (publicat de A. Treb. Laurian in Magazinul istoric IV. 285): Ahmet, după ce luă Temișóra, trimise pe Hasan să percurgă ținutul; și așa Turcii luară Lipova, Cinada, Micloșul, Ciacova, Jamarta, Beșchereciul. Căcândă și tóte celelalte locurĭ întărite, de la Mureș până în Tisa. *Lugoșul, Caransebeșul, Mehadia și ținuturile muntóse,* carĭ acum se numesc Clisura și Almaș, până unde Carașul dă în Dunăre, *rĕmase atuncĭ în pace,* fiindcă Turcii se vedea Domnĭ peste tótă țara și castelele cele vechĭ și caduce, carĭ se maĭ afla, nu era de nicĭ-o importanță. Ibid. 286: Sub domnia turcéscă se schimbă fața Temișóreĭ: în Temișóra, ca și în Belgrad și la Buda, se puseră Pașĭ cu câte două tuiurĭ . . ; în Ciacova, Verșeț, Jamarta, Beșchereciŭ, Becia, Panciova, Noua-Palanca, Rușava și altele se puseră Beĭ; în diversele districte zapciĭ pentru strîngerea veniturilor și în Temișóra haznadar; și în fie-care sat câte-un serdar... Pre lângă contribuțiunile marĭ puse pe ómenĭ și pe vite de tot genul, disciplina cea despotică a Turcilor, introducerea mahometamismului, construirea giamiilor în locul bisericilor creștine apĕsară pe Românĭ . . . *Mulți fugiră din ţesurile dominate de Turcĭ și trecură în părțile muntóse ale Amlașului și Lugoșului... dar în locul lor se întinseră Sêrbiĭ ceĭ învĕțațĭ cu jugul turcesc.*

[1]) Cele câte-va turcisme din Viețile Sfinților de Dosofteiŭ (ca cobuz, corban, năut, raft etc.) nu derivă direct din turcesce, ci prin mijlocirea rusei saŭ sêrbei în carĭ eraŭ scrise textele utilizate de scriitorul religios la alcătuirea operei sale.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

o progresiune din ce în ce mai mare a elementului oriental în aceste anale ale trecutului nostru, progresiune ce merge paralel cu caracterul mai mult sau mai puțin archaic al analistului: ea apare la Ureche, se accentuéză în operele Costinescilor, devine însemnată la Neculcea și Mustea și culminéză în scrierile lui Cantemir[1]), Enache Kogălnicénu, Văcărescu și Beldiman.

Până la ce grad extrem a putut merge acéstă introducere, oficială și literară, a turcismelor, ne arată două curióse documente, ambele publicate de Kogălnicénu în Archiva românéscă (primul anonim, iar al doilea atribuit lui Beldiman): Istoria ostirii ce s'a făcut asupra Moreii în 1715 și Jurnalul mergerii boierilor deputați la Țarigrad în 1822[2]). Dar pe când aceste relațiuni istorice, ca și Istoria împăraților otomani de Văcărescu, au mai mult un caracter literar, Condica de obiceiuri a Logofătului Gheorgache și mai ales Descrierea Moldovei de Cantemir posed o înaltă valóre culturală, ce va fi scósă în relief atât în partea a doua a acestei Introduceri cât și în cursul studiului însuși.

Nu mai puțin bogate în turcisme sînt documentele, fie ele pur istorice (ca cele coprinse în Archivele publicate de Kogălnicénu și Hasdeu, în Istoria d-lui V. A. Urechiă și în Uricariul lui Codrescu), fie ele de ordine culturală,

---

[1]) Literatura orientală a influențat profund spiritul domnescului scriitor: sintaxa turcéscă cu periódele-i enorme și cu verbul final se oglindesce în a sa *Istorie ieroglifică*.

[2]) Tot așa biograful lui Mavroghene, Pitarul Hristache (1818), scrie adesea într'o formă ibridă, care aduce aminte de faimosul stil epistolar germano-francez din timpul lui Frideric-cel-Mare:

Din *damuit* și din *chiafir*,
Și din *as* și din *caldir*...
A dice *al* și nu *az*...

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

ca foile de zestre (de la cea mai veche din 1669 și până la cea mai nouă din 1821), inventare (catastiful averii mănăstirii Galata din 1588), condici (de la cea mai veche din 1693 a lui Brâncovénu și până la cea mai nouă din 1813 a lui Caragea) și tarife vamale (de la cel mai vechiŭ din 1761 și până la cel mai recent din 1870).

Acest material abundant, completat cu Teatrul lui Alexandri, cu Nuvelele istorice de Costache Negruzzi și Odobescu, cu Romanul lui Filimon și cu Scrisorile lui Ghica, va servi să ilustreze influența archaică a elementului turcesc.

Pe de altă parte, literatura pcpulară (cântece și basme din tóte țările române) cu operele lui Pann, Ispirescu, Créngă și Jipescu, și literatura beletristică contemporană (Gane, Delavrancea, Crăsescu, N. Xenopol) completată cu scrierile umoristice ale lui Orășanu, Caragiale și Marion, vor procura dovedile cele mai autentice despre continua circulațiune a aceluiași element în diferite păturĭ ale societățiĭ române din secolul nostru.

Cap. VI: Elementul onomastic

§ 35. Nume de persóne și de popóre. — Principalele nume etnice ce le-am împrumutat de la Turcĭ sînt:

Agem „Persia și Persian“ (archaic), Arap „Negritén“, Arnăut „Albanez“, Bogdan „Moldova și Moldovén“ (la Turcĭ carĭ aŭ împrumutat numele de la Moldovenĭ), Cazac, Cazălbaș, sinonim cu Agem (archaic), Cerchez „Circasia și Circasian“, Cenghenea „Țigan“ (ironic), Cifut

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

„Evreŭ“ (ironic), Ciutac „Dobrogén“ (ironic) Habeș „Abisinia și Abisinian“ (archaic), Iflac „Muntén și Muntenia“ (la Turcĭ), Tatar, Turc.

Apoĭ nume geografice (afară de menționatele Agem, Bogdan, Cerchez, Habeș și Iflac) ca: Anadol „Asia-Mică“, Azac „Azov“ (archaic), Bugiac „Basarabia de Sud“, Crîm „Crimeia“, Misir „Egipt (și Egiptén),“ Sacâz, numele turcesc al insuleĭ Chio, Șam „Damasc“.

De la acestea derivă o serie de nume proprĭĭ, carĭ din personale aŭ devenit patronimice, ca[1]):

Agemolu (Agem), Arnăutu, Bagdat, Cazacu, Cerchez, Cifut (Cron. III, 235: Cifut Manolache Postelnic mare), Hăbeșescu (numele unuĭ Hatman sub Petriceicu-Vodă), Misir, Tataru (Tătăranu, Tătărescu), Turcu și Turculeț (căpitan moldovén care călăuzi pe Sobieski în fuga-ĭ din țară); apoĭ Caraiman saŭ Caramanlîŭ, Filibiliŭ (turc. Felibe „Filipopole“), Halepliŭ (din Halep) și Lehliŭ („Polon“).

Alte nume proprĭĭ derivă de la diferite ocupațiunĭ:

a) militare: Beșléga și Beșlegénu, Chihaia, Ciaușescu, Mazilu, Seiménu, Solacolu;

b) civile: Bacalu („băcan“), Bacalbașa („staroste de băcanĭ“), Bacaloglu („fecior de băcan“), Burazan („trîmbițaș), Catargiŭ („care mînă catîrĭ“), Chebapce („care gătesce fripturĭ“), Cioban, Condur și Condurache saŭ Conduratu („cizmar“), Gialep („negustor de oĭ“), Hamangiŭ „care ține o baie“), Maimarolu („fecior de architect“), Mehtupciŭ („scriitor“: cf. Grămăti-

[1]) Izvóre: *Archiva istorică* I, 89—90; *Ședĕtórea* II, 11—16 și *Anuarul Bucurescilor.*

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

cescu), Papazoglu („fecior de popă“ : cf. Popescu), Rahtivan („îngrijitor de rafturĭ“), Saegiŭ („strîngĕtor de oierit“), Samurénu, Șapcaliŭ („care pórtă șapcă“, adică europén).

Alte nume, după porecle:

a) bune saŭ favorabile: Aslan („leŭ“), Balaban („șoim“: cf. Socolescu și Șoimescu), Zăgănescu („vultur“); Beiu („Domn“), Cilibiŭ („nobil“: cf. Boierescu), Mîrzescu (mirza=bey); Hagiŭ (Hagiade, Hagiescu, Hagiopol), Hazu, Hurmuzache („mărgăritărel“) și Urmuzescu (cf. Mărgăritescu); Caracaș („cu sprîncene negre“) și Samurcaș („cu sprîncene de samur“), Caragea și Carageale („negrișor“: cf. Negruț);

b) rele saŭ nefavorabile: Baltag și Buzdugan, Cazan, Ciacârescu, Cianac, Ciolac, Cioltariŭ și Ciuchină, Culoglu („fecior de rob“), Saftian, Șeitănescu (=„Drăculescu“, porecla Cantacuzinescilor), Tăușanu (tavșan „iepure“; cf. Epurénu).

Altele, mai puține la numĕr, representă chiar nume orientale, ca: Aman, Amzea (Hamza), Asan (Hasan), Calenderu („derviș“: cf. Dîrviciŭ în baladele bucovinene), Cantemir („sânge-fier“, nume tatar), Eminescu (emin „intendent“; la Bulgarĭ Eminovič), Hadîmbu („famen“) etc.; și numele feminine: Sultana și Sultănica.

Sufixul -oglu (redus -olu saŭ -ol) însemnéză „fiŭ“ și corespunde grec. -pol și rom. -escu saŭ énu: cf. Bacaloglu, Maimorolu, Papazoglu; Hagiopol și Hagiescu, Beșlegénu și Samurénu; forme diminutivale: (turcesce) Caragea, (grec.) Hurmuzache, (rom.) Turculeț.

§ 36. Nume topice. — Afară de numele cetăților ocupate de Turcĭ (Akkerman saŭ Cetatea-Albă, Bender saŭ Tighinea și Cùle saŭ Turnu)

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

carĭ revin adesea la cronicarĭ, harta topografică a României (abstracțiune făcênd de Dobrogea și de Bugiac) e presărată de un șir de localităț cu nume turco-tatare carĭ derivă[1]):

1. în majoritate, de la nume propriĭ:

Aslan, loc în Iași; Bacal, loc în Fălciŭ; Bagdat, sat în Rîmnicu-Sărat; Bairac și Baraictar (saŭ Bairactar), loc în Prahova; Balaban, movilă și insulă în Ialomița; Baș-ciaus, sat în Iași; Becher, insulă în Ilfov; Beiu, sat în Teleorman; Bondoc, loc în Ilfov (Bondocĭ, sat în Olt); Bulibașa, sat în Ilfov; Bursucĭ, sat în Tutova (Bursucanĭ, sat în Covurluiŭ, și Bursucenĭ, sat în Botoșanĭ); Buzdugan, loc în Vâlcea; Caraiman, munte în Prahova și sat în Dolj; Cazac, sat în Németz (Cazacĭ, sat în Dîmbovița și Argeș); Căzănescĭ, sat în Olt, Mehedinți, Argeș, Ialomița, Vâlcea; Cerchez, pădure în Mehedinți (Cerchezenĭ, sat în Botoșanĭ); Ciacâr, tîrg în Brăila: Ciaus, sat în Rîmnicu-Sărat și Buzâŭ (Ciaușar, vale în Mehedinți, și Ciaușescĭ, sat în Argeș); Cilibiŭ, sat în Iași (Cilibie, sat în Buzĕŭ); Cioban, vale în Dolj și măgură în Gorj (Ciobănescĭ, sat în Vâlcea și Dîmbovița); Ciochină, tîrg în Ialomița; Ciomăgescĭ, sat în Argeș și Olt: Conduratu, tîrg în Prahova: Copuz, sat în Ialomița; Hadîmbu, sat și schit în Iași: Hagiŭ, movilă în Brăila (Hagienĭ, tîrg în Ialomița, și Hagiescĭ, sat în Ilfov și Vlașca); Haimanale, sat în Buzĕŭ, Ilfov și Prahova; Harap, loc în Bacaŭ; Hermeziŭ, sat în Iași: Lehliŭ, sat în Ialomița; Mahala, sat în Olt și Dîmbovița (Mahalale, schit în Vâlcea); Martalogĭ, sat în Argeș; Mazil, părîŭ în Mehedinți; Micșunescĭ, sat în Ilfov și Németz; Mîrza, sat în Dolj (Mîrzănescĭ, sat în Teleorman, Mîrzasca, părîŭ în Vâlcea, și Mîrzescĭ, sat în Iași); Rahtivan, sat în Prahova; Șaitan, pădure în Ialomița; Salahor, sat în Tecucĭ; Spahiŭ, sat în Gorj; Suliman, sat în Ilfov; Sultan, sat, vale și dél în Prahova; Tataru, tîrg în Brăila și Prahova, sat în Rîmnicu-Sărat și Iași, părîŭ în Buzĕŭ, lac în Brăila și munte în Prahova (Tătăranĭ, sat în Dîmbovița, Prahova, Vâlcea; Tătărășenĭ, sat în Dorohoiŭ; Tătarca, sat în Co-

[1]) Frunzescu: *Dicționar topografic al României*. Bucurescĭ, 1872.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

vurluiŭ; Tătărel, sat în Dîmboviţa şi Olt; Tătărescĭ, sat în Tecucĭ şi Teleorman; Tătăruşĭ, tîrg în Sucéva); Turcu, movilă în Ialomiţa, Dolj şi Muscel (Turcenĭ, sat şi munte în Gorj; Turcescĭ, sat în Vâlcea şi Argeş; Turcóica, movilă în Ialomiţa; Turculeţ, dél în Rîmnicu-Sărat).

2. puţine numaĭ, de la nume comune:

Băcanĭ, sat în Tutova (Băcănescĭ, sat în Némţ); Beciŭ, sat în Buzĕŭ, Olt şi Rîmnicu-Sărat: Beilic, sat în Buzĕŭ şi Ialomiţa; Caraula, sat, dél, vale şi părîŭ în Dolj; Cătun, sat în Vlaşca, Dîmboviţa, Prahova, etc. (Cătunaş, sat în Argeş, şi Cătunenĭ, sat în Vlaşca): Cerdac, sat în Putna şi Rîmnicu-Sărat, munte în Némţ; Cherestea, loc în Rîmnicu-Sărat şi Putna: Cişmè, sat în Botoşanĭ (Cişmele, sat în Covurluĭ); Han, movilă în Ilfov: Liliecĭ, sat în Ilfov; Meterez, munte în Dîmboviţa; Mizil, tîrg în Buzĕŭ; Odaie[1]), sat în Botoşanĭ, Tecucĭ şi Teleorman (Odăĭ, sat în Prahova, Ilfov şi Buzĕŭ; Odăiţa, sat în Teleorman); Salhana, sat în Prahova; Schele, tîrg în Gorj.

La acestea s'ar putea adăoga localităţĭ în Brăila şi Vlaşca, carĭ, fiind raiele turcescĭ, aŭ păstrat până astă-dĭ numirĭ de sate şi tîrgurĭ, ca: Asan-Aga, Mola, Muftiŭ, Naip, Nazir, Vizir.

Un exemplu de turcire a unuĭ nume înainte românesc oferă Còzia, plaiŭ şi mănăstire în jud. Vâlcea. Actul de fundare din 1388 numesce aceiaşĭ localitate *Nucet*[2]), aşa că „Cozia“ e simpla traducere a vorbeĭ (turc. koz „nucă“): cf.

---

[1]) Odaia Banuluĭ, sat în Buzĕŭ; Odaia Popeĭ, sat în Covurluĭ; Odaia Protopopuluĭ, sat în Ialomiţa; Odaia Sérbilor, sat în Fălciŭ; Odaia Turculuĭ, sat în Dîmboviţa; Odaia Viziruluĭ, sat în Brăila, şi Odaia Vlădicăĭ, sat în Ilfov.

[2]) Hasdeŭ, *Istoria Criticĕ* I, 129: „Bine am voit Domnia mea a ridica din temelie mănăstirea... la locul ce se chémă *Nucet* lângă Olt, ce se numesce *Cozia*“. Şi aĕi se chémă „Nucet“ diferite sate în Dîmboviţa şi Prahova, precum şi mănăstirĭ în Dîmboviţa şi Buzĕŭ, iar *Nucĭ*, un dél în Rîmnicu-Sărat.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

Arachoba, sat în Grecia (din sl. orěchŭ „nucă“) și tot acolo satul Καρόαι, litt. Nucĭ.

Cap. VII: Elementul folkloric

§ 37. Proverbe și picĕtorĭ. — Influența orientală nu s'a mărginit numaĭ în sfera vocabularuluĭ, ci s'a întins și în unele domeniĭ ale literatureĭ populare, ca proverbe și snóve. Acțiunea spirituluĭ oriental asupra paremiologieĭ române, ca și asupra celeĭ balcanice, e destul de importantă. Indicațiunea cea maĭ veche o aflăm în cronicarul Neculce (II, 257) care, vorbind de prietesugul ce făcu Antioh-Vodă cu Leșiĭ, observă: „Nu face ca tată-sĕŭ Cantemir-Vodă, să se puie împotriva uneĭ crăiĭ cu o mână de ómenĭ slabĭ: paza bună trece primejdia rea, mielul blând suge la două mume, capul plecat nu-l prinde sabia...“ [1])

Cele două din urmă proverbe, carĭ sună așa și în turcesce, precum și câte-va altele maĭ jos enumerate, sînt destul de vechĭ și caracteristice spre a merita o atențiune specială din partea etnografuluĭ. De aceiașĭ natură sînt proverbele ca: Apa trece, pietrele rĕmân, Ce e scris omuluĭ trebue s'o pătiméscă, Maĭ bine o învoială strîmbă de cât o judecată dréptă, Sărută mâna ce nu poțĭ mușca etc., importante sub raportul social, politic și religios.

---

[1]) O mențiune și maĭ veche la Miron Costin (I, 304), care, vorbind de firea nesățiósă a Domnilor și a Impĕraților, citézĕ proverbul turcesc: „Dece dervișĭ pe un covor pot încăpè, iară doĭ împĕrațĭ într'o țară nu încap“. Cantemir, în *Descrierea Moldovei* (p. 32), citézĕ proverbul turcesc relativ la caiĭ moldovenescĭ: 'Ağem dilberi Bogdan bargiri mes'udir „Un tînĕr Persan și un cal moldovenesc sînt maĭ lăudațĭ de cât toțĭ ceilalțĭ“.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

Unele din aceste proverbe par a fi însă de origină modernă și mijlocitorul lor a fost Anton Pann, ale căruĭ cărticele des citite sînt direct influențate, ba une-orĭ literal traduse din turcesce. Ast-fel: Cine caută prietenĭ fără cusur, fără prietenĭ rĕmâne, Cine se grăbesce, curînd ostenesce, Cu maĭ marĭ tĕĭ daravere să n'aibĭ, Limba taie maĭ mult de cât sabia, Nebunul are inima luĭ în gură și înțeleptul are limba luĭ în inimă, Nu cine trăiesce mult scie multe, ci cine umblă mult...[1]). Acelașĭ caracter de importațiune îl aŭ proverbele ce figuréză maĭ jos sub numerele 11—16.

Omitem în enumerațiunea de maĭ la vale proverbe de un caracter prea general, ca: Bate fierul, până e cald, Calu de dar nu se caută pe dințĭ, De cât la anu un boŭ, maĭ bine aḑĭ un oŭ, Limba óse n'are și óse sfărămă, Lupul își lépĕdă pĕrul, dar năravul ba, Munte cu munte nu se întîlnesce, dar om cu om se întîlnesce, Pescele de la cap se împute, Plete lungĭ și minte scurtă, Sătulul la flămînd nu crede—ce le regăsim la maĭ tóte popórele, și decĭ și la Turcĭ.

Pentru proverbele române ne servim de colecțiunile luĭ Pann, Ispirescu și Zanne; pentru cele macedo-române de bogata culegere ce figuréză în recenta operă folklorică a luĭ Papahagi[2]).

Paremiologia turcéscă merită o atențiune

---

[1]) Cf. Decourdemanche: Qui cherche un ami sans défaut, reste sans amis, Qui va vite, se lasse vite, Avec un plus grand que toi ne traite point d'affaires, La langue tue plus de gens que l'épée, Le fou tient son coeur sur la langue, le sage tient sa langue dans son coeur, Ce n'est pas en vivant longtemps, c'est en voyant beaucoup, qu'on apprend quelque chose...

[2]) P. Papahagi, *Din literatura populară aromână*. Bucuresci. 1898, p. 415—715 (proverbe).

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

mai d'aprópe. Literatura orientală e fórte bogată în proverbe saŭ „cuvinte din bĕtrânĭ“ *(atalar sŏzū)*, cum le numesce, o expresiune interesantă ce figuréză și la Cantemir-Vodă („cuvînt bĕtrân“ ad. proverb). Cele aflate în Gramatica turcéscă a luĭ Jaubert și în cărticica publicată în 1865 de Academia orientală din Viena[1]) ofer deja curióse analogiĭ cu proverbele nóstre și cu cele balcanice. Dar prima colecțiune însemnată de proverbe turcescĭ se datoresce luĭ Ahmed Midhat Efendi, publicată în 1870 la Constantinopole și urmată, în 1873, de o colecțiune analogă a luĭ Ahmed Vefyk Efendi. Fie-care dintr'însele conține un numĕr de vr'o cincĭ miĭ proverbe și dicătorĭ turcescĭ, în cea maĭ mare parte de origină populară[2]).

La Bulgarĭ, Albanezĭ și Greciĭ modernĭ s'află paralele la maĭ tóte proverbele maĭ jos citate. In privința paremiologieĭ balcanice, se pot găsi amĕnunte bibliografice abundante în recenta operă a d-luĭ Politu, profesor de mitologie la Universitatea din Atena[3]). Introducerea la acéstă vastă publicațiune comparativă, în care și proverbele românescĭ ocupă un loc de onóre, conține un bogat material bibliografic, relativ

---

[1]) Jaubert, *Grammaire turque*, II ed. Paris, 1833, p. 336—376 (textul turcesc cu traducerea francezĕ). — *Osmanische Sprichwörter* herausg. durch die K. K. orientalische Akademie. Wien, 1865 (textul original cu o transcripțiune și o versiune literală).

[2]) Textul primeĭ colecțiunĭ, cea maĭ importantă, a fost reprodus în original și în traducere engleză de: Rev. E. I. Davis, *Osmanli Proverbs and quaint sayings*, 4300 sentences in turkish, printed in roman characters, with english translation, explanations... (the turkish original is also given in an appendix). London, 1897. — Cărticica luĭ Decourdemanche, *Mille et un proverbes turcs* (Paris, 1878), conține numaĭ traducerea francezĕ a proverbelor citate.

[3]) N. G. Politu, *Studiĭ despre viața și limba poporuluĭ elen* (Μελέται περὶ τοῦ βιοῦ καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ): *Proverbe* (Παροιμίαι), tom I. Atena, 1899.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

maĭ ales la popórele balcanice, ceea ce ne dispenséză de a maĭ reveni asupra acestuĭ punct.

Trecem acum la enumerarea proverbelor și ḑicătorilor nóstre, carĭ ofer trăsurĭ de asemĕnare cu cele orientale[1]).

1. A băga mâna în miere și a nu-ţĭ linge degetele nu se póte.

Var. mcr.: Care'ș bagă mâna în nĭare, dzéditle va'ș alingă; — turc. „bal tutan parmagyny yalar", litt. (cine) mierea atinge, degetele-șĭ linge.

2. Apa curge (trece), pietrele rĕmân.

Varianta macedo-română „Apa cură (tréţe), arina (chetrile) arĕmâne" corespunde întocmaĭ proverbuluĭ turcesc „seil gečer (güder) kum kalür", adică apa trece (se duce), nisipul rĕmâne. Cf. despre acest proverb: Hasdeŭ, Etym. 1265 și Zanne I, 101.

3. Banĭ albĭ pentru ḑile negre.

Var. mcr.: Paraţ alghi tră dzili lăi; — turc. „ak akče kara gün ičindir", banĭ albĭ șînt pentru ḑile negre.

4. Barba lasă să se ducă, capul să trăiască.

Turc. „sakal bașyna kurban olsun", litt. barbă pentru cap jertfă fie.

5. Bătaia e din raiŭ.

Turc. „dayak ǧenetten čykma der", bătaia (litt. bĕţul) e scósă din raiŭ — Turciĭ creḑênd în efectele eĭ salutare.

6. Cămașa e maĭ aprópe de piele.

Var.: Cămașa e maĭ aprópe de cât anteriul; saŭ: Tot îĭ maĭ aprópe cămașa de cât sumanul (Seḑĕtórea I, 219).

---

[1]) Proverbele românescĭ se citéză obicĭnuit sub forma aflată în cele două colecţiunĭ publicate de Anton Pann; la cas contrar, se indică în parantese proveninţa.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)
Google

Var. mcr.: M'aprópe ñi-u cămeşa de tuti străñli; — turc. „gömlek kaftandan yakyn", litt. cămaşa de cât caftanul mai aprópe.

7. Capul plecat nu-l taie sabia.

Var. istorice: Capul tăiat nu-l prinde sabia (Neculce II, 257); Capul plecat de sabie nu va fi tăiat (Văcărescu, 255) şi interesanta explicaţiune a proverbului de acelaşi, în Istoria Imperiului otoman, p. 96. Alte var. la Zanne (II, 38—40) care crede proverbul originar din Evanghelie, fără însă a cita nici pasajul nici textul corespunḑător. Var. sĕrbéscă: Pokorn glav sablĭa ne sĭece;—turc. „eylen baş kesilmez", capul plecat nu se taie. Var. orientală mai sună: „aman deyene kylyğ olmaz", litt. (pe cel ce) aman strigă, sabia nu-l ajunge.

8. Capul solului nu se taie (Golescu).

Turc. „elčiye zeval yok", litt. solului vătămare nu.

9. Cât ţi-e pătura, atât te întinde.

Var.: Cât ţi-e plapoma, te întinde; Nu te întinde mai mult de cât ţi-i oghialu. Var. mcr.: Cât ţ-u cerga, ahât s'ti tinḑă;—turc. „yorganyna göre ayagyny uzat", după lungimea plapomeĭ piciórele întinde-ţĭ.

10. Ce e scris omuluĭ trebue să pătiméscă.

Var. (Ispirescu): Omul nu póte scăpa de ce-ĭ este scris în frunte; cf. Pann, p. 160: Trebue să trăiască omul cum i-o fi scrisă la cap. Una din multiplele formule ale fatalismuluĭ oriental, care a prins aşa de adîncĭ rădăcinĭ în sufletul poporuluĭ nostru (§ 39). Turc. „alynen yazusy başe gelir", litt. (ce-ĭ) pe frunte scris (ad. ursita), la cap vine (ad. se împlinesce).

11. Cel ce umblă pe drum cu gândul acasă, îşĭ pierde căciula în tîrg.

12. Cine bate la pórta altuia, trebue să bată şi la pórta luĭ.

Aceste douĕ proverbe figuréză numai la Anton

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

Pann, care pare a le fi tradus pur și simplu din turcesce. Corespunḑătórele lor orientale sună ast-fel la Decourdemanche: L'homme qui laisse sa tête au logis, perd son turban dans la foule — Ne frappe pas à la porte d'autrui, si tu veux qu'on ne frappe point à la tienne.

13. Cine este sfînt, pe așternut móle nu dórme.

14. Cine plânge pe altul, ochiĭ luĭ îșĭ scurge.

15. Cine se închină la două credințe, acela nicĭ o lege n'are.

16. Cine trăiesce nădăjduindu-se, móre jinduindu-se.

Aceiașĭ observațiune ca la ultimele două proverbe de maĭ sus s'aplică și acestora: ele s'aŭ răspândit în popor pe cale cărturăréscă: — turc. „'azizi 'ilm yușmak döșekde yatmaz“, omul învețat pe așternut de puf nu dórme; „el ičün aglayan gözsüz kalyr“, cine pe altul plânge, ochiĭ îșĭ scurge; „iki kibleye tapanda din olmaz“, (cine) la două altare se închină, credință n'are; „ümidla gečinan ağlykdan ölür“, (cine) cu nădejdea petrece (trăiesce), de fóme móre.

17. Cine scuipă împotriva vîntuluĭ, îșĭ scuipă mustățile.

Variante la Zane (II, 723);– turc. „rüzgyara tüküren yüzüne tükürür“, (cine) la vînt scuipă, mustățile 'șĭ mânjesce.

18. Cióra când aŭ întrebat'o: ce pasere-ĭ maĭ frumósă? ea a arătat pe puiĭ eĭ (Golescu).

Turc. kuzgune „güzel kimdir?“ demișler, „benim yavrularym“ demiș, adică: pe cióra, ce pasere maĭ frumósă? întrebat-aŭ; puiĭ meĭ! răspuns-a.

19. Cu o flóre nu se face primăvară.

Var.: Cu o flóre numaĭ vara nu se face (Golescu); cu o flóre nu se face vara (Ispir.); — turc. „bir čičekli bahar olmaz“, cu o flóre vara nu se face.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

20. Cu o lingură de miere mai multe musce prinḍi de cât cu o bute de oţet.

Turc. „bir fuçy syrkeden ziade, bir damla balla, sinek tütülür“, litt. cu o butie de oţet nu atâtea, câte cu o picătură de miere, musce se prind.

21. Cu răbdare şi cu tăcere se face agurida miere.

Var. mcr.: De aguridă s'faţi nfare, ma cu arăvdare: grec modern (Politu, 138): Ἀγάλια ἀγάλια γίνεται ἡ ἀγουρίδα μέλι, încet-încet se face agurida miere; — turc. „sabr ile kuruk halva olur“, cu răbdare agurida dulcéţă se face.

22. Cu rudele să beĭ, să mănâncĭ, daraveră să n'aĭ.

Var.: Cu rudele bea şi benchetuesce, dar neguţătoriĭ nu face: — turc. „hysm ile ye iç, alışveriş etme“, cu rudele bea, mănâncă, negoţ nu... De aci la Albanezĭ: Me ñerin evet ha e po, dănămarăyă mos „cu rudele mănâncă şi bea, daravere nu“; la Greciĭ modernĭ: Μὲ τὸ φίλο σου φάγε πιέ, καὶ ἀλισβερίσι μὴν κάνης, cu pietenu-tĕŭ mănâncă-bea şi daravere nu face.

23. Cu vreme şi cu paie muşmulele se móie.

Turc. „zeman ile ve saman ile muşmular irişarler“, cu vremea şi cu paie muşmulele se coc.

24. Dacă vreĭ să trăieşcĭ liniştit, să nu veḍĭ, să n'auḍĭ, să tacĭ.

Turc. „rahat isteyen adam sagyr kör dilsiz olağak“, în pace trăiesce omul, rĕmânênd surd, orb şi mut.

25. De cât doĭ „ţi-oiŭ da“ mai bine un „na“.

Turc. (în traducerea franceză de Decourdemanche): Un *tiens* vaut mieux que deux *tu l'auras.*

26. Doĭ cârmacĭ înnécă corabia.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

Turc. „iki reyis bir gemi batyrylar“, doĭ cârmacĭ o corabie fac să se scufunde.

27. Doĭ pepenĭ într'o mână nu se pot ţinea.

Var. mcr.: Doĭ himunicĭ (pépini) sumsuóră nu se pórtă; — turc. „iki karpuz bir koltuga sygmaz“, doĭ harbuzĭ nu 'ncap sub o subţióră. Cf. proverbul analog: „iki kylyğ bir kyna girmez“, două săbiĭ nu intră într'o técă.

28. Eŭ mare, tu mare . . .

Turc. „sen čelebi ben čelebi (atö kim kaşör)“, eŭ boier, tu boier (cine va ţesela calul?) saŭ: „sen aga ben aga (bu inegi kim saga)“, eŭ mare, tu mare (cine va mulge vaca?).

29. Fuge de plóe şi dă în noróie.

Var. mcr.: Care fudze di ploe, dă di grandine; — turc. „yagmurdan kačan doluya ogrady“, fugind de plóe daĭ de grindină.

30. Găina bea apă şi se uită la D-ḑeŭ.

Var.: Găina, când bea, se uită în cer (Golescu); Găina, de e pasere, când bea apă, tot se uită şi ea la D-ḑeŭ (Isp.). Var. mcr.: Gălyina, ţe-ĭ gălyină, bea apa ş'mutrĕşti la Dumnidzăŭ; — turc. „tavuk bile su ičerken göye bakar“, găina, când bea apă, privesce la cer.

31. Găina vecinuluĭ e maĭ grasă.

Turc. „komşu taugu komşuya kaz görünür“, a vecinuluĭ găină o gâscă ne pare.

32. Găsesc sat fără câinĭ, umblă fără ciomag.

Var. mcr.: Aflaşĭ hóră fără cânĭ, imni fără lemn; — turc. „köpeksiz köyi bulmuş čomaksyz oinar gezer“, litt. fără câinĭ sat a găsit, fără ciomag se plimbă.

33. Haram veni, haram s'a dus.

Var. mcr.: Harami vinì, harami s'dus; — turc. „haramden gelen harame gider“ (id.).

34. Iĭ intră p'o ureche şi'ĭ ese pe cealaltă.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

Turc. „bir kulagyndan girer birinden čykar“, p'o ureche intră, p'una ese.

35. In ţara orbilor chiorul e împĕrat.

Var.: Chiorul între orbĭ este împĕrat (alte variante la Zanne II, 521,657). Var. mcr.: Chiorlu intră orghi éste amiră;— turc. „körler memleketinde bir gözlüi padişah ederler“, în împĕrăţia orbilor cel cu un ochiŭ padişah se numì.

36. La oraşul ce se vede călăuză nu trebue.

Turc. „ Görinen köyi kulaguz istemez“, satuluĭ ce se vede calăuză nu trebue.

37. Limba izbesce în dintele ce te dóre (Golescu).

Turc. „dişin agrydygy yere dili dokunur“, la dintele ce dóre într'acolo limba se îndréptă.

38. Lupul când îmbĕtrânesce, îl latră câiniĭ.

Var.: De lupul bĕtrân câiniĭ îşĭ bat joc (Golescu);— turc. „kurd koğayinğa köpein masharasy olur“, de lupul îmbĕtrânit câiniĭ 'şĭ bat joc.

39. Maĭ bine o învoială strîmbă de cât o judecată dréptă.

Turc. (Decourdemanche): Accommodement vaut mieux que le meilleur des procès.

40. Maĭ bine şedĭ strîmb şi vorbesce drept.

Turc. „ eyri otur dogru söile“, litt. strîmb şedĭ, drept vorbesce.

41. Mângâierea săraculuĭ e mórtea.

Turc. „fakiriñ tesliyesi ölüm dür“, a săraculuĭ mângâiere mórtea este.

42. Mătura veche ajunge la grajd.

Var.: Mătura, pân' e nouă, o ţiĭ în cuiŭ; dacă se

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

învechesce, o aruncĭ după uşă (Golescu); — turc. „eski süpürgey dama atarlar," mătura veche la grajd s'aruncă.

43. Mielul blând suge la două mume.

Var. mer: Nĭelu dulţi di la dóuĕ mumă nĭ sudzi. Proverbul sună aşa şi turcesce; la Albanezĭ: keng i bută pi dü măma (id.).

44. Nu sciŭ, n'am vĕḑut...

Turc. „ne bilürüm ne gördüm...", je n'en sais rien, je n'ai rien vu (voilà les reponses les plus sages).

45. Numaĭ miere ḑicênd gura nu se îndulcesce.

Turc. „bal bal dymegle agyz tatlylanmaz", miere miere ḑicênd, gura nu se îndulcesce.

46. Ochiul stăpânuluĭ îngraşă vaca.

Var. mer.: Ochiul a Domnuluĭ u ngraşi tutiputa;— turc. „aganyn gözü ineyi semiz eder", litt. al stăpânuluĭ ochiŭ vaca grasă face.

47. Oţetul tare vasul sĕŭ 'şĭ strică.

Turc. „sert sirke kendi kabyna zarar eder", oţetul tare vasuluĭ vătămare aduce.

48. Picând, picând, baltă se face.

Var. mer.: di chicută chicută s'faţe baltă (bari) mare; — turc. „damlaya damlaya göl olur", picătură la picătură lac se face.

49. Sărută mâna ce nu poţĭ muşca.

Var.: Mâna ce n'o poţĭ muşca, sărut'o şi pune-ţi-o pe cap (în semn de respect).

50. Şĭ-a găsit tingirea capacul.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

Var. mcr.: Se arucuti căpachia di-ș află tingirla;—turc. „tenğere yuvarlanmyș kapagyny bulmyș“, tingirea s'a rostogolit (și) capacu a găsit.

51. Socotéla d'acasă cu cea din tîrg nu se potrivesce.

Turc. „evdeki hisab bazara uimaz“, socotéla de-a casă cu cea din tîrg nu se brodesce.

52. Țiganul când s'a făcut împĕrat, întâĭ pe tată-sĕŭ l'a spînzurat.

Var. mcr.: Ghiftul ș amiră intrâ, tatu-su ninte spinzurâ;—turc. „turke beylik vermișler iptida babasyny öldürmüș“, litt. când Domnia se dă turculuĭ (ad. turcomanuluĭ, perfid și crud), întâĭ pe tată-sĕŭ îl omóră.

53. Unde nu-ĭ cap, vaĭ de picióre.

Var. mcr.: Iu nu-ĭ cap ca vaĭ di ciciori;—turc. „aklsyz başiñ zahmetini ayaklar čeker“, litt. la capul fără minte piciórele sufĕr.

54. Vorbă mare să nu ḑicĭ, căcĭ gardul are ochĭ și zidul urechĭ.

Turc. „her söz söyleme ki yerin kulagy var“, vorbă mare să nu ḑicĭ, căcĭ pămîntul are urechĭ.

Alte proverbe aŭ maĭ mult forma orientală (întrodusă maĭ ales prin Anton Pann):

Cheluluĭ ce-ĭ lipsesce? tichie de mărgăritar (var. mcr.: ţ̦e tu hiera, căsidose? chilipoș di mărgăritare).
Cine păzesce sofraua, mănâncă ciorbaua.
Maĭ bine peșingea pe ipîngea de cât cu toptanul și baniĭ la anul.
Copilul numaĭ ce mănâncă e halal, ce îmbracă e haram.

Următórele douĕ mi-aŭ fost comunicate de rĕposatul Ispirescu:

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

Pirpiri (ușor) cosac, saxana (greŭ) bricég, adică: ifiliŭ, lefter de parale.

Cioc selém (multă sănătate) de la jupân Ibriam, că și-a făcut căciula șalvarĭ, adică: tronc Marico, fa!

§ 38. Locuțiuni și idiotisme. — Afară de proverbele propriŭ-ḑise, maĭ sînt o sumă de locuțiunĭ și de idiotisme de origină orientală[1]). Enumerațiunea de maĭ la vale nu are pretențiunea de a fi completă.

1. „a ajunge cuțitul la os“, a ajunge durerea și suferința la culme, corespunde locuțiuniĭ analoge turcescĭ „le couteau a touché les os“ (Decourdemanche).

Doinisie, 186 [despre cumplitele impilărĭ ale Hangerliuluĭ]: lăcuitoriĭ nu maĭ avea de unde să maĭ dea, că *le ajunsese cuțitul la os*... Zilot III, 82 [despre jafurile luĭ Alexandru-Vodă Suțul]: *cuțitul a ajuns la os*, sîntem pustie turmă...

2. „ape“, în sens de dispositiune“: în ce ape s'adapă? (Alexandri, Teatru, 1433: Iorgule... nu eștĭ în *apele* dumitale) corespunde idiotismuluĭ turc. „ne sularda der“, en quel état (litt. en quelle eau) se trouve-til? c'est à-dire que fait-il? que pense-t-il?

3. „a bea tutun“ e o traducere literală după „tütün ičmek“, fumer (litt. boire) du tabac — după care s'aŭ modelat locuțiunile analoge din neo-grécă (πίνειν καπνόν), din bulgara (piĭa ćubuk) și din albaneza (pi duhan). Caracterul particular al fumatuluĭ oriental, care era maĭ mult o sórbere de cât o aspirațiune (§ 89), a dat nascere

---

[1]) Intr'o materie așa de delicată, se póte une-orĭ să ne înșelăm despre proveniența direct turcéscă a cutărĭ saŭ cutărĭ expresiunĭ idiomatice. Facem dar alăturările de maĭ la vale cu órecarĭ reserve. Multe idiotisme figuréză în corpul lucrărĭ, la vorbele corespunḑétóre: V. abanos, arșic, chef etc.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

acesteĭ locuțiunĭ. Tot așa locuțiunea „a trage ćĭubuc (tabac)“ reproduce frasa turcéscă „ćibuk (enfiye) ćekmek“, priser (litt. tirer) du tabac, fumer (litt. tirer) une pipe.

4. „a pune calupul“, a înșela („a mânca calupul“, a fi înșelat) corespunde turc. „kalyb etmek“, jouer un tour, duper (litt. faire la forme du cordonnier). Expresiunea figurată e împrumutată din sfera relativă la meșteșugul cizmărieĭ, care a procurat limbeĭ și alte metafore analoge: „a pune cuiva pingéua“ saŭ „a pingeli pe cineva“, ad. a-l înșela, pe când „papugiul“, cizmarul de papucĭ, a devenit tipul viclénuluĭ saŭ al șarlatanuluĭ.

5. „a învîrti dulapul“, ad. a umbla să înșele — dulapul fiind róta cu ajutorul căreia femeile trăgeaŭ borangicul — corespunde turc. „dolab ćevirmek“, intriguer, litt. tourner la roue.

6. „foc de scump“ ad. fórte scump, corespunde locuțiunĭĭ analoge turc. „ateș pahasine“, à un prix exorbitant, litt. à un prix feu.

7. „a o întórce pe fóia cealaltă“, ad. a schimba vorba, sună întocmaĭ ca turc. „ol yapragy ćevirelim“, tournons l'autre feuille, c'est-à-dire changeons le discours.

8. „a veni cuiva de hac“, a o scóte la capĕt, a dovedi pe cineva, corespunde perfect turc. „hakynden gelmek“, châtier, soumettre, vaincre, (litt. venir de droit), de unde și bulgărescе „ot hak doiğ“ (cu dativul ca și român.), vaincre.

9. „a înghiți hapul, ad. a o păți, corespunde turc. „habb yutmak“, avaler la pilule, fig. être perdu.

10. „a eși la maidan“, a se da de față, a veni la ivélă, a se descoperi; și „a scóte la maidan“, a face cunoscut... reproduc pur și simplu idiotismele turcescĭ: „meydana gelmek“, se produire

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

(litt. venir au jour) și „meydana čekarmak“, révéler (litt. faire sortir au grand jour).

11. „a mânca bătaie“, ad. a primi saŭ suferi bătaie, reproduce idiotismul „agağ (dayak, kötek) yemek“, recevoir la bastonade, litt. manger (des coups de) bâton... cf. a mânca o palmă cu „tapanğa yemek“, recevoir (litt. manger) un soufflet.

De asemenea, locuțiunea analogă „a mânca păpară“ (mcr. u măcâ păpară) corespunde turc. „paparysyny yemek“, être molesté, tourmenté (litt. manger la *papara* ou la soupe au fromage).

Tot în legătură cu acest idiotism staŭ locuțiunile pentru „a minți“: a mânca borș și a mânca haram, corespunzând luĭ „ḥalt yemek“, mentir (litt. manger le mélange) și „haram yemek“, voler (litt. manger de l'argent illicite).

12. „a nu fi de nasul cuiva“ și „a scóte pe nas“ (cf. Pann, p. 113: o să-ĭ iasă tóte pe nas) corespund locuțiunilor turcescĭ: „(bu čiček) senüñ burunuñ ičün deildür“, (cette fleur) n'est pas pour ton nez, c.-à-d. c'est trop beau pour toi... și „(anamdam emmediyim) süd burunemdan čykar“, (le lait que j'ai sucé de ma mère) me sort par le nez, c.-à-d. j'ai souffert mille tourments.

13. „unde șéde?“ în loc de unde locuiesce? — ca bulgar. gde sĕdi?“ și ngr. ποῦ κάθεται; — corespunde turc. „nerede oturior?“ où loge-t-il? (litt. où est-il assis?): în acéstă locuțiune, șederea e identificată cu locuința, din causa vieții sedentare a Osmanliuluĭ și a societățiĭ nóstre din epoca fanariotă (§ 91).

14. „a tăia prețul“ după turc. „paha kesmek“, fixer (litt. couper) le prix... ca și vechiul idiotism „a tăia nartul“ după „nark kesmek“, taxer (litt. couper) le tarif.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

15. locuțiunea „tîrgul păduchilor“ în Bucurescĭ, pentru Hala vechiturilor, reproduce idiotismul turcesc „bit pazary“, marché de vieilleries à Constantinople (litt. marché des poux).

16. „dór nu daŭ Tătarĭĭ“, locuțiune ce exprimă o urgență extraordinară, un zor mare, reproduce în tocmaĭ pe turc. „sanki tatar ony kovar“, on dirait qu'un tatare (c.-à-d. un courrier) lui donne la chasse (se dit de qn. qui se presse et agit avec précipitation). O variantă turcéscă maĭ sună: „ardeñyzden tatar me kovar“, avez-vous donc un tatare à vos trousses? (se dit à qn. qui se presse fort), corespunḑênd locuțiuniĭ românescĭ „parcă'l alungă Tătarĭĭ...“

Alexandri, Teatru, 51: cuconașu era grăbit, *parcă'l alungaŭ tătarĭĭ* din urmă; ibid. 288: îți daŭ cât cerĭ, numaĭ te cară îndată din casa asta — *dór nu daŭ tătarĭĭ!* 464: iaca vin... maĭ stăĭ, că *dór nu daŭ tătarĭĭ!* 508: iaca mĕ duc, mĕ duc... *dór nu daŭ tătarĭĭ!* 658: adă rĕvașu și nu răcni așa, că nu *te alungă tătarĭĭ*... 808: ho, țară! *nu daŭ tătarĭĭ!*

Cum se vede, în aceste locuțiunĭ, terminul „tătar“ n'are nimic a face cu némul turcesc ce pórtă acest nume, ci el se referă la călărașiĭ tătarĭ, carĭ eraŭ curierĭ fórte dibacĭ. Totușĭ, în mintea poporuluĭ, alusiunea etnică în locuțiunea de maĭ sus nu pare a se fi șters cu totul, cum o arată variantele paralele:

Alexandri, Teatru, p. 1717: de odată ne-am pornit, *ca și când ar fi năvălit Tătarĭĭ;* p. 1000: ian poftim, fraților... ce ședeți în picióre? că *dór nu vin Turcĭĭ*... (cf. Neculce II, 200: staŭ satele pe marginea țărĭĭ leșescĭ pline de ómenĭ și le spuneaŭ Moldovenii: fugiți! fugiți! că *vin Turcĭĭ* în țara nóstră!). Șeḑĕtóre I, 218 [prov.]: *dórĕ nu daŭ Turcĭĭ!*

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

Aci se pot adăoga cele câteva idiotisme traduse din turcesce:

PUNGĂ, sumă fixă de 500 leĭ vechĭ, reproduce pe turc. kisè „bourse et somme de 500 piastres“ (ngr. πουγγί, id.). Terminul figurézá nu numaĭ în vechea nóstră istoriografie, dar a persistat în prosa populară şi în cântecele bătrânescĭ. Iată câteva exemple:

Neculce II, 188: Gheorghe Ştefan-Vodă aŭ dăruit Impĕratuluĭ moschicesc o cruce ferecată cu aur şi cu pietre scumpe, de 400 de *pungĭ* de banĭ, ca să-ĭ dee óste să vie în Moldova; ibid. 294: poruncit'aŭ Vezirul luĭ Antioh-Vodă să grijéscă 300 de *pungĭ* de banĭ, să-l puie Domn în Moldova, că alţiĭ daŭ 500. Stăncescu, Basme, 116: Domniţa nu stătu mult la gânduri, chemă p'ăl de vinde róbe şi-ĭ dădu 2 *pungĭ* de galbenĭ pe una, ş'o cumpĕrâ.

Alexandri, 179:

Trei ḑile [boierii] se sfătuiră,
Luĭ Iordachi să-l înşele,
Trimiţêndu-ĭ măgulele
Ş'un poclon de 10 *pungĭ*...

Teodorescu, 676:

Tudorel se 'mbogăţia,
Dar la biruri mi-l punea...
Şi da Tudor, tot mai da,
Tot pe anĭ ō *pungĭ* de banĭ...

PÓRTĂ, sinonim cu „Impĕrăţie“, la vechiĭ noştri cronicarĭ, e o traducere după „Babi (humayum)“.

Neculce II, 182: Petru-Vodă Rareş, când era închis în cetatea Ciceiuluĭ, în ţara ungurésca, avea nevoe de Nemţi şi de Unguri: iară fiind Dómna luĭ Sĕrbóică, de némul Despoţilor, fata luĭ Despot-Craiŭ, aŭ scris o carte sĕrbéscă la Impĕratul turcesc şi Vezirul cu rugăminte, şi aŭ slobodit cartea pre o feréstră gios din cetate, şi aŭ învĕţat pre o slugă a lor Sĕrb ce avea să se ducă cu cartea la *Pórtă* la Vezirul; ibid. 298: acel Vezir Baltagiul îndată şi aŭ trămis la Hanul tătăresc de l'aŭ chemat la *Pórtă* la sfat şi aŭ şi stricat Turcii pacea cu Moscalii.

POTAR-BAŞA, al căruĭ sens şi funcţiune corespundeaŭ luĭ Capugi-başa, precum subalternii seĭ, portariĭ şi portăreiĭ, s'aŭ modelat după capugiiĭ Saraiuluĭ (Fotino III, 295).

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

§ 39. Obiceiurĭ şi credinţe. — Dintre obiceiurile orientale adoptate la noĭ, vom releva aci numaĭ treĭ caracteristice, reservându-ne a vorbi despre cele-lalte în paragraful consacrat eticheteĭ.

Maĭ întâĭ, curiosul obiceiŭ de a-şĭ aprinde o rogojină d'asupra capuluĭ, când boieriĭ doriaŭ să presinte un arz saŭ jalobă Sultanuluĭ (iar ţăraniĭ când aduceaŭ Domnuluĭ vr'o plângere): aprinderea rogojineĭ era menită să atragă atenţiunea Impĕratuluĭ saŭ a Domnuluĭ şi simboliza focul ce mistuia inima jeluitoruluĭ.

Iată câte-va exemple din cronicariĭ noştri.

N. Costin II, 92: Dimitraşco-Vodă aŭ rînduit câţiva boieriĭ să mérgă la Ţarigrad cu pîră asupra luĭ Nicolaĭ-Vodă... Dat-aŭ boieriĭ ruca la singur Impĕratul, *aprinzĕndu-şĭ o rogojină în cap*... Axinte II, 123: acel Ianio a îndemnat pe boieriĭ să dea ruca adecă răvaş de jalobă la singur Impĕratul; şi aşa într'o zi, venind Impĕratul de la Scudariĭ, că mersese să se închine... la giamiile cele mariĭ împĕrăteştiĭ, i-aŭ ţinut calea boieriĭ şi *aprinzĕnd rogojina în cap*, aŭ dat rucaua. Neculce II, 226: după ce s'aŭ mazilit Dimitraşco-Vodă, s'aŭ dus maştiha acestor boieriĭ, Vornicésa luĭ Chiriac Sturziĭ, la Ţarigrad, de aŭ zăbovit jumĕtate de an, şi *şĭ-aŭ aprins rogojinĭ în cap*, de l'aŭ pîrît la Impĕratul pe Dimitraşco-Vodă: II, 303: sosind boieriĭ la Ţarigrad, au socotit vreme şi aŭ păscut prilejul şi când aŭ eşit Impĕratul la giamie, eĭ *şĭ-aŭ aprins rogojinĭ în cap* şi aŭ dat arz la Impĕratul, jăluind pe Nicolaĭ-Vodă ce le aŭ făcut...

Obiceiul oriental, practicat numaĭ la Ţarigrad, se introduse şi în ţară, unde deveni fórte popular în timpul Domnilor fanarioţĭ, ale căror nedreptăţĭ strigătóre provocaŭ o protestare desperată şi blestemul mulţimiĭ.

Zilot, în Domnia a treia a luĭ Alexandru-Vodă Suţul (Revista III, 82), vorbesce de jafurile acestuĭ fanariot, cariĭ impinseră obştea Tîrgoveştenilor a porni la Ţarigrad şi a se jelui Porţiĭ:

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

Mămăligă la traistă și beţigaș în mână,
Supunerea la inimă, *în cap cu rogojină,*
Așa mic, mare, să plecăm...
Cuțitul a ajuns la os, sîntem pustie turmă.
Așa cu o gură să strigăm: Prea înalte Impĕrate,
Vedĭ *rogojini aprinse în cap,* în grab fă-ne dreptate!

Fil. 326: nenorociții țărani, desperați de asupririle ciocoilor, intrară în Bucuresci pe la 8 ore de diminéță, tocmaĭ pe când Domnitorul [Grigorie Ghica-Vodă] se afla în Divan și ca să atragă maĭ mult atențiunea publică, unul dintr'înșiĭ *făcu un sul de rogojină și dându-i foc la partea de sus, îl puse în cap,* apoĭ scoțênd jalba din sîn, o puse în vîrful unuĭ proțap lung și intră în Curtea domnéscă. Ghica, XIII: s'aŭ sculat Tîrgoviștenii [cărora Sutul le răpise moșia orașuluĭ, ca s'o dea fiicelor sale de zestre] cu mic cu mare și aŭ venit la Divan la Bucuresci *cu rogojini aprinse în cap și cu jalba în proțap...*

Obiceiul este eminamente turcesc. Intr'adevĕr, în Orient, sclavul dispune de două mijlóce spre a face cunoscut stăpânuluĭ inaccesibil tiraniile subalternilor seĭ. Când Sultanul ese din saraiŭ ca să încalece, nenorocitul i se presintă îmbrăcat cu un caftan de hârtie, ceea ce însemnéză că, dacă s'ar scrie pe acea hârtie plângerile jeluitoruluĭ, ele n'ar putea să încape; saŭ imploratorul i se înfățișéză cu o lampă saŭ cu o rogojină aprinsă în cap, ceea ce (după graiul alegoric al orientalilor) va să țică că suspinele smulse de amare suferințe se ridică la cer să strige rĕsbunare [1]).

Un alt obiceiŭ, de aceiașĭ origină, se referă la îngrijirea particulară ce se da la noĭ înainte

[1]) D'Ohsson VII, 138: autrefois les suppliants tenaient d'une main leur placet et de l'autre, *une petite natte fumante sur leur tête,* pour faire connaître qu'ils étaient victimes de l'oppression.

Hammer, X, 78; cf. 372: toute la ville était dans la plus grande agitation (1665); une troupe de mécontents des provinces asiatiques *portant sur leurs têtes de flambeaux allumés*... se réunirent sur l'hippodrome...

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

cișmelelor făcute din caritate publică, pe carĭ locuitoriĭ din orașe și de la țară le împresuraŭ cu zid, le dedeaŭ nume cunoscute și le împodobiaŭ în fel de fel de chipurĭ. Așa eraŭ, la Bucurescĭ, cișméua Mavroghene, în capul podulŭĭ Mogoșóie; cișméua Văcărescĭ, Filaret, Brâncovenĭ la St. Elefterie; cișméua din grădina Cișmegiŭ, cișméua roșie la spatele bisericeĭ cu Sfinții etc.

Mateiŭ din Pogoniana, Mitropolitul Myrelor, între alte sfaturĭ ce adreséză luĭ Șerban-Vodă, îĭ dă și pe acela de a face punți și fîntânĭ pentru călătorĭ (Tesaur I, 371): „Fă și puțurĭ și fîntânĭ pentru călătorĭ, ca să capeți glorie de la D-ḑeŭ și onóre de la ómenĭ; e mare facere de bine, să pótă cel însetoșat să bea apă și să se răcoréscă când este ostenit . . .“

Obiceiul acesta a izbit deja pe un bun observator contemporan, care îl considerá ca eminamente oriental[1]).

O altă datină curiósă, des menționată în basmele turcescĭ și asemenea particulară Orientuluĭ, era frecatul picióreloŕ înainte de a adormi[2]).

Dintre credințe, fatalismul oriental se reflectéză la noĭ într'un șir de locuțiunĭ proverbiale, ca: așa a fost să fie! așa i-a fost scrisa! cum îĭ va fi norocul! cuĭ i se croiesce rĕŭ, rĕŭ îĭ merge tot mereŭ!

Tóte aceste expresiunĭ îșĭ aŭ formule co-

---

[1]) Bauer, *Mémoires* p. 215: C'est une particularité qu'on ne rencontre que dans la Turquie et dans les pays orientaux.

Ubicini, *la Turquie actuelle,* p. 358: La charité a semé sur les bords des routes ces fontaines où le voyageur altéré et fatigué par une longue marche trouve une eau pure pour étancher sa soif.

[2]) Sion, *Suvenire contemporane.* Bucurescĭ, 1888, p. 29: boierĭ, cocóne, chiar Vlădicĭ și Mitropoliți. nu puteaŭ adormi, până nu le desmierda cineva epiderma de la picióre cu ușóre frecăturĭ.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

respundĕtóre în turcesce: bun e Dumnedeŭ! *(Allah kerim)*, de o vrea Dumnedeŭ! *(inş Allah)*, așa i-a fost să fie! *(olagan olur)* și în fine, terminul „scrisa“ în sens de „sórte“ coincide cu turc. *yazu*, écriture, destinée (cf. § 37, prov. 10).

Este cunoscuta resignare după preceptul fundamental al Islamuluĭ: convins că nu póte fi părăsit de Providență și că în orĭ-ce nenorocire un Dumnedeŭ bun și înțelept veghiază asupră-ĭ, Turcul nu-șĭ pierde cumpĕtul cu schimbările sórteĭ și, nepĕsător, repetă într'una: „bun e Dumnedeŭ!“, „de o vrea Dumnedeŭ!“ și „era scris!“

Acéstă credință în predestinațiune saŭ fatalism oriental *(kysmet)* se află ast-fel formulată în Coran: Alesul ca și osînditul e dinainte ursit la fericire saŭ nenorocire eternă, fiind unul și altul încă în sînul mameĭ lor, și „Dumnedeŭ a scris pe fruntea fie-căruĭ om numĕrul ḑilelor sale“[1]). O îndoită consequență resultă din acéstă doctrină: pe de o parte indolența caracteristică a orientaluluĭ, pe de alta o mare putere de resignare.

Fatalismul, sub forma-ĭ orientală, este adînc înrădăcinat în poporul nostru[2]) și n'are a face cu fatalismul biblic, așa cum el se manifestă la vechiĭ cronicarĭ, carĭ, față cu nenorocirile cumplite ce bântuiaŭ țara și cu despotismul ne-

---

[1]) Cantemir, *Moldova*, 127: Plures inter Moldavos sunt, et infima plebs fere tota, qui credunt, cuilibet mortalium a Deo praestitutum esse fati diem, qui nisi expletus fuerit, neminem mori neque in bello cadere posse: quae res adeo illis addit animos, ut quasi rabidi nonnunquam in hostem ruant. Cf. *Ist. imp. otom.* p. 55.

[2]) Alexandri, *Poesiĭ populare*. p. 4: Românul are mare plecare a crede în sórtă. Intîmplările lumiĭ îl găsesc totdeauna pregătit a primi lovirile lor, căcĭ el se întărește în credința mângăietóre, că *așa ĭ-a fost scris! așa ĭ-a fost zodia! așa ĭ-a fost să fie!*...

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

omenos al Domnilor, se mulțumiaŭ cu stereotipe formule de resignare[1]).

Pe lângă completa resignare în voia sórteĭ, concepțiunea populară a Noroculuĭ și a repartisăriĭ bunurilor pământescĭ pare a fi de aceiași origină. In basme, Norocul stăpânesce întréga viață a omuluĭ: el apare într'însele personificat când ca tînĕr și când ca bĕtrân; săracul și bogatul, feciorul de împĕrat și fata sîrmană saŭ arăpóica îșĭ aŭ fie-care Norocul lor particular; adesea omul pornesce în căutarea luĭ[2]).

Româniĭ din Macedonia aŭ moștenit (odată cu terminul caracteristic *căsmete* „sórte, noroc“) aceiașĭ credință, ce se oglindesce și la dînșiĭ într'un numĕr de ḑicĕtorĭ: Unde dă, dă! și unde nu dă, nu dă! Fă-mĕ cu noroc și aruncă-mĕ în gunoiŭ... Dórme, dar Norocul îl lucréză...[3]).

§ 40. Snóve și basme. - Cartea cea maĭ rĕspândită în Turcia și cea maĭ citită după Coran e până astăḑĭ colecțiunea de snóve ce pórtă numele luĭ Nasradin-Hoga[4]) și care la noĭ aŭ fost popularizate de Anton Pann sub titlul „Năsdrăvăniile luĭ Nastratin Hogea, culese și versificate“[5]).

Nasr-eddin, rostit de Turcĭ Nasradin și ro-

---

[1]) Veḑĭ modul cum cronicarul anonim, tradus de Amiras, judecă alternativele din viața indivizilor și a popórelor într'un pasaj remarcabil pentru o asemenea concepțiune (Cronice III, 135).

[2]) L. Șăineanu, *Basmele,* index s. v. fatalitate, noroc, ursită.

[3]) Papahagi, p. 459.

[4]) Originalul turc în numeróse edițiunĭ sub titlul *Latha 'if-i Hoğa Nassr-eddin Efendi,* Glumele luĭ Nastratin Hogea. Prima edițiune turcéscă apăru la Stambul către 1837, care în curînd fu urmată de traducerea neo-grécă și de cea română. Traducere franceză de Decourdemanche: *Les plaisanteries de Nassr-eddin Hodja,* traduits du turc. Paris, 1876. Cf. Kunos, Die Spässe des Hodja Nassreddin, ein Beitrag zur Kenntniss der türkischen Volkslitteratur (în „Die Donauländer“ I, 1899, No. 4 și 5).

[5]) Prima ediție a traduceriĭ luĭ Pann apăru la Bucurescĭ în 1853.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

mânizat în Nastratin, care jócă în Orient un rol identic cu Pepelea ca tip de naivitate și prostie, a fost un personaj real, un mare învĕțat contemporan cu Timur-Lenk, faimosul cuceritor tătar[1]). Celebru mai întâi prin sciința sa, Nasr-eddin ajunse în cele din urmă tipul legendar al spiritului oriental, pe séma căruia Turcii aŭ grămădit tóte pățaniile hazlii saŭ istețe[2]):

Nastratin era un Hogea (dascăl saŭ învĕțat),
Care a rĕmas de basm până astădi tuturor,
Pentru că era din fire cam p'o ureche, năsdrăvan;
Nu-l găsescĭ însă în faptă să fi fost vr'un viclén.

Aceste glume, traduse de A. Pann din turcesce într'o limbă populară, aŭ fost mult citite și deși cuprinsul lor se află în mare parte și în alte literaturĭ, ele se rĕspândiră la noĭ sub forma lor orientală. Glumele circulaŭ de sigur înainte de Pann, întroduse pe cale orală, și așa se explică completa românizare a unora dintr'însele ca snóve indigene, așa cum figuréză ele bunăóră în colecțiunea luĭ Ispirescu.

Marea popularitate a luĭ Nastratin-Hogea la noĭ o dovedesce faptul că a ajuns proverbial[3]).

Iată câteva exemple:

Alexandri, Teatru, p. 414: să maĭ aud iar vr'un obraznic dicênd, că séměn cu *Nastratin Hogea*, ca maĭ deunădi; p. 745: aĭ ghîcit ca *Nastratin Hogea*: p. 1096: aceĭ Iroḑi pe carĭ 'ĭ-aĭ vĕḑut d-ta, nu eraŭ Iroḑi, cum

---

[1]) Cantemir, *Ist. imp. otom.*, p. 72—75.

[2]) O sórte analogă a împărtășit'o la noĭ un alt învĕțat, elenistul Cacavela, dascălul luĭ Cantemir-Vodă, care a devenit asemenea un representant legendar al literaturei bufone (Gaster, *Lit. pop.* 167 urm.).

[3]) Asemenea la Turcĭ: „Hoġa Nassr-eddin zamanyndan", de pe vremea luĭ Nastratin Hogea, ad. fórte vechiŭ. La Românii din Macedonia e familiar proverbul: zuru gumarlu al Nastradin Hogea (ad. măgarul luĭ Nastratin Hogea), care se aplică celor ce se laudă că n'aŭ absolut nicĭ-un viţiŭ (Papahagi, p. 518).

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

nu sînt eŭ *Nastratin-Hogea*; p. 1440: d'apoĭ de cine e vorba?... de *Nastratin-Hogea*?... p. 1627: în sănătatea luĭ *Nastratin-Hogea*! Bogdan, Poveștĭ, p. 126: o prietenie năstrușnică că nicĭ *Nastratin-Hogea* nu le o maĭ putea strica. Goroveĭ, Cimilituriĭ, p. 20 [barabule]: N'am găsit cuie și răsteie, Ci am găsit pe *Hogea* (ad. pe Nastratin Hogea) pe ouĕ.

Prima glumă, cu care se deschide colecțiunea luĭ Hogea Nasr-eddin Efendi — el întrébă de pe amvon pe credincioșiĭ musulmanĭ, dacă sciŭ despre ce are să le vorbéscă — a căpĕtat un caracter cu totul local devenind la Ispirescu cunoscuta snóvă: Sciți voĭ ce ḑice în cartea asta?

Anecdota cu bóbele de nisip (ce Hogea punea în fiecare ḑi din postul mare al Ramazanuluĭ) deveni la Ispirescu snóva „Neajunsurile socoteliĭ cu bobiĭ“: Pascele apucă fără veste pe părintele Mușat; el pusese în buzunar 48 de bóbe de porumb câte ḑile are postul mare și scotea în fiece ḑi câte unul; preotésa creḑênd că-ĭ place părinteluĭ să ronțăe în post, îĭ maĭ pusese un pumn.

Anecdota despre disputațiunea luĭ Hogea cu ceĭ treĭ călugărĭ creștinĭ se atribue luĭ Cacavela, care pune unuĭ hoge turc cunoscutele treĭ întrebărĭ: unde e buricul pămîntuluĭ? Câte stele sînt pe cer? câtă e adîncimea măriĭ?

Anecdota despre mosafiriĭ nepoftițiĭ (carĭ se pretind invitațiĭ de altul de cât de stăpânul caseĭ) deveni la Ispirescu întâia sa snóvă întitulată „Păpară“.

Altă snóvă, „Bobîrnacul Némțuluĭ“, cu cele douĕ întrebărĭ relative la albirea anterióră a pĕruluĭ din cap saŭ din barbă, corespunde varianteĭ turcescĭ ce figuréză în traducerea luĭ Pann sub titlul „Osebite anecdote.“

Alte din aceste anecdote aŭ trecut pe séma țiganilor: Nastratin e prins furând din grădină

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

și pretinde, că vîntul l'a aruncat acolo. „Dar, ḑise atunci grădinarul, cine a pus legumele în sac? — Tocmaĭ la asta mĕ gândiam, când aĭ venit, rĕspunse Hogea“ [1]). De asemenea anecdota despre gâscele cu un singur picior...

Tot așa de populară a ajuns anecdota de o vrea D-ḑeŭ! coprinsă între cele traduse de Pann. Anecdota e o simplă ilustrațiune a proverbuluĭ turcesc: Să nu pornescĭ la drum fără un Dómne-ajută *(bismillah!),* ca să nu te găséscă fel de fel de belele. Iată pe scurt acéstă anecdotă caracteristică pentru credința orientală a fatalismuluĭ.

Nastratin Hogea ḑice nevesteĭ, că a doua ḑi se va duce să lucreze la vie; ea îĭ spune să ḑică: de o vrea D-ḑeŭ! „D'o vrea, de n'o vrea, rĕspunde el, tot mĕ duc la vie“. A doua ḑi, ducêndu-se la lucru, se pomenesce luat cu de-a sila de ómeniĭ unuĭ Pașă, să le arate drumul la alt sat, și 'l țin până târḑiŭ. Abia la mieḑul noptiĭ ajunge dînsul ostenit acasă și bate la ușă:

Cine e, întrébă nevasta, tu eștĭ Nastratinul meŭ?
Ḑise el: Sînt eŭ nevastă, de va vroì Dumneḑeŭ!

Trecênd la basme, vom face numaĭ câte-va observațiunĭ în trécăt, materia fiind abundantă și dificilă în acelașĭ timp, de óre-ce împrumutarea unor asemenea elemente e problema cea maĭ delicată din domeniul folkloruluĭ.

In basmele nóstre, ca și în cele turcescĭ, Chelul e una din figurile cele maĭ populare: el e totdeauna norocos, conform proverbuluĭ turcesc (keller bühtlü olur „chelul e norocos“). Astfel sînt: *Cheleș-Impĕrat,* eroul unuĭ basm muntén,

[1]) Ea se află deja sub forma românizată la Anton Pann, *Povestea Vorbeĭ,* p. 11.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

care, după sfatul caluluĭ sĕŭ, se face urît și sărăcăcios, dar între toțĭ peținorĭ el prinde mĕrul de aur aruncat de Domnița și o ia de soție [1]); de asemenea, *Chelbea Năsdrăvanul* eroul unuĭ alt basm muntén [2]).

Tot astfel Arapul „buzat“ care scapă pe eroŭ din mâna balauruluĭ: în basmele turcescĭ, ca și într'ale nóstre, Arapiĭ sînt negri, urîțĭ și rĕĭ „cu o falcă în cer și cu una în pămînt“; dînșiĭ jócă un îndoit rol, de doftorĭ și de uriașĭ năsdrăvanĭ.

Alte personaje din poveștile nóstre pórtă nume turcescĭ:

Bilmem, eroul unuĭ basm muntén, care rĕmâne mut până se descoperă vitejia sa [3]): numele sĕŭ corespunde luĭ „Nu-sciŭ“ și homericuluĭ Οὐδείς „Nimenĭ“, pretinsul nume al luĭ Ulysse; — *bilmem*, je ne sais pas.

Caracâz-Vitézul, numele celuĭ maĭ mic fecior de împĕrat într'un basm muntén, care se preface în muscă, ca să afle ce vorbia mama zmeilor omorîțĭ de dînsul; apoĭ trimis de Roș-Împĕrat să-ĭ aducă pe fata luĭ Peneș-Împĕrat, el însuș o ia de soție [4]); — *karakyz*, fille noire.

Deli-Satîr, eroul unuĭ basm moldovenesc care conține motivul mortuluĭ recunoscĕtor [5]); — litt. Vitézul cu satîrul.

Sefer-Împĕrat, personaj legendar a căruĭ împĕrăție era învecinată cu Țara dînelor [6]); — *sefer* (ar.), voyage, guerre; bulg, sefer „războiŭ“, serb. sefer „călătorie“, ngr. σεφέρι, luptă.

Colecțiunea de basme turcescĭ a luĭ Kunos [7])

---

[1]) Șăineanu, *Basmele Române*, p. 287.
[2]) Stăncescu, *Alte basme*, p. 101.
[3]) Șăineanu, p. 982.
[4]) Ibidem, p. 501.
[5]) Ibidem, p. 622.
[6]) Ibidem, p. 175.
[7]) Kúnos, *Oszmán török népköltési gyüjtemény* (Colecțiune de basme osmano-turcescĭ), Vol. I. Basme osmano-turcescĭ culese din gura poporuluĭ. Budapest, 1887 (Ediținea Academieĭ ungare de Sciințe); Vol. II. Basme și Cântece osmano-turcescĭ, culese din gura poporuluĭ și traduse, Budapest, 1889. — Basme turcescĭ culese în

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

presintă interesante analogiĭ [1]) cu poveștile românescĭ: Cerbul-Domn corespunde Cerbuluĭ vrăjit, Cele treĭ Năramze-Peri deveniră la noĭ Cele treĭ Rodiĭ aurite, Copiiĭ cu pĕrul de aur (cu episodul inițial caracteristic: oprirea de a se aprinde lumină), Cenușotca, Fata cea maĭ frumósă din lume e Cosînziana...

Dar fondul acestor poveștĭ: ḑîne, caĭ năsdrăvanĭ, propunerea de enigme, limba paserilor etc. nu presintă nimic particular și constituesc acele elemente comune ale fantasieĭ populare, ce le întîlnim în tóte timpurile și în tóte țările.

§ 41. Cântece și musică. — Melodia trăgănată și melancolică cu care lăutariĭ recitézĕ unele din baladele nóstre, o melodie caracteristică pentru tótă poesia populară din peninsula balcanică, a fost direct influențată de ariile cântecelor turcescĭ, de așa-numitele „manèle".

Asemenea și refrenul obicĭnuit în doinele și cântecele nóstre din bĕtrânĭ: *bre! aman, aman!* saŭ *ah! aman, aman!* [2]) este iarășĭ o imitațiune după poesia populară turcéscă.

---

limba originală și traduse unguresce cu o prefață de Vámbéry. Budapesta, 1889 (Ediținnea Societățiĭ Kisfaludy).

Cf. asupra acestor publicațiunĭ folklorice, recensiunea luĭ Pozder în „Ungarische Revue" d. 1890 (p. 355—362) și studiul luĭ G. Jacob, Zur Grammatik des Vulgärtürkischen (în „Zeitschrift der deutsch-morgenländischen Gesellschaft" d. 1898, p. 695—729), cel din urmă pornind de la materialele adunate de Kúnos.

Volumul de basme a fost tradus și englezesce de Nisbeth Bain: *Turkish fairy-tales*, translated from the hungarian version. London, 1896.

[1]) Traducĕtorul englez, amăgit de analogiile generale ale basmelor nóstre cu cele turcescĭ, reproduce 4 basme din Ispirescu sub titlu „four semi-turkish tales from Ispirescu": Statu-palmă, Barbă-cot, Porcul fermecat, Fĕt frumos și merele de aur și Tinereță fără bĕtrânețe—primele treĭ revenind pretutindenea, iar ultima aprópe fără analogie în literatura folklorică.

[2]) d'Ohsson V, 419: Les Turcs se servent dans leurs chants érotiques d'exclamations répétées *ah! va! aman!* qui marquent les angoisses et le désespoir d'un amour malheureux.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

Iată câte-va citaţiunĭ şi exemple:

Alexandri, Poesiĭ populare, p. 127: Acéstă baladă [Badiul] se cântă pe o arie cam sêrbéscă, cu trăgănĭturĭ de glas orientale, şi lăutarĭĭ adaogă la sfîrşitul arieĭ un soiŭ de suspin pe cuvintele turcescĭ: *bre, aman, aman!* Teodorescu, p. 644: Aci, ca şi în maĭ multe părţĭ ale cânteculuĭ [Kira], se repetă refrenul: *bre, aman, aman!* Ibid. 121 (bragagiul cântând pe aria uneĭ manele):

Ah! aman, aman!
De la Giurgiŭ viŭ,
Turcesce nu sciŭ...

Alexandri, Teatru, p. 126:

Să ne ducă 'n Beligrad
Şi de-acolo 'n Ţarigrad,
Ah! aman, aman!...
Şi de unde-am fost boierĭ,
Să fim robĭ la ienicerĭ,
Ah! aman, aman!

Instrumentele musicale şi aḑĭ încă obicĭnuite de lăutarĭ sînt: cobuzul, naiul saŭ muscalul, dairéua şi giamparalele. Un taraf de lăutarĭ se compune din 3 executanţĭ: unul ţine lăuta saŭ dibla şi execută melodia, al doilea îl acompanéză cu cobza saŭ cobuzul şi marchéză ritmul pe córdele instrumentuluĭ, cântând vorbele; iar al treilea, cu naiul saŭ muscalul, adaogă arieĭ executate fiorĭturĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin stridente.

Alte instrumente sînt fluerul ciobănesc saŭ cavalul cu viersu-ĭ duios şi neiul cu sunetul sĕŭ dulce şi plăcut.

Despre musica Curţiĭ şi vechile instrumente practicate de boierĭ: § 59.

§ 42. Jocurĭ de copiĭ şi danţurĭ. — Iată principalele din aceste jocurĭ pe de-a 'ntregul saŭ în parte de origină orientală.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

Jocul în 3 armene ce se jócă cu parale, precum odinióră jocul în firfiricĭ, numit „iasîc și tura“ și corespunḑênd modernuluĭ „pajură saŭ numĕr?“ Cirica saŭ jocul în 5 pietre, în care piatra cea maĭ rĕsărită se numesce „topuz“, precum la jocul în nucĭ, nuca cea maĭ grea pórtă numele de „beg“.

Zmeul obicĭnuit are un birlic pe lângă speteze și cap, iar zmeul turcesc are forma unuĭ oŭ cu douĕ speteze în chip de cruce și se prinde cu coinacul.

Cunoscutul joc în arșice are o întrégă nomenclatură turcéscă: armén, beiŭ, giol, ichiŭ, lenghiŭ, siciŭ, vizir. De asemenea varietățile sale: jocul în beiŭ bun, jocul în armén și jocul în sbenghiŭ.

La Româniĭ din Macedonia, nomenclatura joculuĭ pórtă un caracter oriental maĭ puțin pronunțat: arșicul se numesce la dînșiĭ *mișic* (Bitolia) saŭ *ip* (Vlaho-Clisura), ichiul *alumăl,* iar aruncăturile-ĭ variate: duti „om“, laki „hoț“, [ca]zacă „armaș“ și ciur[la] „Domn“ [1]).

La Turcĭ, jocul cu osciórele oilor („aşyk oyunu“) e unul din cele maĭ rĕspândite; și la dînșiĭ diferitele părțĭ ale arșiculuĭ pórtă nume diferite, carĭ adesea coincid cu ale nóstre: partea de sus se numesce *bey,* cea de jos „kyahya“; una din cele douĕ cavităților ekmekği „brutar“, cea d'a doua ḫyrsyz „hoț“; lovitura pórtă numele de *yek* și cine a nemerit'o, câștigă jocul [2]).

Jocul era tot așa de rĕspândit la Grecĭ (ἀστράγαλοι) și la Romanĭ *(tali),* la carĭ partea gănunósă

[1]) Papahagi, p. 126-131 și Weigand, *Aromunen* II, 283.

[2]) Barbier de Meynard s. v. aşyk; Vambéry, *Skizzen aus Mittelasien,* p. 86; Id. *Das Türkenvolk,* p. 191 (consideră jocul la Turcĭ de origină străveche) și *Die primitive Cultur des tatarischen Volkes,* p. 148.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

se numia κύων *(canis)* și aruncătura cea mai bună Ἀφροδίτη *(Venus)*: Veneris jactus laetissimus dicebatur (Horatius).

Cum că jocul la noi a fost împrumutat de la Turci, o dovedesce, în afară de nomenclatura lui, împrejurarea topografică că acest joc în arșice e cu totul necunoscut Românilor din Transilvania.

Danțurile jucate până astădi după masa de cununie[1]): arcanul, ciaușul, chindia, giambarale, irmilicul, mușamaua, năframa și zoralia.

§ 43. Jocul păpușilor. — Farsa populară turcéscă, cunoscută sub numele de *Karagöz* saŭ *Caraghioz* (după personajul ei principal, poreclit „Ochiŭ-Negru“) și care formà una din distracțiunile favorite ale vechiĭ nóstre societățĭ (§ 63), trebue să se fi bucurat și la noi de o mare răspândire, cum dovedesce pe de o parte numele bufonuluĭ generalizat în limbă *(caraghioz)*, iar pe de altă parte și mai ales Jocul păpușilor la Vicleim, care nu este alt-ceva de cât o adaptare relativ modernă a farseĭ turcescĭ la împrejurările locale[2]).

Relațiunea dintre acest joc profan și datina religiósă a Vicleimuluĭ saŭ a Iroḑilor, relațiune devenită intimă și mergênd până la o quasi-identificare, se datorește uneĭ simple coincidențe. Acéstă întroducere de subiecte profane și triviale în cercul uneĭ representațiunĭ eminamente religióse este modernă și se explică prin caracte-

---

[1]) Sevastos, *Nunta la Românĭ*, p. 280.

[2]) Primul text a fost publicat de G. Dem. Teodorescu, *Poesiĭ populare*, p. 120-132; o analisă amĕnunțită la Olănescu, *Teatrul la Românĭ*, p. 95-101. Alexandri face adesea alusiunĭ la acest joc în piesele sale „Ioan Păpușeriul“ și „Iașiĭ în Carnaval“. Despre Vicleimul însușĭ și originea luĭ: Dr. M. Gaster, *Literatura populară*, p. 490-496.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

rul carnavalului, care tolera orĭ-ce excentricitate.

O amalgamare de asemenea natură, și care corespunde uneĭ apucăturĭ cunoscute a spiritului popular, nu póte datà la noĭ de cât de la începutul secoluluĭ nostru saŭ cel mult de la sfîrșitul secoluluĭ trecut.

Venețianul Del Chiaro care, pe la 1715, vĕduse în Bucurescĭ (și încă „fără perdea“) o asemenea farsă, pe care o descrie ca „una mascherata troppo scandalosa, poichè rappresenta gli atti della più nefanda e abominevole lascivia“, nu amintesce încă nimic despre raporturile eĭ cu Vicleimul. Acest dascăl al beizadelelor luĭ Nicolaĭ Mavrocordat nu se póte îndeajuns mira, cum asemenea jucăușĭ obscenĭ eraŭ primițĭ în casele boierescĭ. El citézà cu acéstà ocasiune cele douĕ personaje ale farseĭ, carĭ aŭ persistat până astădĭ: unul care ține în gură un cioc de barză, numit „Clónță“ (adĭ „Paiață“), și altul, bĕtrân și cu barba falșă, numit până astădĭ „Unchiașul“[1]).

Dintre elementele caracteristice ale Joculuĭ păpușilor, primul care izbesce e cinismul fără séměn al dialoguluĭ, trivialitatea extremă a personajelor:

Ia întrebațĭ boierĭ și cocónele,
Cum să jucăm păpușile:
Așa orĭ așa?
Cu perdea orĭ fără perdea?

Interesante sînt maĭ ales particularitățile linguistice ale joculuĭ nostru, carĭ merită o deosebită atențiune.

---

[1]) Del Chiaro, *Storia delle moderne rivoluzioni della Valachia.* Veneția, 1718, p. 60.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

Parodiarea limbei neologice către care înclină până și mahalagióicele:

Cocóna Mariţa. — Bon sor, Musiŭ Paiasă!
Paiaţa. — Bu jor, Madaramo, bu sor!
Cocóna Mariţa. — Mersi de adio, Musiŭ Paiasă!

Apoĭ rostirea particulară a limbeĭ române de către némurile străine representate prin tot atâtea tipurĭ sociale: Ţiganul ursar, Ovreiul marfagiŭ, Turcul bragagiŭ, Muscalul Pazmanski...[1]):

Ţiganul. — Buna remea, dumnea-hóstră! Ma cunósceţĭ, boierĭ şi cucóne?
Ovreiul. — Asa si traescĭ, cunoscut la iŭ cine estĭ?
Turcul. — Daĭ un litra iaurt pa datoria...
Muscalul. — Mi ti dam un cinstita înghețata, fasul sleita...

In fine, intercalarea de vorbe și de frase străine:

Turcul. — Moscov bre, ioc vaḍut?
Muscalul. — Șto, Asan, iŭ glumit, Dar la tine murit?

Lăsând la o parte alte particularităţĭ sociale — ca accentuarea satirică a costumuluĭ din trecut (rococo), a destrăbălărĭĭ cleruluĭ (Popa bét), a modeĭ de a se sulemeni (Baba) etc. — ne mărginim numaĭ la cele maĭ sus relevate spre a stabili pe temeiul lor intima conexiune între Jocul nostru al păpușilor și farsa turcéscă Karagöz.

Satirizarea stărĭĭ sociale revine și în jocul păpușilor din Rusia (numit *vĕrtep*, litt. „hîrtop, peșteră"), care se representă în 3 rînduri: înainte de Crăciun, la St. Vasile și la Bobotéză. Biciuirea abusurilor de tot felul e și aci

[1]) In „Ioan Păpușeriu" de Alexandri, personajele se numesc: Vasilache ţiganul, Jupân Leiba din tîrgul Cuculuĭ, Pilaf-Aga (Turcul) și Moscov-Ghiaur (Cazacul).

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

însoțită de trăsurĭ cinice, dar particularităţile linguistice lipsesc aprópe cu desăvîrșire. „Ces mystères sont accompagnés de pièces satyriques, dans lesquels la liberté la plus absolue est accordée aux acteurs de bois; ceux-ci ne se font pas faute de blâmer les fonctionnaires, de dire du mal de propriétaires et de plus haut placés du pays, et de racconter toute la chronique scandaleuse des environs. C'est l'usage et personne ne s'offense de cette licence passagère".[1])

Mai mulţĭ călĕtorĭ francezĭ din secolul nostru, carĭ vĕḑură representându-se acéstă farsă la Constantinopole, ne-aŭ lăsat câte o scurtă descriere despre „Karagöz" în ale lor Călĕtoriĭ în Orient[2]). Dar până în timpul din urmă nu se cunoscea nicĭ-un text autentic. Orientalistul ungur Kúnos a publicat, în original și cu o versiune maghiară, primele 3 variante ale acesteĭ farse[3]). De atuncĭ s'a produs asupra materieĭ o mică literatură bibliografică, din care relevăm monografiile importante ale luĭ Luschan și Jacob[4]).

Farsele, numite Karagöz, sînt numeróse și constituesc un întreg repertoriŭ pentru fie-care

---

[1]) Revue des traditions populaires I (1886), p. 84-85: les marionettes en Russie. Despre marionetele din occident: Magnin, *Histoire des marionettes*, 2 ed. Paris, 1862.

[2]) Gérard de Narval, *Voyage en Orient*, 3 ed. Paris, 1851 (vol. II, p. 198-212); Théophile Gautier, *Constantinople*. Paris, 1853 (cap. XII); Parmentier, *Voyage dans la Turquie d'Europe*. Paris, 1890 (p. 166-169).

[3]) I. Kúnos, *Harom Karagöz-játék* (Treĭ farse Karagöz). Budapest, 1886. Aceste farse se intituléză: „Jocul de baie *(Hammam oyunu)*, „Lupta de întrecere a cântăreţilor" *(Uruşma oyunu)* și „Caraghioz ca logofĕt" *(Karagözün yaziği)*. Ele aŭ fost în parte traduse și în nemțesce de culegător în „Ungarische Revue" din 1887 (p. 425-435: Über türkische Schattenspiele) și în „Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn" din 1892 (p. 148-158: Türkisches Puppentheater).

[4]) Fr. v. Luschan, *Das türkische Schattenspiel* în „Internationales Archiv für Ethnographie" din 1889. Dr. Georg Jacob, *Karagöz-Komödien*, 3 Hefte, Berlin, 1899 și *Das türkische Schattentheater*. Berlin, 1900 (ultima publicaţiune conţinênd bibliografia materieĭ).

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

din cele 30 de nopţĭ ale Ramazanuluĭ. Variantele culese şi publicate până astăḑĭ de Kúnos, Luschan şi Jacob aŭ scos la ivélă numaĭ o parte din bogăţia acestuĭ teatru popular. Materialul cunoscut până astăḑĭ e de ajuns însă spre a ne familiariza cu acest gen al folkloruluĭ oriental.

Originar probabil din China şi transmis Turcilor prin mijlocirea Perşilor, Jocul păpuşilor a devenit la dînşiĭ una din distracţiunile cele maĭ populare în timpul carnavaluluĭ de Ramazan. Preparativele pentru un asemenea spectacol primitiv se reduc la următórele: într'un colţ de odaie, un covor alb figuréză scena, separată de public prin o perdea albă transparentă. Sub covor se află o scândură cu candele de luminat păpuşile, ale căror umbre se resfrîng pe perdea. Ca şi chivotul nostru de Vicleim, cuşca acestor păpuşĭ e felurit împodobită.

Cele 2 personaje principale ale farseĭ sînt: Karagöz şi Hagi-Aivat (Hageivat), corespunḑênd întocmaĭ, ca sens şi ca funcţiune, Paiaţeĭ şi Unchiaşuluĭ din Jocul păpuşilor. Pe când Hagi-Aivat comentéză apariţiunea păpuşilor cu vorbe alese, într'un stil literar, Karagöz îl întrerupe din când în cînd şi face publicul să rîḑă prin triviale glume şi jocurĭ de cuvinte [1]). Hagi-Aivat, isteţ şi naiv în acelaşĭ timp, un fel de Pepele, e pururea batjocorit de protivnicul seŭ Karagöz, prost dar fudul, imaginea fidelă a Osmanliuluĭ neaoş şi grosolan, în opoziţiune cu Turcul efendi care şĭ-a asimilat cultura europénă. Acest contrast social se reflectéză, sub raportul linguistic, în cele douĕ forme

[1]) Iată un exemplu: Karaghioz are nevoie de banĭ, îĭ cere altuia, scusându-se că medicul l'a oprit s-ă-ĭ pórte cu sine, ca nu cumva să capete „gălbinare". Cf. Pann: Când nu-ţĭ sună 'n buzunare, pătimescĭ de gălbinare [galbenĭ n'are].

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

paralele ale limbeĭ turcescĭ: pe când Hagi-Aivat, ca om instruit și umblat prin țărĭ străine, se exprimă în turca literară *(efendi)*, cea împregnată de neologisme arabe și persiane (o formă savantă către care înclină și femeia turcă), Karagöz se servă numaĭ de turcésca vulgară *(osmanli)* și, ignorant ca Turcul de baștină, rĕstălmăcesce neologismele adversaruluĭ seŭ cu ironia proprie a omuluĭ din popor [1]).

Intr'o variantă analisată de Jacob (II, 23—26) se parodiéză costumul și apucăturile occidentale, maĭ ales ale Francezilor. Acolo întîlnim personaje ca „Fransoa, Madmoazel Mari, Madmoazel Jan“ etc. Salutarea sună (ca și în jocul nostru): Bonjur, Musio!

Tipurile carĭ revin în acéstă farsă, se presentă fie-care cu individualitatea lor caracteristică: nobilul efendi, polițaiul coruptibil, turcul tembel, o hanîmă etc.; apoĭ figurĭ împrumutate din cercul cafenelelor și al băilor; în fine representarea diferitelor naționalităților din capitala Imperiuluĭ: Armenĭ, Arnăuțĭ, Grecĭ, Ovreĭ spaniolĭ... In acest mod, figurile farselor constituesc un mosaic din cele maĭ variate și Luschan a numĕrat până la 50 tipurile ce formézĕ inventarul unuĭ Karagöz.

O mină nesecată de umor oferă modul cu care aceste némurĭ străine de Turcĭ rostesc osmanlia și acele rostirĭ particulare sînt interesante pentru studiul dialectelor turcescĭ. Astfel:

Arabul *Hagi Kandil* („Hagi Candelă“) întroduce sunetele guturale și finețele consonantismuluĭ seŭ; sonurile străine le înlocuesce cu ale

[1]) Sub raportul fisic, Caraghioz e chel ca și eroul analog din jocul persan: *Kečel pehlivan*, Vitézul chel.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

sale: neposedând b și č, le rostesce ca p și ș, y (î) devine i, iar ö și ü se resolvă în o și u.

Grecul *Nikolaki* înlocuesce cu sibilante palatalele ce-ĭ lipsesc și rostesce: z, ț și s pentru ğ, č și ș.

Ovreiul spaniol, *Meşterul Zakaria,* accentuéză sfîrșitul propoșițiunĭ. Tot așa Arnăutul *Bairam* și Arménul *Hagi Serkiz* (Hagi Serghie)...

Intr'o variantă publicată de Kúnos se reflectéză, în dialogul dintre Hagi-Aivat și Karagöz, acéstă babilonie linguistică:

HAGEIVAT. — Sciĭ grecesce, Domnule?
KARAGHIOZ. — Da.
HAGEIVAT. — *Elado! Elado!*
KARAGHIOZ. — Sciĭ bulgăresce, Domnule?
HAGEIVAT. — *Pedi suda!*
KARAGHIOZ. — Sciĭ ovreesce, Domnule?
HAGEIVAT. — *Venaki!*

Tot astfel, în Jocul păpușilor, Turcul și Muscalul recurg la formele familiare limbilor ce grăesc:

TURCUL BRAGAGIŬ (vĕdênd pe olténul iaurgiŭ): Sabalaerosîn ciapkîn arza la olu cu varza.
PAZMANSKY MUSCALUL. — Zdrasti, bolgogras Mariţa, care a ţinut uliţa, starski pazarova?
TURCUL. — Ne akit saer, bre! Saban saer okut.

Cum se vede din cele spuse, elementul linguistic (neologisme, etimologiĭ populare, jocurĭ de cuvinte, vorbe și frase străine) jócă un rol însemnat în aceste producțiunĭ ale unuĭ teatru primitiv.

Și la noĭ, înainte, Jocul păpușilor era cunoscut sub numele de *Karaghioz-perdè* saŭ specta-

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

colul luĭ Caraghioz [1]) și până aḑĭ, în Dobrogea, păpușile se jócă numaĭ de ţiganĭ (ca odinióră în Turcia) și ele representă Turcĭ și cadîne [2]). Caracterul de relaţiune intimă între ambele aceste producţiunĭ, între farsa turcéscă și jocul românesc, se află indicat în piesa luĭ Alexandri „Iașiĭ în carnaval“ (Act. III, sc. 3 și 8):

LEONIL. — Irod! Irod!

ALECU. — Păpușile românescĭ... tot să staĭ să le privescĭ!

TURCUL.—(luĭ Alecu) Heĭ, *banabak!* nu-ĭ jucam la mine *Karaghioz?*

ALECU. — Ba giucam, efendi...

. . . . . .

ALECU. — Păpușĭ! păpușĭ!

LEONIL. —Iroḑĭ! Iroḑĭ!

TURCUL. — Eĭ *banabak*... haide joca la mine *Karaghioz.*

(Păpușerĭĭ așéză cușca pe douĕ scaune în faţa publicului; Alecu se pune în dos; măscile s'adună împrejur...)

TURCUL. — Eĭ! gata, captan?

ALECU. — Gata, *efendi*...

ALECU. — Măĭ, copiĭ, cum vreţĭ să spun: de-a dreptul? orĭ pe de lăturĭ?

TOŢĬ. — De-a dreptul! de-a dreptul!

ALECU. — Bine, fie și de-a dreptul. Tăceţĭ chitic de acu (el scóte o păpușă mică și o închină publicului prin cușcă).

Dar nimic nu dovedesce maĭ mult rĕspândirea cea mare a farseĭ turcescĭ la noĭ în ţară ca generalizarea în românesce a numeluĭ ce pórtă bufonul, primul personaj al pieseĭ: Karagöz, rostit popular Karaghioz. In limba nóstră, *caraghioz* e terminul cel maĭ familiar din bogata sinonimică turcéscă a bufonuluĭ: cabaz, ghiduș, măscăriciŭ, mucalit și soitariŭ.

---

[1]) Olănescu, p. 102.

[2]) Burada, *O călĕtorie în Dobrogea*, p. 18.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

Cantemir îl cunósce încă ca nume propriŭ (Istoria ierogl. 407): Mascara cu ochĭ negri — *Caraghioz,* păpușă de mascara vestită.

Dar în limba modernă s'a șters orĭ-ce urmă de proveniența dramatică a vorbeĭ, care astădĭ însemnéză (ca subst.) bufon în genere și (ca adj.) comic, burlesc. E un rest interesant din sfera spectacolelor populare, cărora se datorește perpetuarea în limbă a terminilor sinonimĭ: cabaz, măscăriciŭ și mucalit (§ 28). Nicĭ-unul însă n'a avut un trecut maĭ bogat în succese teatrale ca „caraghioz", care, după ce a desfătat două secole înalta nóstră societate, pe Vodă și pe boierĭ, a încercat apoĭ o curiósă transformare și, sub acest noŭ aspect, continuă încă a distrage clasele populare:

Cușca de hârtie ce noĭ o purtăm,
Strigând la păpușe cu glas sunător,
Este chiar teatrul miculuĭ popor,
Și cu-a nóstre glume noĭ îl desfătăm.

§ 43ª. Dulapul și giamala. — Pe când Jocul păpușilor era o petrecere de Crăciun, la Pasce era o altă distracțiune: *dulapul* (numit în Moldova „scrînciob"), care astădĭ e reservat maĭ ales tinerilor și copiilor din clasele de jos ale populațiunĭ, dar avea înainte la noĭ un caracter maĭ serios. In secolul trecut, după mărturia luĭ Sulzer (III, 399), persóne în vîrstă și chiar nobile de ambe sexe nu se rușinaŭ să se așeḍe pe acest légăn și să fie învîrtite în public. Pe de altă parte, stăpânirea însăș autoriza asemenea spectacole „pentru mângâierea și privéla norodulu" (document din 1790).

Dulapul de Pasce este o imitațiune după „Bairam sallynğak" (scrînciob de Bairam) ce se ridică

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

în curtea giamiei, unde mulțimea se dă în dulap, plătind câte un bănuț saŭ doĭ celuĭ ce l'a durat. Ce rol important jócă acéstă distracțiune printre clasele populare în Turcia, dovedesce împrejurarea că una din farsele ce constituesc repertoriul luĭ Karagöz pórtă titlul de „Dulapul luĭ Caraghioz“. Asemenea petrecerĭ se fac la Turcĭ nu numaĭ în curțile giamiilor, ci și în stradele marĭ ale Capitaleĭ; ele sînt menționate de unul din ceĭ maĭ vechĭ călĕtorĭ în Orient[1]).

Obiceiul a persistat la noĭ până astădĭ, dar cercul sĕŭ se restrînge din an în an, până ce, ca multe alte datinĭ din vechime, va fi răpit de curentul civilisațiuniĭ.

O mască colosală ce se arăta pe ulițe și prin bîlciurĭ la vremea Moșilor, purta numele de *Giamala* și venia de-a dreptul de la Turcĭ, la carĭ un joc de străvestire pórtă un nume identic : Giamala era spaima copiilor și paiața publiculuĭ. Ea fu introdusă în timpul luĭ Caragea-Vodă, de unde și numele „giamala luĭ Caragea“.

Iată cum o descrie d. Olănescu (p. 130): O namilă de păpușă cu un cap cât o baniță, are 2 obraze de giam orĭ de oglindă; trupul i-e făcut din cercurĭ de butie lipite cu hârtie, cu pânză roșie, cu tot felul de lolóțe de cârpe, de panglicĭ și de pĕr de cal; pórtă cămașă cu altițe, fotă, șorț, bete cusute cu fluturĭ și cu arniciŭ roșu, iar în cele 4 mâinĭ — câte 2 de fiecare obraz — ține un baston și un mânunchiŭ

[1]) Du Loir. *Voyage* (Paris, 1654), p. 194 : Dans les grandes rues il y a des machines rondes [adică *dolab*], comme une meule de moulins sur lesquelles ils mettent des enfants pour tourner, les jeunes garçons se brandillent à des cordes qui sont attachées à d'autres plus petites roues qui tournent pareillement. On y dresse aussi des jeux d'escarpollettes ornez de festons de verdures; et chacun, pour un aspre ou deux, peut prendre ces divertissements ...

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

de florĭ. Giamala, purtată de omul ascuns înăuntrul eĭ, se mișcă, saltă, jócă, vorbesce, își plécă mutra d'asupra privitorilor, atingêndu-ĭ cu bĕțul orĭ cu florile, cântă de lume, spune păcălelĭ orĭ după felul și chipul fiecăruia îl ia peste picior.

§ 44. Injurăturĭ. — Modul de a înjura al popórelor nu e lipsit de importanță etnologică, de órece adesea în acele expansiunĭ prea libere se manifestă temperamentul particular, pornirile caracteristice ale omuluĭ din popor.

La noĭ, ca la Ungurĭ și la popórele balcanice, nimic n'a fost cruțat de profanare: chiar vorbele cele maĭ sfinte se asociază, în gura Românuluĭ, cu expresiunile cele maĭ triviale și maĭ obscene. Crucea, Legea, Dumnedĕŭ, Hristos, Maica Domnuluĭ, sfinții etc., nimic nu scapă de batjocură și de hulă [1]).

Acéstă ciudată particularitate o constată deja la 1646 pentru Moldova călugărul minorit Bandinus [2]), iar Sulzer o relevéză pentru Muntenia, observând cu óre-care exagerațiune (II, 356): „In privința înjurăturilor, Munteniĭ întrec pe tóte némurile de sub sóre, afară de Italienĭ. Vorbele murdare sînt deopotrivă familiare celuĭ maĭ mic băiat de țăran ca primuluĭ boier și chiar cocónelĭ sale, și precum e obiceiul și aiurea la ómenĭ fără educațiune, chiar în societate cu damele dînșiĭ 'șĭ exerséză spiritul cu jocurile de cuvinte cele maĭ necuviincióse, făcênd să alterneze mur-

[1]) Șăineanu, *Semasiologia limbeĭ române*, p. 112—124.

[2]) Bandinus, *Codex* (ed. V. A. Urechiă), p. 329: Scortationis et fornicationis turpi ac impudica voce alios, etiam bestias, increpare convitiari, quod leges, parentes etc. Valachis, Ungaris et Saxonibus familiare est... Raro per sanctam Trinitatem aut Deum jurant, sed vel per sanctam Crucem, Deiparam et Sanctos, vel per fortunam bonam, per lac maternum, per barbam, per candelam accensam, per sanctam Venerem etc.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

dăriile cele mai mari cu înjurăturile cele mai triviale... Spre a înjura mai energic și cu unele adaose, se servesc de verbul latin favorit... care se conjugă după III și sună aprópe ca italienesce. Cu acéstă vorbă obscenă nu se cruță nimic din ceea ce înjuratul ține de bun și venerabil în sine: crucea lui, pomana lui, legea lui, sufletul lui, mama lui... Și pentru ca acéstă nostimă vorbă să nu facă prea puțin efect, nu lipsesc a o repeta la sfîrșitul înjurăturei și rostesc acéstă repețire cu o voce trăgănată și fină de falset..."

Pornirea la înjurături obscene și execrabile e comună întregului Orient și ea pare a veni de la Turci, la cari surugiii sînt deprinși a adresà și vitelor aceléși obscenități, ca și la noi [1]).

Cea mai comună dintr'însele, înjurătura turcéscă prin excelență, este *sictir* („hai sictir! a da cu sictir"), care, pierdêndu-și trivialitatea primitivă, a ajuns să fie rostită în împrejurările cele mai neînsemnate, ca maghiarul „bassama" (baszoma) și înjurătura corespundétóre românéscă [2]).

Formula completă, care revine adesea când e vorba de Turci, sună *anasyni sictim!* (corespun-

---

[1]) Boué II, 146: Il paraitrait que les peuples chrétiens ont adopté cet usage (de jurer) des Turcs. En Serbie, on n'épargne, pas plus que les Hongrois, la croix, les saints, Jésus-Christ et Dieu même. Les conducteurs de chevaux (en Turquie) sont même tellement habitués aux jurements obscènes, qu'ils ne disent pas un mot à leurs bêtes sans l'accompagner d'un bon *avradini sikdim*, s'ils sont Turcs, ou d'un *iebemti mati*, s'ils sont Slaves. Les autres jurements usuels des Turcs sont surtout *pezeveng*, *ghiaour*, *domouz*...

[2]) d'Ohsson IV, 372: Le jurement national *anasyny siktim* est si commun qu'on le prononce presque à tout moment, même pour les choses les plus indifférentes: il est dans la bouche des enfants de l'âge le plus tendre, et même dans celle de beaucoup de femmes, le plus souvent néanmoins comme un mot de gentillesse.

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)

ḑênd rus. „ibi tfoĭ matĭ!“) litt. mama luĭ..!, saŭ *avradini sictim!* cu acelaș sens [1]).

Iată câteva exemple:

Dionisie, 222: Turcii, dacă au vĕḑut că le mănâncă copiiĭ și fetele Calmucii, i-aŭ cuprins mirare de aŭ fost ḑicênd *anasini-sictim!* ce legheóne de ómenĭ aŭ adus ghiaur muscal să ne mănânce copiiĭ! Hristache(1818): De nimenĭ nu vrea să scie, De *avrad* și de *anasîna*... Aricescu I, 42: Turcii nu-l ajunseră să-l taie și clătinaŭ din cap ḑicênd: *avradini sictin!* cu puscile. Delavrancea, Sultănica, 205: ieniceriĭ prind pe Miu de ciafă: bre, ghiaur, *anasîna sictir!*

Teodorescu, 121 (Jocul păpușilor): [Bragagiul] Bre, *avradini sictir*, ghiaur! 129: [Muscalul vede pe Turc] Tureski... ibi tfoĭ...! [Turcul] *Anasini sictim*, ghiaur!...

In balada „Ilincuța Sandului“ (Teodorescu, 648):

Unde Turciĭ mĭ-o vedea,
Inimióra le venia,
La obraz se 'nveselia
Și din gură suduia:
— *Anasini*, Ilinca,
Mult ne-aĭ secat inima!

Alte înjurăturĭ sînt: (bărbătescĭ) codoș, pezevenghiŭ, puschiŭ; (femeiescĭ): codoșcă, magmuză, paciaură... In privința poreclelor: § 106.

---

[1]) Cf. *anasyny*, mater ejus (d. ana „mamă“) și *avradyny*, femina ejus (d. 'avrad „tîrfă“: ar. avret „parties secrètes du corps“).

BDD-B369-03 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:49 UTC)